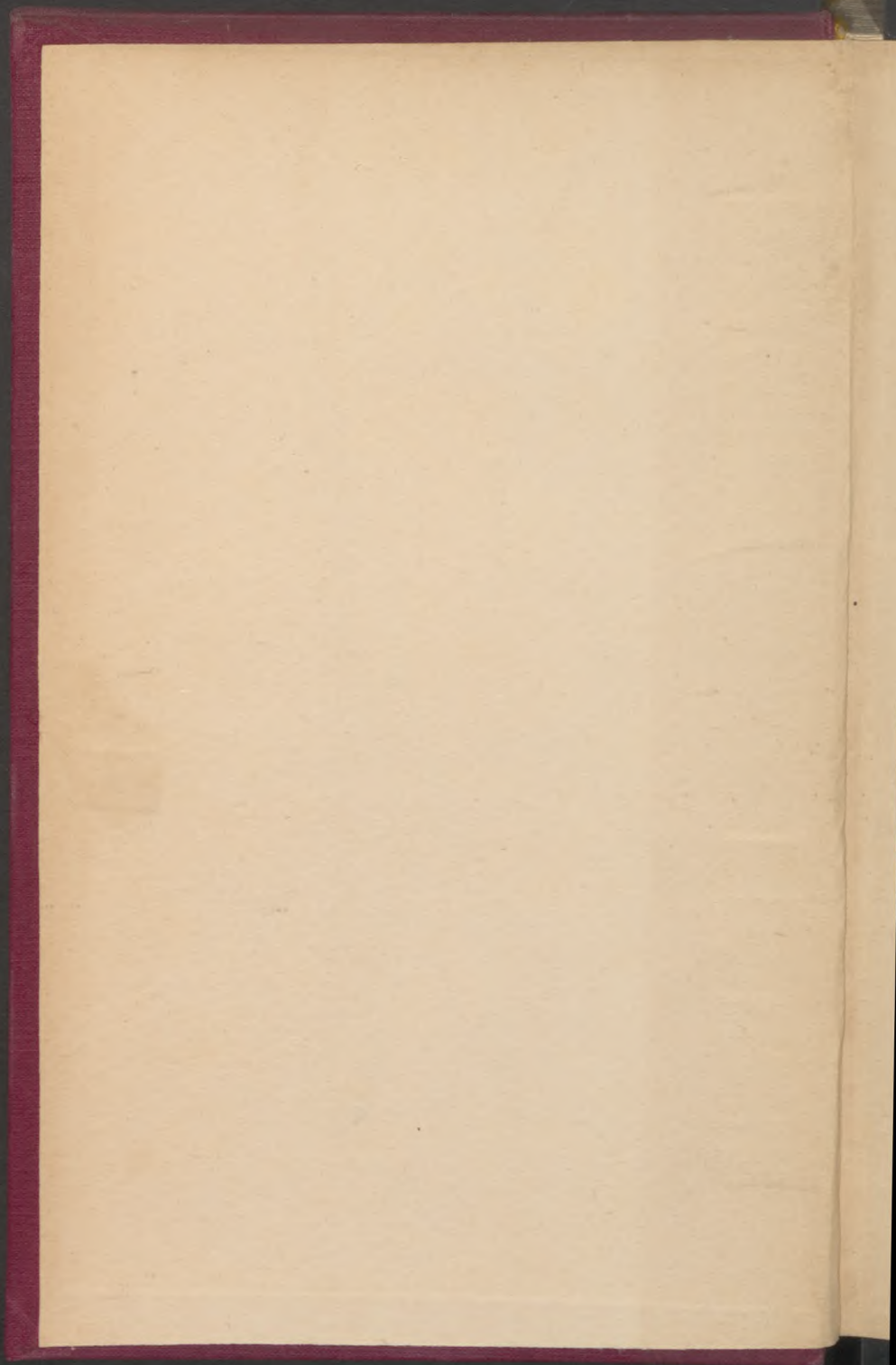
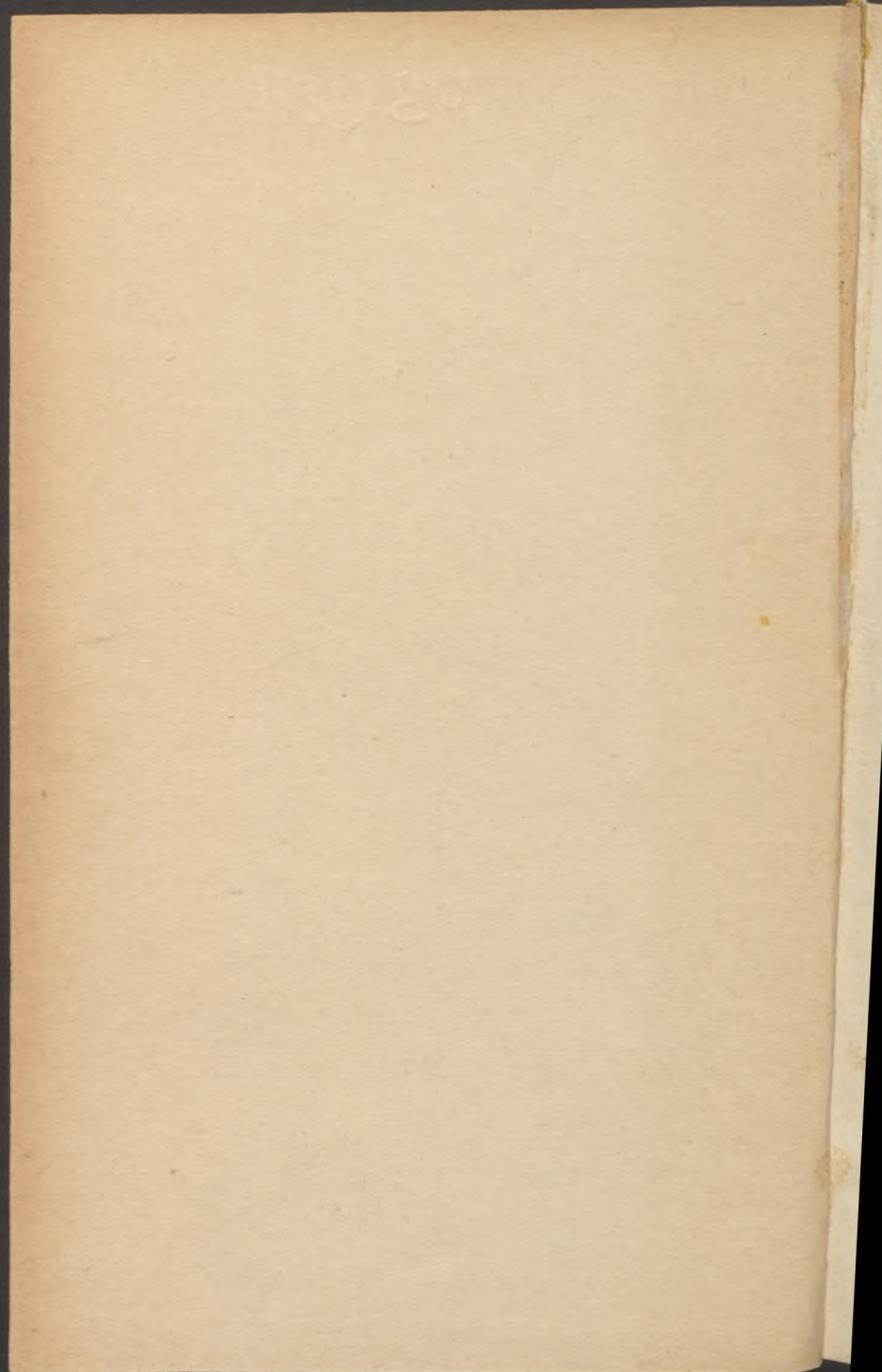

M
122.889

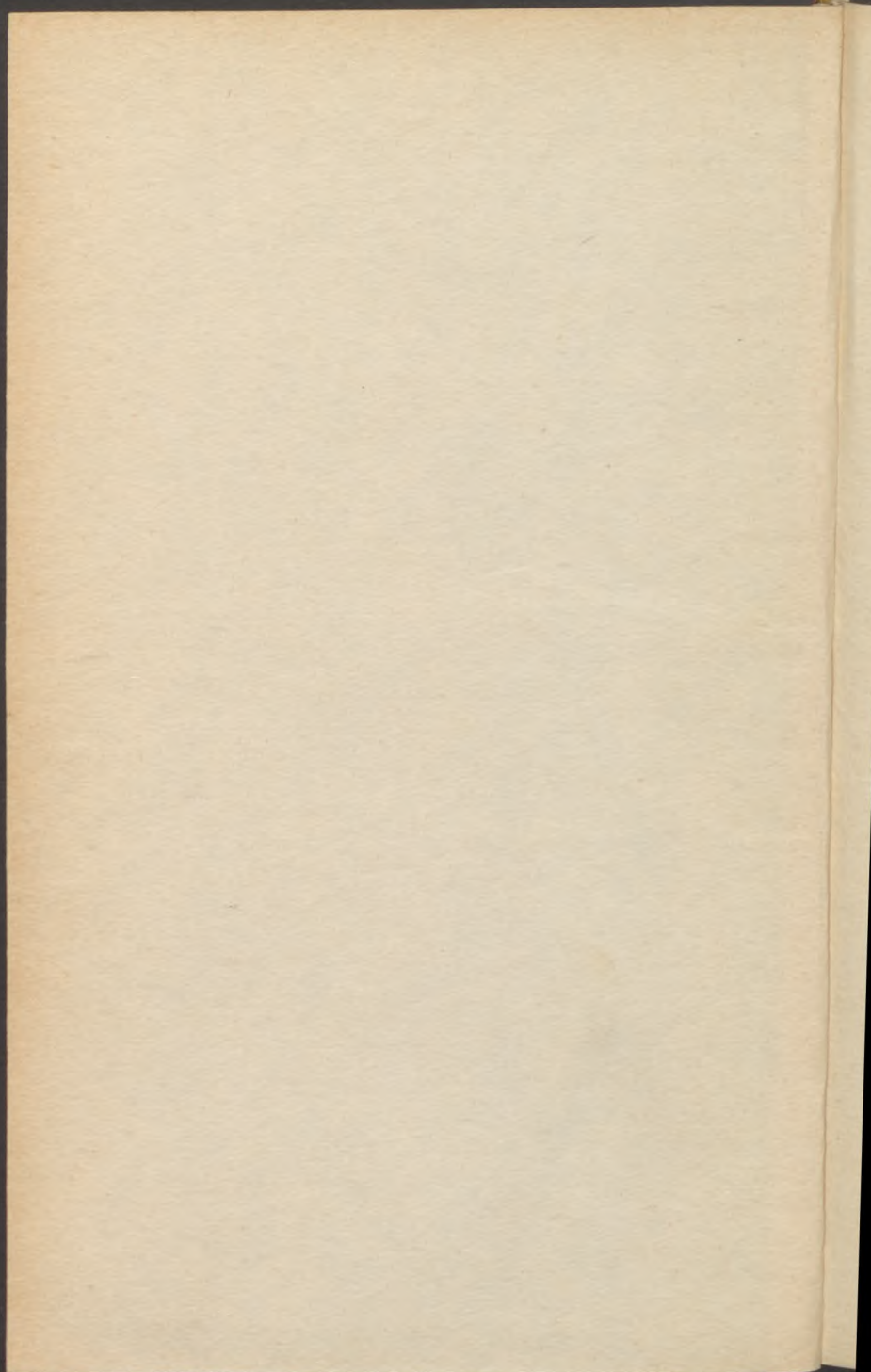

MB 13811

VÖRÖS VAGY FEKETE

JUST BÉLA

VÖRÖS
VAGY FEKETE

REGÉNY

CSERÉPFALVI

M 122.889

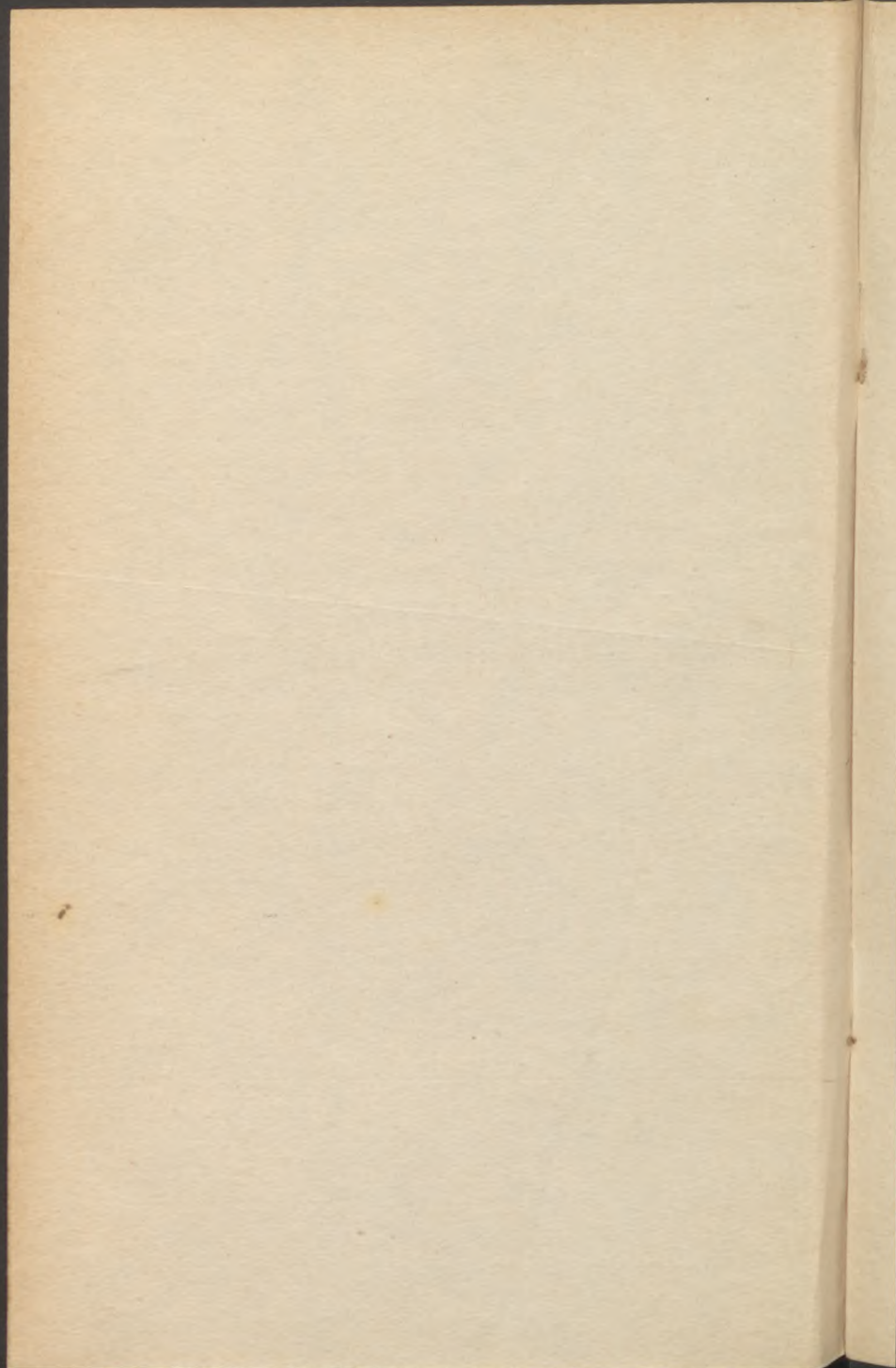
2011

Copyright by Cserépfalvi 1941

A fedőlapot tervezte: Fenyves Sándor

Pápai Ernő műintézete, Budapest

Első rész

Az ablaknál állt. A fal kiugró szegletének támaszkodva, mereven nézte a kert havas bokrait s csak akkor riadt fel álmodozásából, ha valaki elhaladt a ház előtt. Fejkendőss asszonyok igyekeztek a kisvárossal szomszédos tanyák felé, gyerekek szaladtak vidáman, szánkájukon karácsonyfát húzva maguk után, s olykor feltűnt egy-egy szekér is. „Karácsony”, mondta halkán, és hátrafordulva, a sarkon felállított csupasz fenyőre tekintett, mely fanyar illatával betöltötte az egész szobát. Talán az volna a leghelyesebb, ha idén elmaradna a karácsonyfa. De hátha éppen ez riasztaná meg a beteget. Tomi ebédre hazajön, vele majd megbeszéli a dolgot. Ha mégis amellettt döntenek, hogy feldíszítik a fát, Gréte délután nekiállhat a munkának. Bizonyára a félhégyessel érkezik. És Lala? Talán már nincs is Párizsban. De akkor a sürgöny visszajött

volna. Vagy nincs annyi pénze, hogy a jegyet megvegye.

Nesztelenül elindult az ebédlő felé, de megtorpant, mert a szomszédos szobában fekvő beteg nyöszörögni kezdett, s utána rögtön megjelent az ápolónő feje az ajtóban:

— Tessék átjönni, azt hiszem a nagyságos aszszonyt szólítja.

Az ápolónő érzéketlen arccal nézett rá és hangja is színtelen volt. De Margit három nap óta megszokta ezt a közömbösséget, sőt megnyugtatólag hatott rá, mintha a beteg állapotának javulására lehetne belőle következtetni. Tudta: férje menthetetlen, a kórházból is csak azért szállították haza, hogy utolsó napjait, az utolsó karácsonyt, családjá körében tölthesse, — és mégis szüksége volt erre az önámításra. Ebből merítette az erőt a közeli katasztrófa elviseléséhez.

Thomán Bálint mozdulatlanul, zárt szemmel feküdt, s ha időnkint elhalkuló, majd felerősödő lélegzetét nem lehetne hallani, az ember azt hinné, meghalt. Nem aludt, de nem is volt teljesen magánál; az eszmélet rövid perceit órákig tartó lelki zibbadás követte, tetszhalálszerű állapot, amelyben már a fájdalom sem kötötte az elgyötört testet az öntudat partjaihoz. „Egy-két napig még meghosszabbthatjuk az éle-

tét, — mondta tegnap az orvos a kaszinóban, amikor a városi urak Thomán Bálint hogylétéről érdeklődtek — de urémia ellen nem lehet eredményesen küzdeni. Főleg, ha a beteg ötvenöt éves.”

Az asszony leült az ágy mellé, megigazította a takarót, melyet Bálint görcsös mozdulatokkal állandóan lerántott magáról, azután megfogta férje kezét, mintha saját erejét és kitartását akarná átadni annak, aki harminc éven keresztül élettársa volt, s aki most hűtlenül elhagyni készül őt. Harminc év! Ha visszatekint elmúlt életére, a mindennapi gondok, örömek, kis és nagy bánatok változatos és mégis egyhangú táját látja maga mögött, amint lassan összeolvad az alkonyal. Azelőtt sohasem gondolt kettőjük elmúlt életére: a jelen ezernyi gondja minden percét lefoglalta, s nem maradt ideje ahhoz, hogy felidézze az eltűnt éveket, vagy az ismeretlen holnap problémáival foglalkozzék. De amióta férjét ágynak döntötte a betegség, s ő, az évek óta változatlan napi munka mellett, egy magával mindjobban tehetetlen ember gondozását is magára vállalta s hosszú órákat töltött a beteg mellett, menekülésből és alig tudatos magavígasztalásból gyakran fordult multja felé. Thomán Bálintot teljesen átformálta a mindjobban súlyosbodó vesebaj: a valamikor nyugodt és figyelmes férfi, aki feleségét

huszonötéves házasság után is Margitkámnak szólította és kézcsókkal üdvözölte, lassankint ideges és türelmetlen öregember lett. Az asszony érezte, csak úgy tudja elviselni a jelen súlyát, ha a múltba menekszik, és a beteg láttára arra a férfira gondolt, aki hosszú éveken át támassza, öröme és büszkesége volt. Amikor az orvosok azt tanácsolták Bálintnak, feküdjék be a városi kórházba, mert nem nélkülözheti az állandó orvosi felügyeletet, a beteg csak úgy volt hajlandó ezt megtenni, ha felesége legalább napi négy órát mellette tölt. Ennek idestova egy éve. Azóta Margit élete szakadatlan futkosás az Orgona-utcai ház és a kórház között. A napi négy óra legtöbbször megkétszerződött, s gyakran megtörtént, hogy Tamásnak erőszakkal kellett elcipelnie anyját a kórházi ágy mellől, mert a beteg legjobban azt szerette volna, ha Margit éjjel is mellette marad. Szeszélyes és mogorva volt feleségével, de az asszony érezte, hogy ez is csak a szeretet egy különös megnyilatkozása, és amikor délelőtt a kórházba sietett, vagy este fia oldalán hazafelé botorkált a kisváros rosszul világított utcáin, hálás szívvel gondolt férje ragaszkodására. „Mire gondol most Anyus?“, kérdezte egyszer Tamás, amikor hazafelé ment anyja szótlanul haladt mellette és csak az őszi sárba süllyedő lábak cuppanása hallatszott. „Arra To-

mikámi, hogy milyen szomorú lesz, ha nem kell majd esténként a kórházból hazatérnünk". Néhány nap óta mindketten tudták, hogy a beteg menthetetlen, de ez volt az első eset, amikor ezt egymásnak is bevallották.

— Jó lenne néhány percre kinyitni az ablakot — mondta az ápolónő, s meg sem várva a választ, erőlyes mozdulattal félrehúzta az egyik ablak földigérő függönyét. A téli délelőtt szürkés fénye behatolt a szobába, ahol három nap óta félhomály derengett, majd a nyitott ablakon át nagy hullámokban beömlő hideg levegő pillanatok alatt elűzte a beteg test párolgásának fojtó szagát. Amikor az ablak becsukódott, a butorokból és az ágyneműből lassan megint kiszivárgott ez a szag, de a hideg levegő és a rövid ideig tartó világosság már felrázta Thomán Bálintot kábultságából. Tekintete először a mennyezet keskeny fénycsíkján pihent meg, azután lassan leereszkedett a falon s váratlan ugrással arra a kézre szegződött, mely az ő érzéketlen kezét simogatta. Csak most vette észre az ágy mellett ülő asszonyt.

— Hogy érzi magát Bálint? — kérdezte Margit és szabadon maradt kezével megtörölte a beteg homlokát.

Semmi válasz. A csendben hallani lehetett a székesegyház órájának ütését. Azután a férfi hirtelen

megszólalt, de hangja olyan fáradt és színtelen volt, mintha kívülről, a falak mögül jönne:

— Milyen nap van ma?

Margitot meglepte a kérdés, mert amióta férjét hazaszállították, elsőízben történt, hogy az valami tőle független dolog után érdeklődött. Az itthontöltött három nap alatt ritkán szólalt meg, s akkor is befejezetlen félmondatokban közölte óhaját környezetével. Úgy látszott, mintha a külvilág, s általában mindaz, aminek nem volt köze betegségéhez, megszűnt volna számára. Amikor Margit megmondta neki, hogy Karácsony vigiliája van, meglepetten felemelte fejét, majd néhány pillanatnyi szünet után ismét megszólalt:

— Gréte megjött már?

A Thomán-család számára a karácsony nemcsak a Kisdéd születésének ünnepét jelentette, hanem azt a napot is, amikor a gyerekek hazajönnek és az egész család együtt van. A fehér s ezüst szalóncukorral díszített fa mellé kis asztalt állítottak és ide helyezték Kornél képét, mely évközben a zongorán állt, két virágváza közt. Kornél nyolc évvel ezelőtt halt meg, tüdőgyulladásban, hatodikos gimnazista korában. A szentestén nem beszélgettek róla, mert az anya még évek múlva is könnyezni kezdett, ha meghalt fia ne-

vét hallotta, de árnyékát a karácsonyfa lobogó gyertyái sem tudták elűzni. Velük maradt vacsora után is, amikor a két fiú beszámolt egyetemi tanulmányairól. És árnyéka elkíserte a családot az éjféli misére is. Az évek mulásával a gyermekek helyzete megváltozott: Tamás, a legidősebb fiú, gyógyszerész lett és vissza-került Karánvára, Gréte pedig Budapesten kapott állást. Lajos, érettségi után egyideig a fővárosban jogász-kodott, azután külföldre került: Berlinbe, ahol állítólag filmrendezést tanult, majd félévi londoni tartózkodás után Párizsba. Családja nem tudta, mivel foglalkozik s miből él, sokszor hónapokig nem adott életjelt magáról és utoljára három évvel ezelőtt volt ott-hon, éppen karácsonykor.

— Gréte valószínűleg a félnégyessel érkezik — válaszolta az asszony, s kisvártatva hozzátette: — Talán Lala is megjön.

Bizonytalan hangja elárulta, hogy önmaga sem reméli ezt, s csak örömet akar szerezni a betegnek, aki minden csalódása ellenére is rajongott Laláért és vakon bízott abban, hogy fiából végül is híres ember lesz.

— Miért jönne meg?! Azt gondolja, olyan egyszerű Párizsból hazautazni? — kérdezte mogorván.

Nem, Párizs csakugyan messze van, nagyon

messze, s Lala valószínűleg azért nem jön meg az ünnepekre, mert aligha tudna időt szakítani magának. Margit nem akarja felingerelni a beteget s már sajnálja, hogy egyáltalán említette Lala esetleges hazajövetelét: ha az idegenbe szakadt gyermek hirtelen beállítana, talán nem is a betegség végezne Bálinttal, hanem a váratlan öröm. Az is lehetséges, hogy megtálná az összefüggést betegsége és Lala nem remélt hazajötte között, rádöbbenne állapotának súlyosságára, s újból elfogná a pánikszerű rettegés, mely az utóbbi hetekben, éppen az urémia végső szakaszával párhuzamosan, megszűnt. Az asszony kezdettől fogva igyekezett nyugodt légkört varázsolni a beteg köré és örült annak, hogy ez a rettegés nem súlyosbítja férje szenvedését; de voltak pillanatok, amikor szinte kívánta, bárha valami külső esemény vagy figyelmeztetés felébresztené Bálintot abból a letargiából, mely már a teljes szellemi bénultság előjele. Mindig úgy képzelte el a halált, mint a testtől elválni készülő lélek céltudatos, nyugodt lépését az örökkévalóság felé, s szerette volna, ha élettársa minden rettegés nélkül készül erre az utolsó lépésre. Mihelyt Gréte megérkezik, rábizza a házat, s ő felszalad a várba. Ha szerencséje lesz, otthon találja Barna főrtisztelendő urat, vagy áthivatja a püspöki könyvtárból. Tőle Bálint ta-

lán nem fog megijedni, mint a kórház fiatal lelkészétől, aki rögtön az első alkalommal a keresztényi halál szépségéről kezdett a betegnek beszélni s csak akkor hallgatott el zavartan, amikor Thomán Bálint szemében a rettegés lángját látta fellobbani. Barna főtiszteendő úr régebben is gyakori vendége volt házuknak, nincs semmi feltűnő abban, ha a karácsonyi ünnepek előtt meglátogatja öreg barátját és, ha a beteg állapota engedi, elbeszélget vele. Igen, ez a legokosabb, rögtön cselekedni; ma, rövid félórakig Bálint még eszméletnél van, megérti a kérdéseket és talán válaszol is rájuk. S még az sem fontos, hogy válaszoljon, csak ne tiltakozzék, ha a pap az utolsó kenetről kezd majd beszélni. Margit ebben a percben már megbékülten gondolt férje közeli halálára, de lázadozott az ellen, hogy a halál minden előkészület nélkül érje Bálintot.

A beteg ismét visszahullt abba az öntudatlansági állapotba, melyet környezete három nap óta teljesen megszokott s amelyből csak az orvos fecskendője vagy valami titokzatos erő ébresztette fel időnkint. Margit intett az ápolónőnek, kezét óvatosan kihúzta a beteg kezéből és lábujjhegyen kiment a szobából. A várban delet harangoztak.

*

Thomán Gréte ebben a pillanatban felállt az írógép mellől, és a többieket megelőzve, kisietett az előszobába. Ha a munkaidő végét jelző csengő megszólalt, rendszerint még befejezte a megkezdett levelet vagy jelentést, s kollégái már az épületet is elhagyták, amikor ő kissé fáradt mozdulattal felállt. De ma sietnie kell: a vonat félkettőkor indul a Délivasútról, szeretne nyugodtan ebédelni Gézával — a kalánvári vizit részleteit akarják megbeszélni — s Tominak még nem vett ajándékot.

Amikor a forgóajtón kilépett, heves szélroham csapott az arcába s csaknem lesodorta a kalapiját. „Szép fehér karácsonyunk lesz”, gondolta magában és megindult a Belváros felé. Mit vegyen Tominak? Nem dohányzik, nem gyűjt semmit s még könyvvel sem lehet meglepni, mert minden pénzét könyvre költi. Anyusnak már novemberben megvette a rég áhított zongoraterítőt, Apus bőrből készült levéltartó dobozt kap, Lalára pedig három év óta vár egy kék selyemsál. A Thomán-család tagjai közül csak Gréte tudta biztosan, hogy Lala a harmadik karácsonyt is idegenben fogja tölteni, egy rideg szállodában, futó ismerősök társaságában vagy egyedül. Fivére két héttel ezelőtt száz pengőt kért tőle kölcsön egy képeslapon. „Pilla-

natnyilag nehéz helyzetben vagyok, — írta Lala — Anyusékat nem akarom kéresemmel feleslegesen nyugtalanítani, ezért fordulok Hozzád. Ha a Nemzeti Bankban megsürgeted az átutalást, a pénzt néhány nap múlva megkapom. Mi ujság? Ha egyszer sok időm lesz, nekiülök és egy egész regényt írok Neked életemről...” Gréte kivette a kért összeget a takarékból, két napig engedély után futkosott, s csak akkor nyugodott meg, amikor a Lalának írt válasz végén közölte, hogy a levéllel egyidejűleg hétszáz frank érkezik részére Párizsba, a Crédit Lyonnais-hoz.

Amikor a vonat elindult és Gréte öt idegen ember szomszédságában magára maradt, kivett táskájából egy ékszert és hosszan elnézte. Vékony aranybross volt, közepén két apró briliáns között zafírral díszítve. Nem lett volna szabad ezt elfogadnia Gézától. Vagy talán valami összefüggés van a tű és a férfi kálánvári látogatása között, s nevetséges lett volna, ha társadalmi szokásokra hivatkozva, visszaadja az ajándékot. „A bennelévő kőnek ugyanolyan színe van, mint a maga szemének”, hallotta Gréte a vonat zakatolásán át. Igen, Géza egyszer elmondta, hogy ez a sötétkék szem ragadta meg azon az estén, amikor Thomán La-

jos főorvosnál megismerkedett egy halkszavú, különös tekintetű lánnyal, akiről csak később tudta meg, hogy a házigazda unokahuga. Ennek több mint másfél éve. Gréte azon az estén legtöbbször a fiatal orvossal táncolt és — maga sem tudta megmondani, miért — hosszú idő óta először figyelt érdeklődve egy idegen férfi szavára. De elszakadtak egymástól s a lány már azt hitte, sohasem fogja viszontlátni az orvost, amikor két hónappal később a Filharmóniai Társaság egyik hétfői hangversenyén egymásba botlottak az Opera társalgójában. Gréte egyedül volt, s a koncert után az orvos engedélyt kért, hogy hazakísérhesse Budára. „Nem hittem volna, hogy még találkozom magával“, mondta a férfinak útközben, de rögtön elhallgatott, mintha megbánta volna szavait. „Én pedig biztosan tudtam, — válaszolta az orvos — hogy előbb-utóbb viszontlátom. Ezért nem érdeklődtem maga után nagybátyjánál, sőt még az alkalmat sem kerestem, hogy találkozzam magával. De most szeretném, ha nem tűnék el a szemem elől.“

A fülkében tűrhetetlen meleg volt, kiment a folyósóra és a jeges vonatablaknak támasztva homlokát, elnézte a téli tájat. Talán jó lenne, ha elvinné Gézát a kórházba és bemutatná Apusnak. Ezt mindketten ter-

mészertesnek vennék, s ki tudja, lesz-e még alkalmuk később beszélgetni egymással. Gréte tudja, hogy apja súlyos beteg, az anyai levelek végén a reszketős, fáradt férfiírás sok mindent elárult, de a valóságra csak akkor fog rádöbbsenni, ha az Orgona-utcai házba belépve, egy haldokló embert talál, aki talán már meg sem ismeri.

A Gare de Lyon-i földalatti megállónál Lala kiugrott a kocsiból, gyors léptekkel felsietett a lépcsőkön s végigment azon a kanyargó folyosón, mely közvetlenül az állomás előcsarnokába vezet. Körülnézett, majd rövid töprengés után hordárért kiáltott. „Tegye be a táskát a tíz huszas ventimigliai expressz egy elsőosztályú vagónjába. Itt van mindjárt a pénze, ne várjon rám feleslegesen“. A hordár eltűnt a lapos vulkán-kofferrel, Lala pedig lassan fel s alá kezdett sétálni a hatalmas csarnokban, ahol az emberi zsivaj összekeveredett a mótóros poggyászkocsik csilingelésével és az induló vonatok visszaverődő morájával. Időnkint a perronajtó előtt álló ellenőrökre tekintett, majd amikor az óra nagymutatója a negyedhez közeledett, perronjegyet váltott az előre kiszemelt pénztárnál és megindult a kijárat felé. „Mikor indul a ventimigliai

expressz?“, kérdezte, miközben nyugodtan átnyujtotta a jegyet; s a válasz után: „Akkor ismerőseim már valószínűleg beszálltak“.

Végigment az indulásra kész vonat mellett, egész előre, a mozdonyig, mely remegett a türelmetlenségtől. Ez a kíváncsiság gyerekkorából maradt meg, amikor a hatalmas gépek mindennél jobban érdekelték, s első pesti tartózkodása alatt (harmadikos gimnazista volt), az Állatkert helyett inkább a Nyugatira ment ki s órákig gyönyörködött a különféle lokomotívokban. Most gépiesen megszámolta a mozdony kerekeit, azután visszafordult és megkereste, melyik fülkébe tette kofferét a hordár. Felszállt, de az ablakot, szokásától eltérően, nem függönyözte be, ne tudják meg, hogy utas van a fülkében. Az óvatosság felesleges volt, de Lalát teljesen megnyugtatta, mert úgy érezte, minden tőle telhető elővigyázatosságot megtett, s ha az utazás folyamán valaki mégis kéri a jegyet, nem tehet önmagának szemrehányást.

A vonat elindult, s a férfi végignyúlva a vörös pamlagon, aludni próbált. Az utolsó hetek eseménytelen s mégis fárasztó napjai felvillantak előtte és eltűntek a ma még ismeretlen, de nyugtalanítóan érdekes jövő forgószelében. Holnap délelőtt a Földközi-tenger rozsdás sziklapartját fogja látni, pálmáival és fehér

villáival. Összes vagyona kétezer frank és egy zálogcédula arról a schaffhauseni aranyóráról, melyet bér-málási ajándékkul kapott, tizenöt évvel ezelőtt. És egy átlukasztott perronjegy.

Thomán Lajos kétéves tartózkodás után hagyta el Párizst. Egy őszi reggelen nagy reményekkel telve érkezett meg Londonból, ahol hasztalanul kísérelte meg berlini filmtapasztalatait értékesíteni. Eleinte úgy látszott, hogy a franciáknál sem lesz több szerencséje, hetekig állás nélkül lebzsel; de a véletlen segítségére sietett vagy akaratereje győzte le az akadályokat, mert sikerült a joinville-i Ciné-társaság műszaki osztályának egy nem nagyon jelentékeny, de a párizsi magyarok által nagyon is megcsodált állását elnyernie. Ebben az időben Lala egy elegáns neuilly-i panzióban lakott, bristol papírú névjegyet csináltatott *Louis de Thomán, opérateur de la S. A. Ciné* szöveggel és olyan diadalittasan számolt be az otthoniaknak felfelé ívelő pályájáról, hogy apja könnyezett az örömtől, amikor Lala levelét elolvasta. A felfelé ívelő karrier azonban akadályokba ütközött, mert a Ciné csődbejutott s Louis de Thomán úrnak az egész dicsőségéből csak egy csomag előkelő névjegy maradt. De Lala nem esett kétségbe: a neuilly-i panzióból átköltözött egy szerényebb polgári szállodába, majd

amikor látta, hogy mint tisztviselő aligha helyezkedhet el Párizsban, egy ismerőse tanácsára a Marcadet-utcai „Hôtel de Nantes“-ben vett ki szobát és a közeli teherpályaudvaron jelentkezett munkásnak. A szállodában állástalan cseh zenészek, emigráns magyarok, lengyel kőművesek laktak, és néhány francia, akik mindnyájan a Chapelle-pályaudvaron dolgoztak. Tehervagónok tolatásánál segédkeztek, a vámhivatal ládáit bontották ki, vagy mázsás ládákat targoncáztak. Lala végigpróbálta a háromfajta munkát és az utolsó-nál állapodott meg, ami a legnehezebb volt ugyan, de azzal az előnnyel járt, hogy az ember éjjel dolgozott. Reggel hattól délután kettőig aludt, azután átment a Boulevard Saint-Germain egyik művészkávéházába, ahol estig vitatkozott, tárgyalt, tervezgetett állástalan filmrendezőkkal, harmadrangú színészekkel és szélhámos tőkepenészekkel. Ebben az időben ritkábban érkeztek haza Párizsból levelek, a diadalmas hang is alábbszállt, de azért a karrier lehetőségére való célzás sohasem maradt el.

Egy váratlan chapelle-i razzia Lala sorsában újabb változást hozott. A rendőrségen megállapították, hogy tartózkodási engedélye ugyan rendben van, de nincs joga dolgozni, mert munkavállalási engedéllyel nem rendelkezik. Az Északi-Vasúttársaságot, ahová a Cha-

pelle tartozott, átiratban értesítették, hogy Louis de Thomán úr haladéktalanul elbocsátandó, ami meg is történt. Lala ott állt Párizs közepén, néhány száz frankkal a zsebében, és egy bizonyítvánnyal, amely szerint 1936 március 12-től 1937 november 7-ig mint napszámos dolgozott a Chapelle teherárú-osztályán, s ezen idő alatt nem merült fel ellene semmi kifogás.

Szomorú hetek kezdődtek. Lala most tudta meg, hogy pénz nélkül a kényszerű tétlenség fárasztóbb a legnehezebb munkánál is. Életmódja teljesen megváltozott: reggel hatkor kelt, magáarakapta egybeszabott kék munkaruháját és máris rohant a földalattival valamelyik külváros felé. Ezekben a hetekben jobban megismerte Clignancourt, Levallois, Puteaux, Courbevoie, Billancourt, La Villette gyárnegyedeit, mint a történelmi Párizs sok nevezetességét, s ennek a korszaknak az emléke olyan mélyen bevésődött a lelkébe, hogy ha évekkel később a francia főváros nevét hallotta, egy fenyegető gyárképmény vagy órmotlan háztömb képe merült fel előtte, vigasztalan novemberi éggel a háttérben. Az első napokban azt hitte, sikerül bejutnia valamelyik autógyárba, de mindenütt csak szakmunkást kerestek, s Lala legfeljebb filmrendezéshez értett. Azután különféle üzemek, kocsilemosók, garázsok következtek; majd kazánfűtőnek, kokszhor-

dónak, raktárnoknak, edénymosogatónak ajánlkozott, s a legtöbb helyen fel is vették volna, ha munkavállalási engedélyét felmutatja. A délelőtt így eredménytelen futkosásban telt el. Délután visszatért a szállodába, megfőzte gázresóján kakaóját vagy tojásos makaróniját, megebédelt, azután ledőlt a keskeny vaságyra, vagy az ablakhoz ülve addig nézte az esőtől fényes háztetőket és a Sacré-Coeur fehér kupoláját, amíg a szürkület hályogot nem vont szemére. Gyermekkorától makacsul hitte, hogy erős akaratral és elszántsággal az ember minden akadályt le tud küzdeni és előbb-utóbb eléri a maga elé kitűzött célt. Most azonban voltak percek, — s ezek a percek néha napokig tartottak — amikor úgy érezte, értelmetlenség ismeretlen erők ellen küzdeni. Az első hetek elszántságát fásultság váltotta fel; mint a Chapelle-i munka idején, most megint délig aludt, a tétlenség kifárasztotta és mindent megbénított benne. Közben a maradék pénz veszedelmes fogyásnak indult, sőt december elején Lala kénytelen volt aranyóráját is elzálogosítani. De ezt a műveletet örömmel hajtotta végre, szertartásos ünnepélyességgel: leborotválta háromnapos szakállát, sötét ruhát vett magára, sőt maradék pénzén meg is nyiratkozott. Tízéves tapasztalata volt abban, hogy valahányszor a schaffhauseni aranyórától ideiglenesen

meg kell válnia, sorsában mindig váratlan fordulat áll be.

Igy történt most is. A szálloda lakói többnyire ismerték egymást, s így tudták azt is, kinek van pénze és kinek nincs állása. Az elzalogosítás estéjén Thomán Lajost meglátogatta egyik Chappelle-i kollégája, s amikor a beszélgetés folyamán Lala állástalanságára terelődött a szó, a másik meglepő tanáccsal hozakodott elő. „Tavaly megismerkedtem egy holland mérnökkel, aki évek óta Monte-Carloban él s abból tartja fenn magát, hogy saját szisztémája szerint napi két órát rulettezik. Hívott, menjek le vele, de a szisztémához legalább ezerötszáz frank tőkére van szükség, s nekem még életemben nem volt annyi készpénzem. De elkértem a címét s időnkint írok is neki egy lapot, elsősorban azért, hogy válaszából a szisztéma megbízhatóságára következtethesek. Próbáljon valahonnan pénzt szerezni és utazzék le a Riviérára”. — „De hiszen maga az út is legalább háromszáz frankba kerül”. Lát rögtön megkapta az ötlet, csak józan lénye védekezett ellene, — de már tudta, nemsokára Monte-Carloban lesz. „Azzal ne törődjék. Ha utazott francia vonaton, valószínűleg észrevette, hogy senkisémet kéri útközben a jegyet, viszont a be- és kiszállásnál az állomáson nagyon szigorúak. Megírjuk barátunknak,

hogy maga melyik vonattal érkezik, s majd várni fogja két perronjeggyel. Maga viszont itt vált egy perronjegyet, csomagját hordásra bizza, s nyugodtan felül a vonatra. Lehetőleg elsőosztályú fülkébe üljön, az kényelmesebb és még kevésbé érheti az a baleset, hogy valaki a jegyét kéri. Nem tudom, mennyire biztos a holland mérnök rulett-szisztémája, de a perronjegy-szisztémáért felelősséget vállalok. Nyáron, amikor kétheti fizetéstelen szabadságot kapunk a Chappelle-on, mert kevés a munka, fél Franciaországot bejárom ezzel a módszerrel, s még szállodára sem kell sokat költenem, mert többnyire éjjel utazom. Természetesen gyorsan és első osztályon“.

Lala aznap éjfélig pénzkérő leveleket írt. Lajos bácsinak, aki főorvosi jövedelméből nyugodtan küldhet ezer frankot szerető unokaöccsének; egy volt osztálytársának, megható színekkel ecsetelve pillanatnyi nehéz helyzetét; s végül Grétének, biztonság okáért. Néhány nappal később a holland mérnök részletes utasításokat küldött Lalának párizsi barátján keresztül. „Szerezzen be — írja többek között — néhány szállodai cimkét (a Boulevard Haussmann 62 alatt van egy reklámbélyeg kereskedés, ott ezt is lehet kapni) s ragassza rá őket bőrdíjára. A szállodában nagyobb tekintélye lesz a személyzet előtt és szükség esetén két

hétig is hiteleznek. Okvetlenül hozzon magával szmókingot, s lehetőleg frakkot is". Lala egész sorozat címét vett, s költői renderlenségben hatot a kofferére ragasztott, sőt még arra is gondja volt, hogy mind-egyiket több-kevesebb ideig a villanykörte alá tartsa, mintha az időtől fakultak volna meg. Szmókingját tisztítóba adta, ami pedig a frakkot illeti, majd a nyereségből csináltat egyet Monte-Carloban vagy Nizában.

December közepe után a várt pénzek is megjöttek, s így történt, hogy Thomán Lajos huszadikán, érzékeny búcsút véve a „Hôtel de Nantes"-tól, elhagyta Párizst. Anyja sürgönye másnap reggel érkezett meg; a szállodás *Monte-Carlo poste restante*-ra továbbbíttatta, s onnan — miután a címzett nem jelentkezett — karácsony után visszaküldték a feladónak.

Nem tudott elaludni. Az elkövetkezendő napokra gondolva, a kíváncsiság és bizonytalanság érzése állandóan nyomta a gyomrát, s amikor a fáradtság mégis erősebbnek bizonyult és már majdnem elszunnyadt, egy állomás ívlámpáinak felvillanó fénye megint felébresztette. Kiment a folyosóra és gépiesen végigsétált rajta, mintha számba akarná venni ismeretlen útítársait. De egyen kívül a fülkék üresek voltak: aki meg-

teheti, hogy első osztályon utazzék a Riviérára, éjjel inkább hálóhelyet bérel. A világos fülke ajtaját és ablakait lefüggönyözték, s így Lala nem tudta megállapítani, kivel vagy kikkel utazik együtt. Valószínűleg nem perronjeggyel utaznak és a tárcájukban is több van kétezzer franknál. Rá akart gyujtani, de nem talált gyufát. „Mégis kénytelen vagyok benyitni és tüzet kérni, mert kalauz remélhetőleg nem jön erre s reggelig aligha bírom ki cigaretta nélkül”. Kopogásféle mozdulatot tett, azután benyitott. A kupében az ablak mellett egy fiatal nő ült és kinézett az éjszakába.

Thomán Lajos zavarában kivette szájából a cigarettát, azután — mint aki számára más választás nincs — kissé meghajtotta magát és megszólalt:

— Bocsánatot kérek, hogy zavarom. Nem tudok rágyujtani, nincs gyufám.

Ha a gyufaskatulya a zsebében van és pusztán ürügyből nyit be, hangja valószínűleg nyugodtabb lett volna. A nő tekintetéből meglepetés tükröződött, mintha a belépő álmából riasztotta volna fel, s nem tudná, mit mondtak neki az előbb. Azután lassú mozdulatokkal lehúzta kesztyűjét, kivette táskájából a kért gyufát és átnyujtotta a kissé oldalt álló férfinak.

— Legjobb lesz, ha rögtön magánál tartja az

egész dobozt, — mondta halkan — az éjszaka folyamán bizonyára többször lesz rá szüksége.

Idegenes kiejtéssel beszélt, de még így is észre lehetett venni hangjának gúnyos árnyalatát. „Csodálatos, — mondta ez a hang — hogy a férfiaknál rögtön van gyufa, ha a velük szemben ülő idegen nő a cigarettatárcája után nyul, de eltűnik zsebükből, mihelyt maguknak van szükségük rá és a közelben nő látható.

Lala udvariasan meghajította magát, köszönetet mondott s eltűnt. Kint rágyújtott és a folyosói lámpa fényénél szemügyre vette az ajándékot. Az ismeretlen útítárs nem is olyan nagylelkű, a doboz félig üres. Kiejtése már elárulta, hogy idegen; a gyufaskatulya még indiszkrétebb: Lodzban készült, vagyis a nő lengyel. Valami bánata lehet, mert a doboz széleit ideges ujjak letördelték, aminek következtében a dörzsölős rész jelentékenyen kisebb lett. A szomorú lengyel nő keserű nyés parfümöt használ, *Nuit d'orage*-t vagy *Cuir de Russie*-t. „Ha mindent tekintetbe veszünk, jelentéktelen ajándék, de így ismeretlenül mégsem fogadhatom el”, gondolta Lala és elmosolyodott. Elszívta a cigarettát, azután megint benyitott.

— Lelkiismeretfurdalásom támadt az elfogadott doboz miatt. Ha nem haragszik meg, visszaadom, s egyúttal ünnepélyesen azt is megígérem, hogy nem za-

varom többé. — Elhallgatott, majd amikor a nő mosolyogva átvette a dobozt, megkérdezte: — Egész éjjel itt fog ülni ébren az ablak mellett? Talán honvágya van?

— Nincs honvágyam (honnan tudja ez a férfi, hogy nem vagyok francia?!), csak nem tudok elaludni.

— Ha megengedi, hálából a gyufáért, megtanítom az elalvás művészetére. Mert nem elég lefeküdni és azt mondani: most elalszom, most aludni akarok. A test nem hajlandó minden parancsot teljesíteni, dacból is fellázad.

Elhallgatott, majd amikor útitársa kérdő tekintetet vetett rá, leült vele szemben, az ellenkező sarokba és folytatta:

— Néha olyan gyorsan alszunk el, mint a gyermek, aki imáját sem tudja befejezni. Máskor már lefekvés előtt érezzük, hogy vergődni fogunk ágyunkban. Ilyenkor csak az segít, ha különféle előkészületeket teszünk, mielőtt álomra hajtánók fejünket. Mozdulatainkat fokozatosan lelassítjuk, szertartásos nyugalommal megmossuk arcunkat, ünnepélyes lassúsággal bemegyünk szobánkba, ahol már csak egy állólámpa ég, távol az ágytól, és olyan elővigyázatosan, nesztelenül, meggondoltan vetkőzünk le, mintha egy elhamarkodott mozdulattal az életünket kockáztatnók.

Ez az elalvási előkészület pozitív része. Nem kevésbé fontos, de nehezebben valósítható meg a negatív rész. Ha lefeküdtünk, valaki bejön a szobába, leül a lámpa mellé, és halkán, monoton hangon verseket kezd olvasni, vagy ami még jobb, mesélni kezd. Mi mozdulatlanul fekszünk a hátunkon, zárt szemekkel, és engedjük, hogy a hang körülvegyen bennünket, lágyan elborítson, mint kis homokszigetet az áradó tenger. Még nem alszunk, a szavak zenéje még eljut fülünkhöz, de már nem tudjuk, hol vagyunk, kik vagyunk, honnan jön a hang.

Lala elhallgatott és útitársának példáját követve kitekintett az éjszakába. Azután újból megszólalt:

— Szerette gyermekkorában a meséket?

— Igen — jött a felelet az ellenkező sarokból.

— Volt egy öreg cselédünk, aki esténként a legfantasztikusabb történetekkel altatott el, de nem annyira nekem mesélt, mint inkább saját magának. Megtörtént, hogy álomból az ő meleg hangja riasztott fel. Ilyenkor azután sokáig nem tudtam elaludni.

— Én most visszamegyek a fölkémbe — mondta Lala. — Ha aludni akar, tegye azt, amit ajánlottam. Negyedóra múlva visszajövök és a gyermekkori cseléd helyett, ha megengedi, én fogok mesélni.

Nem kérdezte meg a nőtől, elfogadja-e szolgálá-

tát, csak felállt és válaszra sem várva, magára hagyta. De egy-két perccel később valaki elhaladt ajtaja előtt, s amikor Lala a jelzett idő után halkán kopogott útitársának fülkéjén és benyitott, bent már az éjszakai lámpa égett. A homály olyan mély volt, hogy az első pillanatban a fekvő nő arca teljesen összefolyt plédjének sötét színével, s csak a fehér útipárna szélét lehetett tisztán látni. De mesélés közben Lala fokozatosan ki tudta venni a mozdulatlan arcot, a vállak lágy hajlását, a pléd alatt összekulcsolt kezeket és a betakart test körvonalát. Inkább csak érezte, mint látta, hogy a nő szeme le van zárva, ami megnyugtatta, mert zavarta volna az a tudat, hogy valaki figyeli. Néhány másodpercig hátrahajtott fejjel a kék lámpába nézett, azután halkán mesélni kezdett.

Valamikor régen élt egy szőke, kékszemű kisleány, aki csak annyit tudott a világról, hogy házuk körül kert van, a kert előtt út, mely balfelé a városba visz, jobbfelé pedig a patak mentén egy árnyékos völgybe. Szüleitől gyakran hallotta, hogy a völgy után hatalmas hegy következik, majd megint városok, erdők, országok, s végül a végtelen tenger. A tengeren túl égigérő fal van, mögötte pedig az Isten lakik. A kisleány mindebből csak a város házait látta, és a völgy kezdetét, a patak partján egy romba-

dőlt malommal, melyben denevérek tanyáztak. Egy téli délután egyedül maradt a földszintes kertes házban, — szülei felmentek a városba, testvérei pedig a szomszédos ház udvarán szánkáztak — s hirtelen az a gondolata támadt, mi lenne, ha megnézné, milyen is az a hatalmas hegy a völgyön túl. Felvette kabátját, fehér hósipkáját és kétujjú kesztyűjét, azután elindult a felfedező útra. Nemsokára mögötte maradt a malom, a völgy alján vezető út mentén mindig magasabb és magasabb hóval borított fenyőfák kísérték szapora lépteit, úgy érezte, már nagyon régen halad a völgyben, de a hatalmas hegy csak nem akart feltűnni. Egy pillanatig arra gondolt, jobb lenne, ha megfordulna és visszatérne a kertes házba, de kíváncsisága erősebb volt, s ő folytatta útját. Ilyen hosszú ideig még nem gyalogolt életében, s ezért nagyon csodálkozott azon, hogy nem érez semmi fáradtságot. De valami más mégjobban meglepte: abelyett, hogy lassan sötétedni kezdett volna, a vidék fokozatosan megvilágosodott körülötte, mintha az idő kereke fordítva járna, alkonyból a reggeli ragyogás felé! Csodálkozott ezeken a dolgokon, de nem érzett semmi félelmet. Csak akkor dobbant meg a szíve, amikor egy kanyar után hirtelen meglátta az óriáshegyet. Vastag hólepel borította és a napsütésben úgy csillogott, hogy a kisfiú kénytelen volt behunyni a szemét, mert nem akart megvakulni. Amikor kis idő

mulva kinyitotta, egy birkabundás öregembert látott maga mellett, aki a hegy tetején álló házra mutatott. „Gazdám leküldött, hogy vezesselek hozzá. Induljunk hát el, már biztosan türelmellenül vár rád”, szólt az öreg. A kisleány engedelmesen kezét nyújtotta és megindultak a hegy tetejére vezető kacskaringós úton. Erős szél fújt, hallani lehetett panaszos hangját, de a gyermek csodálkozva látta, hogy az útmenti bokrok és fák száraz levelei meg sem rezdülnek. Szerette volna megkérdezni vezetőjétől, mi ennek az oka, és az is érdekelte volna, honnan tudták az ő érkezését, de meggondolta magát és hallgatott. Még sohasem volt ilyen boldog; pedig időnkint eszébe jutottak szülei, akik majd nem tudják elképzelni, hova tűnhetett el, — és az a gondolat is megdobogtatta szívét, hogy miként fog hazatalálni. Nem sokáig töprenghetett, mert felértek a hegy tetejére. A ház kapuja nesztelenül kinyílt s az öreg ismét megszólalt: „Csak menj a terméken keresztül, egészen addig, amíg egy zárt ajtóba nem ütközöl. Ott kopogtass és ha választ hallasz, lépj be”. A kisleány illedelmesen meghajította magát az öreg előtt, azután hősipkáját a kezébe véve, elindult. A termeket elválasztó szárnyas ajtók maguktól széttáruultak közeledtére és mindig nagyobb és nagyobb termeken ment keresztül, míg végül egy ajtó csukva maradt előtte...

Thomán Lajos meglepetten elhallgatott, mert tisztán látta, hogy útítársa arcán könnyek gördülnek végig. Egy emlék jutott eszébe, vagy talán valami bánata van? Ugyan ki lehet ez a lengyel nő, honnan jön és hova utazik? Holnap elválnak útjaik, sohasem fogják látni egymást, de ma még egy idegen ember meséjét hallgatja és némán sír. A férfi folytatta:

... *Lehúzta kétujjú kesztyűjét és bekopogott. „Csak gyere be!”, hallotta. Felágaskodott, mert a kilincs magasán volt, s a következő pillanatban már be is lépett a terembe. Köröskörül a mennyezetig bőrkötéses könyvek és hatalmas fóliánsok takarták el a falat. Más bútor nem is volt a teremben, csak a túlsó végén egy hatalmas asztal. A kisfiú megindult feléje, mert bár az asztalnak csak a körvonalát látta, sejtette, hogy a ház urát mögötte fogja megtalálni. S valóban, amikor közelebb ért, egy embert pillantott meg, aki az asztalnál ült és olvasott. Odalépett eléje, meghajtotta a fejét és ránézett a ház urára, aki olyan öreg volt, hogy a másik öreg ember nagyapja lehetett volna. „Hát eljöttél!”, mondta a kisfiúnak. „Igen”. — „Tudsz olvasni?” — „Igen”. — „Akkor ülj ide a helyembe, én majd egymásután elédbe rakom kastélyom összes könyveit.”*

A hold besütött az ablakon, s amikor az aggyágyán elindult a könyvespolcok felé, a kisfiú meglepődve látta,

hogy nincs árnyéka. De nem sok ideig tünődhetett ezen, mert az első hatalmas könyv máris előtte feküdt. Kinyitotta és egy öreg petróleumlámpa világánál olvasni kezdte. Csodálkozása nőttön nőtt: gyönyörű történetek voltak a könyvben a napról, holdról, csillagokról és üstökösökről. Mindaz, ami eddig rejtély volt neki, most érthető lett, mintha valami titokzatos fény világította volna meg. Azután újabb könyvek következtek a hegyekről és tengerekről, a városokról és országokról, a madarokról és halakról. Az aggastyán fáradhatatlanul hordta a nagyobb-nál nagyobb köteteket, s a kisfiú megállás nélkül olvasott. Csak akkor tartott egy kis szünetet, amikor észrevette, hogy a hold helyett már a lenyugvó nap vörös sugara világítja meg a mennyezetet. Az ablakhoz lépett, de nem sokat látott a völgyből, mert a felbők mindent elrejtettek. Visszaült a helyére és megint elmerült az olvasásban. Most a különböző földrészek és emberfajok leírása következett, térképekkel és színes ábrákkal. S végül az aggastyán egy olyan nagy könyvet tett eléje, hogy a kisfiúnak fel kellett térdelnie a székre, mert másként nem tudta volna a felső sorokat elolvasni. Ebben a könyvben az angyalokról volt szó és az Istenről, aki egyetlen szempillantásával kormányozza a világot, de ugyanakkor egy hajszál hullásáról is tudomása van. „Gyerme-
kem, — mondta az aggastyán, amikor a kisfiú az utolsó

sort is elolvasta — most menj szépen oda, abonnan jöttél, de jól őrizd meg szívedben mindazt, amit könyveimben olvastál". A kisfiú mélyen meghajtotta magát és lassan kiment a teremből. A kapú előtt már várta a másik öregember. Elindultak a kanyargós úton, anélkül, hogy egy szót is szóltak volna egymáshoz; az ágak és a száraz levelek most sem mozdultak a szélben, de a kisfiú nem vett észre semmit, mert az aggastyánra és könyveire gondolt. A hegy lábánál az öreg elbúcsúzott tőle; ő most is illedelmesen meghajtotta magát és folytatta útját. Délután lehetett, amikor bazaért, de még nem sötétedett. Szülei nem kérdeztek semmit, s ő sem számolt be a vele történt dolgokról... Az élet folyt tovább, a kisfiúból felnőtt férfi lett, bejárta a világot, voltak boldog pillanatai és szomorú napjai, de szívében csak az maradt meg, amit a hegy tetején lakó aggastyán könyvei felfedtek előtte.

Lala elhallgatott. Útitársa úgylátszik elaludt, egyenletes lélegzetét még a vonat zakatolása mellett is tisztán hallotta. „Olyan vagyok, mint az öreg lengyel cseléd, magamnak mesélek". Szeme annyira hozzászokott a homályhoz, hogy a mozdulatlanul fekvő nő arcát most tisztán látta. „Lány lehet; asszony nem tud ilyen nyugodtan aludni és nincs ilyen tiszta hom-

loka". Ajkát energikusan összezárta, mintha még ál-
mában is valamilyen tervvel foglalkoznék. A férfi már
sajnálta, hogy beszélgetés közben nem nézte meg fi-
gyelmesebben a szemét. Csak arra emlékezett, hogy a
nő tekintetéből az öntudat nyugodt fölénye áradt, s
ugyanakkor szomorúság is, ami nézését kissé meglá-
gyította. A barna hajból sötét szemekre kellett volna
következtetnie, de Lálának ebben a percben úgy rém-
lett, szürke szeme van.

A pléd vége lecsúszott a földre. Óvatosan meg-
igazította, azután lassan a nő arca fölé hajolt, ajkával
megérintette a homlokát és nesztelenül elhagyta a fül-
két. Tíz perc múlva már ő is aludt.

Amikor reggel felé kinyitotta a szemét, az abla-
kon keresztül egy állomást pillantott meg, homlokán
fehér táblával: AVIGNON. Ösztönösen felugrott, le-
húzta az ablakot és kitekintett. A perronon szürke ka-
bátban, pléddel a karján egy nő állt, és a lassan gör-
dülő vonat után nézett. Megpillantotta a férfit,
néhány lépést tett előre és zsebkendőjével integetni
kezdett. „Isten vele, — kiáltotta Lala — miért nem
mondta meg, hogy Avignonban kiszáll?!“ A választ el-
kapta a reggeli szél, de a vonat már alig látszott, ami-
kor a nő még mindig integetett zsebkendőjével a tá-
volodó férfi után.

— A koffein néhány perc múlva éreztetni fogja hatását és ereje két-három óráig is eltart. De azért a lehetőség szerint kíméljük a beteget. Én estefelé, gyertyagyújtás előtt, még eljövök. Ha szükség lenne rám előbb, tessék valakit értem küldeni, vagy telefonáltatni.

Margit a folyosó végéig kísérte az orvost, s amikor kezet adott neki, halkán, mintha félne, hogy férje három szoba falán át is meghallja, megkérdezte:

— Nincs valami javulás? — S mielőtt még az orvos válaszolhatott volna: — Talán mégis meg lehet menteni? ...

Az asszony tudta, hogy ezeknek a kérdéseknek nincs sok értelmük; ha a legcsekélyebb javulás állna be a beteg állapotában, az orvos örömmel újságolná. De nem tudta magába fojtani a szavakat, mintha azt remélné, — minden tény ellenére — hogy elég hango-

san kimondani azt, amiért mindent megadna, és kívánsága beteljesedik. Az orvos nem válaszolt. Mi értelme lenne, ki tudja hányadszor elismételni a kórház rendelőjében mondott szavakat: „A vese nem működik. Emberi számítás szerint a beteg menthetetlen“. Csak résztvevő tekintettel nézett az asszonyra, azután megemelte kalapját és a következő pillanatban bezárult mögötte a Thomán-ház kapuja.

Margit egyedül maradt a hideg folyosón és megborzongott. Úgy érezte, még annyi ereje sincs, hogy bemerjen a többiek közé; csak állt a kertrenéző ablak mellett, tekintete gépiesen követte Titán lábnyomát a havon, de gondolata máshol járt. Egy idő múlva, amikor úgy érezte, sikerült némileg összeszednie magát, a szalón felé indult. Arca olyan nyugodt volt, szeméből annyi elszántság sugárzott, hogy amikor belépett, a Tamással beszélgető idősebb pap reménykedve nézett rá.

— Talán jobban van Bálint? — kérdezte.

Margit megrázta a fejét, de szinte mosolygott, mintha valami titkot rejtegetne. Azután nyugodt hangon:

— Gréte már megmondta neki, hogy főtisztelendő úr délután lenéz hozzánk. Legjobb lesz, ha mindketten bemegyünk, pár perc múlva azután egye-

dül hagyom magukat. Az injekció néhány óráig ébren fogja tartani, de arra kérem, amennyire csak lehet, kímélje Bálint erejét.

A pap bólintott s megindult Margittal a beteg szobája felé. Tamás a szalónban maradt, majd amikor anyja és huga visszajött:

— Megígértem, hogy délután is felnézek a gyógyszerertárba. Hatra itthon leszek. Szerettem volna elmenni veled az éjféli misére, — mondta Gréte felé fordulva — de inspekciós vagyok. Talán az lenne a leghelyesebb, ha te is itthon maradnál, Anyus amúgysem mehetne veled.

A beteg szobájában két árnyék beszélget. Az éjjeliszekrény lámpája nyugtalan köröket rajzol a mennyezetre, s Thomán Bálint még akkor is ezeknek a játékára figyel, amikor gyermekkori barátjának a szavába vág, vagy a kérdésére válaszol. A pap pedig az orvosságos üvegeken pihenteti tekintetét.

— ...Nézd, Bálint, — mondja csendesén — mi olyan régóta ismerjük egymást, hogy áruulásnak érzéném veled szemben, ha udvariasságból vagy gyáva kényelmességből mindenről beszélnénk, csak a lelkedről nem. Magától értetődőnek tartod, ha orvosod megkérdezi tőled, hogy érzed magad, nem szenvedsz-e

túlságosan, sőt azt is természetesnek veszed, ha nem elégszik meg válaszoddal, nem bízik meg egészen benned, és lehúzza rólad a takarót, megvizsgálja testedet, megtapogatja a beteg szervet, reflexedet ellenőrzi, homlokodra teszi kezét, érverésedet számolja. Kérdelek tőled, nem természetesebb-e a pap érdeklődése: „Rendben van minden a lélekkel? Nem érez valami nyugtalanságot? Fertőzés? Rosszindulatú daganat? Sorvadásos tünetek?” De az ember annyira rövidlátó, hogy...

— Ha meggyógyulok, elég időm lesz a lelkemmel törődni — vágott szavába a másik. — Egyelőre azt várom, hogy a testemet meggyógyítsák. Élni akarok... egészséges szeretnék lenni... kötelességeim vannak a családom iránt.

Érezni lehetett, hogy a koffein hatása alatt életőszöne feltámadt. „Milyen különös is az emberi test és lélek viszonya, — gondolta magában a pap — elég néhány köbcentiméternyi folyadékot befecskendezni a vérbe, s a test feléledésével egyidejűleg a lélek elernyedése is megszűnik. A materialisták örökös érve. És mégis...” Majd mintha nem hallotta volna a beteg türelmetlen közbeszólását, nyugodtan folytatta:

— Az ember annyira rövidlátó, hogy tekintete megakad a testben, akkor is, ha súlyosan beteg, s ak-

kor is, ha teljesen egészséges. Különös, de így van: az egészséges ember nem érzi a lelkét, a súlyos beteg pedig gyakran nem akarja érezni. A lélek azonban nem engedi magát könnyen legyőzni: lesben áll, figyel, hallgatózik, és éjjel, mint a tolvaj, besurran a gazdátlanul álló házba. „Elég időm lesz a lelkemmel törődni, ha meggyógyulok”, mondod. Olyan biztosra veszed, hogy meggyógyulsz? ... Az ember élete, minden nyavalyától függetlenül is, veszélyes kötélházi. Minden pillanatban lezuhanhatunk. Szerencsénk nem látjuk az alattunk tátongó szakadékot, nem tudjuk, hogy vékony kötélen járunk, mely el is szakadhat. Nyugodtan sétálgatunk, és tudatlanságunk annyira vakmerővé tesz bennünket, hogy rá sem hederítünk arra, aki jóakarathból vagy szánalomból figyelmeztet a veszélyekre.

Megállt, majd pillanatnyi szünet után:

— Lehet, hogy te minderre azt mondod magadban: „Papi beszéd, azt hiszi most is öregasszonyoknak prédikál!” Mi papok már megszoktuk, hogy az emberek gyakran ezt gondolják vagy ki is mondják, de megnyugtat bennünket az a tudat, hogy kényelmes védekezésből tesznek így. Megnyugtat s ugyanakkor nagyon elszomorít, mert nincs leverőbb látvány az

olyan embernél, akinek minden érve az, hogy a másik meggyőződés nélkül beszél, vagy téved. Ne érts félre, Bálint, nem rád gondolok, de mégis úgy érzem, kötelességem ezt előtted is kimondani.

A beteg felemelte kezét, mintha tiltakoznék valami ellen. De a mozdulat azt is jelenthette, hogy megadja magát.

— Fiatal papkoromtól kezdve — folytatta a másik — elképesztett az emberek következetlensége. Kérdezd meg az első embert, akit a templomtéren találsz: „Hiszel Istenben?” — „Igen”. — „Parancsai szerint élsz, melyek egyébként emberi méltóságodnak is teljesen megfelelnek? Szeretted felebarátodat? Megelégszel feleségeddel? Nem imádod az aranyat? Gondolsz néha a halálra?” Felelet helyett össze-vissza dadog valamit arról, hogy idegen embereknél jobban kell szeretnie önmagát, felesége már öreg, más is imádja az aranyat, és elég lesz akkor gondolni a halálra, ha majd háza előtt áll. S ha még egyszer megkérdeszem: „Jól hallottam az imént? Hiszel te Istenben?”, szemrebbenés nélkül igennel válaszol, de már fut is végrehajtani adósát vagy paráználkodni. Az embert inkább *homo in consequens*-nek lehetne nevezni, mint *homo sapiens*-nek...

Az ebédlőben Gréte a karácsonyfa körül szorgoskodik. Délben úgy döntöttek, mégis feldíszítik a fát: a betegnek esetleg eszébe jut érdeklődni, s akkor nehéz lenne megmagyarázni, miért változtattak a család három évtizedes hagyományán. Ezelőtt mindig a kályhával szemközti sarokban állították fel, de most előbbre hozták, az asztal mellé, hogy este Apus is láthassa ágyából s együtt örvendezzek családjával az angyalok énekének.

Egymásután rakja fel a sztaniolos selyempapírba csomagolt cukrokat, s eszébe jut az a régi karácsonyi vakáció, amikor Lala Vízkeresztig az összes papírból kieszedte a kávé- és csokoládékrém cukorkákat, de olyan ügyesen, hogy csak akkor vették észre, amikor lebontásra és szétosztásra került a sor. „Most már tudom, miért nem volt neked sohasem étvágyad“, mondta Apus, de nem volt szíve megbüntetni őt, s inkább vett a három másik gyermeknek (Kornélka még élt abban az időben) egy doboz ugyanolyan cukorkát. De ez is Lala zsákmánya lett, mert kockával és más szerencsejátékkal elnyerte tőlük az egészséget. S hogy a sors iróniája teljes legyen, amikor Tomi és Kornélka panaszra mentek apjukhoz, még ők kaptak ki, amiért könnyelműen kockára tették vagyonukat. Attól a karácsonytól kezdve a gyerekek ráfű-

jással ellenőrizték, megvannak-e még a cukrok és lehetőleg sohasem hagyták Lalát egyedül az ebédlőben.

Egy percre leül, mert a szomszédos szobából apja hangja hallatszik át, s megint elfogja az a remegés, melyet hazaérkezése után érzett, amikor Anyus fáradt arcáról leolvasta a szomorú hírt, és az álomba merült beteget megpillantotta. S ő napok óta csendes boldogsággal gondol a közeli ünnepekre, ajándékokat vásárolgat és azon töri a fejét, hogyan fogja anyja Géza leutazásának a hírét fogadni! Ha Apusra gondolt, mindig egy magashomlokú, kékszemű férfi jelent meg előtte, őszülő halántékkal és kezében az elmaradhatatlan bottal, ami kissé öregebbé tette és még járását is meglassította. „Ha Anyus sorsjegyét százezer pengővel kihúzzák vagy Lala nagy karriert csinál, veszünk magunknak egy autót, s majd azon járok fel a város-házára. Addig azonban meg kell elégednem ezzel a bottal“. S most tehetetlenül fekszik, még annyi ereje sincs, hogy egyik oldaláról a másikra átforduljon. Nehéz teherautó robogott el a ház előtt, megmozgatta a karácsonyfa díszait és magához térítette az elrévedező lányt.

Már kint is sötétedett. Felgyújtotta a villanyt, betette az ablaktáblákat és folytatta munkáját. Lala azonnal vonatra ült, mielőtt Anyus sürgönyét megkapta.

Jó, hogy elküldte neki a kért pénzt, most nem kell ismeretlen emberek előtt megalázkodnia vagy a konzulátus segítségét igénybevennie. Milyen szomorú az élet: Apusnak kell meghalnia, hogy az egész család együtt lehessen! Valahogy úgy kellene berendezni a világot, hogy azok, akik együvé tartoznak, akik szeretik egymást, sohase szóródjanak szét, s a gyerekek, ha felnőnek, továbbra is visszatérjenek minden este a családi körbe. Igen, mindnyájuk közül Tomi csinálta legjobban; számára alig változott az élet, s talán ő sem változott sokat. De hol van már az a hosszúhajú lány, akit mindig ő kísért el az Angolkisasszonyokhoz, és aki valamikor maga is apáca akart lenni?!

Anyja olyan halkán jött be, hogy Gréte csak akkor vette észre jelenlétét, amikor megszólalt:

— A karácsonyfa az idén is szép lesz, de ki mondhatná, hogy a karácsonyunk is az? Nem fáradtál el a hajlongásban? Szívesen segíték.

A szomszédos szobában két árnyék mozdulatlanul viaskodik egymással.

THOMÁN TAMÁS NAPLÓJÁBÓL

1937 Karácsony éjszaka.

A csend oly mély körülöttem, hogy tisztán hal-
lom a villanykörte izzását. Először azt hittem, az ab-
lakpárkányra hulló hó nesze jut el hozzám, s szemem-
met becsukva, figyelmemet arrafelé irányítottam. A zi-
zegés egy pillanatra eltávolodott, mintha még mesz-
szebről érkeznek, azután fokozatosan felerősödött, —
és lassan rájöttem arra, hogy amit én meglehetősen tá-
volra helyeztem, itt van a fejem mellett. Azt hiszem,
így vagyunk az életben is sok mindennel: valamit ér-
zünk, s meg vagyunk arról győződve, hogy egy távoli
személy vagy esemény okozza, pedig a valóságban itt
áll vagy megy végbe a közelünkben... De a kettő kö-
zött lényeges különbséget érzek: a zizegésnél érzékeim

tévedtek, a legkisebb szándékos vagy öntudatlan ámitás sem játszott közre (ha csak az nem, hogy a hópelyhek nesze költőibb, mint az izzó villanyszál zizegése), míg életünkben, s főleg az érzelmi életben, szívesen csaljuk meg magunkat. Életünkben minden csak káprázat. Jó lenne, ha egyszer végérvényesen el tudnám dönteni, mi helyesebb: benne élni vagy küzdeni ellene. Mi helyesebb és mi jobb, mert a kettő nem ugyanaz.

A székesegyház órájának kongását még sohasem hallottam éjszakai szolgálat közben. Most egymásután kétszer is felkaptam rá a fejemet, de csak másodszor tudtam megszámolni, hányat üt. Miért nem hallottam más éjszakákon? Nem figyeltem volna rá? De hiszen most is másra gondoltam. Azt sem hiszem, hogy a városban ma éjjel nagyobb csend van. Kalánvár utcáin hétköznapi tíz után csak a rendőr jár s nagyritkán egy-egy késői látogató. Talán a mai éjszakán, amikor az emberek a Gyermekek születését ünneplik, s szívükbe néhány órára beköltözik a Szeretet, a harang szava is tisztábban száll a város felett. Lehet, hogy ez is csak káprázat; de jó hinni benne, s igazabb is a valóságnál.

Honnan van bennem ma éjszaka ez a megmagyarázhatatlan derű, ez a tiszta öröm? Mintha havas ormokon lépkednék, könnyű szédület fog el, alig érzem

a testemet. Vagy mintha háton fekvé nézném a nyári csillagos eget. Pedig minden okom meg lenne arra, hogy sírjak: Apus holnap vagy holnap után meg fog halni, s bármilyen erős is Anyus, nem csodálkoznék, ha megrokkanna a most következő napokban. Nem, nem hal meg Apus után, de számomra elviselhetetlen az a gondolat, hogy az erős, másokat vigasztaló, soha el nem csüggedő Anyusból összetört asszony legyen, akit másoknak kell vigasztalniok. Kornélka elvesztésébe még ma sem tudott belenyugodni; amikor ma este meggyújtottuk a gyertyákat, láttam, hogy nem mer az ezüstkeretes képre ránézni. De csak neki nem volt könnyes a szeme a „Mennyből az angyal” után.

Lehet, hogy Anyus néha akkor sír, ha mosolyog. Erre ma délután gondoltam először. Anyus kikísérte az orvost, s néhány percig beszélgetett vele a folyosón. Amikor közvetlenül utána bejött a szalónba, világosan láttam, hogy mosolyog. Egy percig azt hittem, talán az orvos valami javulásról számolt be, de erről nem lehetett szó, mert Barna főtisztelendő úr kérdésére — akit szintén megtévesztett Anyus mosolya — tagadóan rázta a fejét. Csak a primitív ember hiheti, hogy a mosoly okvetlenül öröm és vidámság jele. Hányszor halljuk vagy olvassuk: „hidegen mosolygott, keserűen mosolygott, kínosan mosolygott, szomorúan mosoly-

gott", s magától értetődően egyik esetben sem vidám ember képe jelenik meg előttünk. De túlmegyek ezen a banális megállapításon, és felteszem a kérdést: nem szebben, mélyebben, emberiebben fejezi ki a mosoly a szomorúságot és bánatot, mint a könny? Anyus ágya fölött Lisieux-i szent Teréz szürke fényképmásolata függ. Sokszor elnéztem mosolyát, melyről életrajzírói is megemlékeznek, s mindig éreztem, hogy ez a titokzatos és minden szelídsége mellett is tragikus mosoly nem a Szent lelkében lakozó öröm vagy boldogság kifejezése, hanem sokkal inkább a szomorúságé. Kedves kis szent, mennyi oka volt szomorkodni, ha azokra az emberekre gondolt, akik az ő kis útja helyett más utakon járnak!

Nem emlékszem, hogy Anyust valaha is sírni láttam; s ha most visszagondolok arra, milyen gyakran láttam gyermekkoromban mosolyogni, elszorul a szívem. Nem sírt még akkor sem, amikor Kornélka koporsóján dübörögni kezdtek a göröngyök, s nem fog könnyezni, ha majd Apust kíséri utolsó útjára. Nem tudom lesz-e a jövőben elég erőm mosolyára mosollyal válaszolni, ahelyett, hogy megkérdezném tőle: „Mibántja Anyust?” Valószínűleg mélyen elpirulna, mint aki restelli, hogy titkába, amelyről azt hitte, senkisémtud, valaki behatolt. Sok apró jelenség arra enged kö-

vetkeztetni, hogy nemcsak két embert, de még az anyát is elválasztja gyermekeitől valami finom, itt-ott áttetsző s mégis áttörhetetlen vértet. Megmagyarázni még magamnak sem tudnám az okát, de homályosan érzem, hogy ennek így kell lennie.

Nincs okom örülni, mert Apus haldoklásának körülményei még kegyetlenebbé teszik számomra és számunkra ezeket a napokat. Igen: haldoklás, lassú agónia, melynek mindnyájan tudjuk a végét. De ezt az agóniát az teszi kegyetlenné, hogy akik körülötte vagyunk, hallgatásunkkal, nyugodt tekintetünkkel áltatjuk őt. Apus mindig félt a haláltól, — azt hiszem én is tőle örököltem ezt az érzést, mely csak azóta csökken, amióta szándékosan gyakran foglalkozom az elmúlás gondolatával — jelentéktelen betegségek egészen feldúlták, s most, érthetetlen és mégis jól érthető ellentétképpen, mindenre gondol, csak a halálra nem. A kórházban annyira bízott közeli felgyógyulásában, hogy bekérte a polgármestert és előadta neki műszaki terveit; amióta hazaszállították, ilyenekről nincs szó, rövid félórától eltekintve teljes kábulatban fekszik, de amikor magához tér, szavaiból csak arra lehet következtetni, hogy nem is sejti, milyen közel áll a halálhoz. És valami helytelen tapintatosságból, rosszul

értelmezett szánalomból, egyikünk sem akarja megmondani neki a valóságot, csak bólintgatunk, helyese-lünk, mosolygunk. Nincs semmi értelme ennek a ke-gyetlen játéknak: Apus életét megmenteni semmi ha-zugsággal nem tudjuk, de a lelkét még elveszíthetjük. S még azzal sem védekezhethünk, hogy nem akarjuk megijeszteni vagy feleslegesen kínozni: talán már meg sem ijedne, annyira gyöngé. Vannak pillanatok, ami-kor szeretnék kiküldeni mindenkit a szobából, hogy megmondhassam neki a valóságot, de valami érthetet-len gyávaság mindig visszatart. Pedig aligha lehet el-képzelni szörnyűbb állapotot az olyan emberénél, aki nem tud valamiről, ami benne vagy közvetlen közelé-ben történik.

Évekkel ezelőtt egyszer különös álmom volt. Azt álmodtam, egy fényüzően berendezett szobában élek, ahol nagyon jól érzem magam, csak azt nem értem, miért nincs a bordó függönyök mögött ablak. Ágy he-lyett kihúzható fiókos rekamié volt a szobában, de ez nem zavart, mert szebbnek és kényelmesebbnek talál-tam annál a kissé szűk ágynál, melyben otthon alszom hetedikes gimnazista korom óta. Egy alkalommal neki-álltam, hogy rendet csináljak a különböző szekrények-ben és polcokon. Amikor a rekamié fiókját kihúztam, megrettenve léptem hátra, mert egy bomlásnak indult

meztelen hulla feküdt benne. A szobában töltött boldog idő emléke olyan fekete lett, mint a hulla volt, undorral és borzadályal gondoltam vissza azokra a napokra és éjszakákra, melyeket ott töltöttem; de legjobban az bántott, miért nem mondták meg nekem, hogy hulla van a rekamié fiókjában. — Azóta, ha azt hallom valakiről, hogy súlyos beteg, de eltitkolják előtte, vagy a felesége megcsalja a háta mögött, akaratlanul is mindig azt gondolom: „Hulla van a szobájában s a szerencsétlen nem sejt semmit...”. És gyakran megkérdem magamtól: mi jobb: az, ha valaki, akinek hulla van a szobájában, haláláig együtt él vele, de nem tud róla, vagy az, ha rájön a valóságra, — és bár az elmúlt idő szép emléke megfeketül s később is eszébe fog még gyakran jutni, hogy egy hullával volt együtt — de legalább megtudott mindent. Azt hiszem, a legtöbb ember az első megoldást választaná, ostobán azzal érvelve, hogy az ő szempontjából nincs semmi különbség aközött, hogy a hulla ott van-e a rekamiében vagy sem, ha ő sohasem tudja meg. Ezzel szemben és mintegy kívülről nézem magamat, és valami tiltakozik bennem az ellen, hogy egy hullával lakjam együtt, bármilyen boldog életem lenne is egyébként a szobában.

S ezért elviselhetetlen számomra, hogy Apus még-

csak nem is sejti a valóságot. Hulla van az ágya alatt, a lábunk néha beleütközik, érezzük szörnyű szagát, ő pedig reménykedve mondogatja: „Ha meggyógyulok...”

Délután a patikából hazajövet, a házuk előtt találkoztam Barna főrisztelendő úrral, aki érdeklődésemre meglegedett arccal csak ennyit mondott: „Mindent elintéztem. Holnap délelőtt leküldök egy papot, aki meggyóntatja, megáldoztatja és feladja neki az utolsó kenetet”. Valami érthetetlen gyávaóság visszatartott attól, hogy tüzetesebben kikérdezzem. Nem a beszélgetés részletei érdekeltek, de örültem volna, ha megtudom: közölte-e Apussal a valóságot, hogyan reagált erre Apus, és ő maga kívánta-e a papot, vagy csak öreg barátja óhajának engedett? A kettő között — az elért eredményt tekintve — nincs különbség, de boldog lennék, ha tudnám, hogy Apus őszinte vágyódásból járul a szentségekhez.

Gyerekkoromban nem láttam semmi eltérést apám és anyám lelki élete között: vasárnap mindketten eljöttek a kilencórás iskolai misére, Apus is megtartotta a böjtöt, s én még azt is vallásossága jelének vettem, hogy gyakran sétál a várban szerzetestanárainkkal vagy valamelyik öreg kanonokkal. Később azután lassan ráébredtem arra, hogy vallásossága, ha

nem is formalizmus, inkább szokásos és beidegzettség, mint lelki szükséglet. Azt hiszem, Apusból hiányzik a vallásos érzékenység: lelkiismeretesen megtartotta az isteni törvényeket, jó keresztényként élt, de nem volt meg benne az a teocentrikus lelkiiség, ami Anyus minden cselekedetét jellemezte. Apus, ha szabad így mondani, kötelességtudásból igyekezett jó katolikus lenni, amint kötelességtudásból volt jó tisztviselő és jó adófizető; ezzel szemben anyánk — természetesen öntudatlanul — mindent Istennel hozott kapcsolatba. Ha nem tanultunk szorgalmasan, vagy valami rossz fát tettünk a tűzre, büntetés helyett maga elé állított bennünket, megfogta a kezünket és csak ennyit mondott: „Milyen szomorú, hogy nem szeretitek a jó Istent!...” De ezt valóban olyan szomorúan mondta, hogy néha még Lala is elérzékenyedett.

Nincs okom örülni, s mégis, régen éreztem lelkemben ilyen tiszta örömet. De azt is érzem, elég egy vigyázatlan mozdulat vagy kint az utcán valami zaj, és vége az örömnek, az ünnepi éj derűjének. A lélek mély nyugalma ez, éppolyan csodálatos, mint a felhők felett lebegő madár mozdulatlansága, melyet nem kötnek a föld törvényei. Ennél gazdagabb ajándékot ma éjszaka talán nem is kapott senki.

— Egészségére és nemes vállalkozásának sikerére! — A mérnök koccintott Lalával, aki az ünnepélyes pillanathoz méltóan, kipirulva nézett rá, azután mindketten ajkukhoz emelték a poharat. — Jó burgundi, de ezt csak kivételes alkalmakkor ihatjuk, tisztes keresetünkből hétköznapra ilyen nem telik. Mit csinál az én magyar barátom, még mindig azon a teherpályaúdvarton dolgozik?

— Igen. Üdvözli önt és azt üzeni, szorgalmasan gyűjti az ezerötszáz frankot. Egyelőre azonban még nincs semmije. De újév után, amikor Chapelle-on kevesebb lesz a munka, meglátogat bennünket, és ha már játszani nem játszhat, legalább kipróbálja elméletben a szisztémát. Nizzát is meg szeretné nézni, s általában a Riviérát, mert ezen a vidéken még nem járt.

— Természetesen expresszsel jön — mondta ne-

vetve a mérnök — és első osztályon. Ügylátszik ez is jó szisztéma.

Lala figyelmét annyira lekötötte a tányérjára tett vesepecsenye (az utolsó párizsi hetekben már tojásos makarónira sem telt), hogy csak percek múlva válaszolt:

— Azt hiszem, igen. De azért időnkint nyugtalan voltam, és főleg reggeltől kezdve szívesebben ültem volna harmadikon szabályos jeggyel a zsebemben. Tudtam, nagy baj akkor sincs, ha véletlenül felszáll egy ellenőr és kéri a jegyet; de sajnáltam volna azt a hatszáz frankot kifizetni, amibe az első osztály kerül. Később pedig azon kezdtem el töprengeni, mit csinállok, ha ön nem jön ki a vonathoz.

— S kitalált valamit?

— Nem, de a kritikus pillanatban valószínűleg támadt volna valami mentőgondolatom. Remélem — tette hozzá — a rulettsisztéma nem jár ennyi izgalommal?

— Az teljesen öntől függ. De hagyjuk a hivatalos ügyeket délutánra. Örüljön a Riviérának, gyönyörködjék a vidékben, nézze meg, milyen érdekes arcú nő ül tőlünk jobbra a negyedik asztalnál, és ne hagyja figyelmen kívül ezt az ebédet sem, melyet ma nyugod-

tan, gond nélkül fogyaszthat el. Holnaptól kezdve úgysí vége mindennek.

Megállt, mert Lala olyan elképedt arcot vágott, hogy nevetnie kellett. Azután folytatta:

— Igen, holnaptól kezdve mindennek vége. A táj minden nap szebb lesz, megkezdődnek a hangversenyek és operaelőadások, ragyogó nők érkeznek a világ négy tájáról, a szálloda szakácsa a legraffináltabb étkeket eszeli ki, hogy vendégei kedvében járjon, — de ön mindebből nem lát, nem hall, nem izlel semmit, mert egész lényét egyetlen gondolat és érzés tölti be: a Rulett. Egyszemű, zöld ciklop ez, telhetetlen apokaliptikus szörnyeteg, mely nőni kezd, felfalja a luksusszállodákat, mulatóhelyeket, mozikat, üzleteket, azután elnyeli a pálmás sziklapartot és magát a tengert is. Nizzában, Cannes-ban, San Remoban vagy Badenben is felütötte a fejét, de ott az őszörnynek csak egy szelíd, elfajzott ivadéka jelent meg. Ezeken a helyeken, s még másutt is, a rulettgolyó csak délután, és este kilenctől tízenkettőig pereg. Monte-Carloban reggel tíztől hajnali két óráig megállás nélkül játszanak, húsz-huszonöt asztalnál, a Sporting és a nyári kaszinó termeit nem is számítva. A levegő itt órák alatt megfertőzi a vonatból kiszálló vigyázatlan embert, aki azzal a tervvel jön ide, hogy kipiheni magát, szórako-

zik, megnézi a vidéket s esetleg benéz a kaszinóba is. Majd alkalma lesz megfigyelni: itt csak az jár moziba, színházba, kávéházba, a Sporting-ba, vagy más mulatóhelyre, aki elvesztette pénzét s várja, hogy ott-honról újabb küldemények érkezzenek. Itt senkisémmel törődik a tájjal, a tenger csilloghat, zúghat, háboroghat, senki sem veszi észre, és a város szívében fekvő pálmakertben, amelynek máshol csodájára járnának, csak aggasztánokat lát. Ezzel szemben, a Kaszinó előcsarnokában már reggel kilenckor gyülekeznek az emberek, sorba kell állítani őket, és amikor az ajtókat felnyitják, a roham elsöpri a libériás szolgák hadát.

— Bocsásson meg, de nem értem, — vetette közbe Lala, aki látható érdeklődéssel hallgatta a mérnök előadását — miért sorol be a priori engem is a rulett áldozatai közé. Én, amint ön is tudja, nem a játék öröméért jöttem, hanem mert nem volt kedvem Párizsban éhenhalni.

— Rendben van. Készséggel elhiszem, hogy nem a játék kedvéért jött ide, s még azt is feltételezem, hogy megfogadja tanácsomat, és napi két-három óránál többet nem játszik; de én azt is játéknak nevezem, ha valaki reggeltől estig csak a rulettre tud gondolni, számíthat, statisztikát vezet, szívdobogva gondol vissza az előző nap veszélyes pillanataira, és

összeszorul a gyomra, ha eszébe jut, hogy este kilenc-től tizenegyig megint hallani fogja a kis csontgolyó utánózhatatlan zaját. És visszagondolva az itt töltött első napokra, azt kell mondanom, ez a dolgok rendje. Ha jó idegei vannak, lassankint ismét normális emberré változik: két hét múlva már élvezni fogja az *Excelsior* konyháját, de két-három hónap is eltelik, amíg a játék varázsa lassan fakulni kezd, és egy félév múlva, elalvás előtt, talán már nem a krupié rekedt hangját fogja hallani.

Átmentek a társalgóba és a feketekávé mellett folytatták a beszélgetést. Kettőjükön kívül csak néhány idősebb férfi és nő tartózkodott itt, mindnyájan angolok. Egy pincér időnkint megjelent a bejáratnál, körülnézett és eltűnt. Lalát egyelőre még nem kerítette hatalmába a játék-őrület, mert az étvággyal elfogyasztott ebéd után látható élvezettel szürcsölte a feketét. A másik érezte, hogy ez a szürcsölgetés elsősorban neki szól, válasz az ebédlőben elhangzott jóslatra, de úgy tett, mintha nem venné észre.

— Ami a szórakozást illeti, mondanom sem kell, hogy itt mindent megtalálhat. Ha nincs megelégedve a helybeli mozikkal vagy a színházzal, átmegy Mentonba, Nizzába, esetleg Cannes-ba. A téli szezonban San Remo nagyszerű operaelőadásokat rendez. Lassan-

kint majd megtanulja, hogy a délutánt legjobban a Café de Paris-ban lehet eltölteni: kitűnő fekete, külföldi ujságok, kellemes társaság, figyelmes kiszolgálás. Az American Express mellett barátságos cukrászda van, ott haboskávét is kaphat. Ha este táncolni akar és nincs társasága, csak a Sporting jöhet számításba. Két zenekar, revűszámok és sok táncraváró nő. Hozzá kell tennem, mind fiatalok, mert az a rengeteg öregasszony, aki Monte-Carloban ad találkozt egymásnak, legfeljebb a Sporting játéktérmet látogatja. Viszont, ha ismerős nővel akar táncolni, a Maxim's nevű mulatót ajánlom, vagy a kevésbé előkelő, de annál vidámabb Tout va-t. És majd az is előfordul, hogy hölgyismerőset untatja az itteni műhangulat; menjen vele át Villefranche-ba és nézzenek be a Corsaire-hez címzett matrózlebujba, de revolverét ne felejtse otthon...

— Majd veszek magamnak revolvert — felelte Lala mosolyogva és hozzátette: — Az első nyereségből...

A mérnök diadalmasan rácsapott:

— Tessék, itt a bizonyíték. Ravaszul szórakozásról, nőkről kezdek el beszélni, de ön az első alkalmat felhasználja, hogy arra a tárgyra terelje társalgásunkat, mely megérkezése után néhány órával már egész

lényét betöltötte. Nem, kedves barátom, itt csak nekem van jogom ingyenként szürcsölgetni a kétségtelesen finom feketét. Ön akkor őszinte, ha gyorsan felhörpinti és megint a játékra gondol. Higgye el nekem, Monte-Carloban csak az a néhány tucatnyi ember élvezi igazán az élet apró örömeit, akik, mint én is, fáradságos munkát látnak a játékban. Este kilenctől tizenegyig szürke hivatalnokok vagyunk, kelletlenül megyünk a Kaszinóba, akár egy adóhivatali tisztviselő a hivatalába, ha nem lenne feltűnő, fekete klottot húznánk a karunkra, hogy kabátujjunk ne fényesedjék ki a munkában. És amikor tizenegyet üt az óra, leplezetlen örömmel kelünk fel zöld munkaasztalunktól. A legtöbb ember azért tartózkodik Monte-Carloban, mert játszani akar; mi azért játszunk, mert Monte-Carloban akarunk tartózkodni. Monte-Carloban, vagyis a tengerparton, a kényelmes szállodai helyiségekben, a kávéházban, színházban, — de nem a Kaszinóban.

— Engedje meg, hogy közbevágjak és azt mondjam: igen, ez mind nagyon szép és írgylésreméltó. De így élni évekig, évtizedekig?!

— Látom, ön azt hiszi, hogy azok az emberek, akik a rulettből élnek, mind naplopók, moral insanityk vagy roncsok. Hát először is: majd ha megismerte az önre váró feladatot, látni fogja, hogy

az a két-három óra, amit a játékasztalnál tölt, jobban kifárasztja az embert, mint napi hat-nyolc óra irodai vagy gyári munka, a felelősségről nem is szólva. Másodszor: egész csomó úgynevezett tisztességes, polgári foglalkozást ismerek, mely szerintem összehasonlíthatatlanul immorálisabb a mi mesterségünkénél. Például a politizálás vagy a gázbomba-gyártás. Ami pedig a roncsokat illeti, alkalma lesz majd megismerni közülünk néhány embert, akik igazán nem nevezhetők roncsoknak. Este talán be tudom mutatni egy norvég iirikusnak. Hazájában elismert tehetség, tanulmányokat írnak róla, irodalmi társaságoknak tagja, de mindettől nyugodtan éhenhalhatna, mert a norvégek tisztelik a lírikusokat, de nem vesznek lírai verseskönyveket. Ő viszont máshoz nem ért. Hat év óta él Monte-Carloban: napi egy-két órát dolgozik a Kaszinóban, a többi álmodozással és versírással tölti. Ha hazájában marad és az egyik irodalmi társaság elnöke szánalomból benyomja, mondjuk a postához, reggeltől estig bélyegeket pecsételhet, de álmodozásra, versírásra nem marad ideje. Ezzel szemben, amióta itt tartózkodik, három könyve jelent meg hazájában és állítólag már az iskolákban is szavalják költeményeit.

Megállt, tiltakozó mozdulatot tett, azután folytatta:

— Ön úgy tekint rám, mintha tréfálnék, pedig komolyan beszélek, és állítom, hogy Borsen úr sokkal erkölcsösebben él így, mintha az oslói postánál teljesítene szolgálatot vagy egy norvég napilap munkatársa lenne. Az első jöttment irodalmi lókupec többre tartaná magát nála, mert tarkója vastagabb, vagy több pénz van a zsebében; így pedig a távolság dicsfényt fon homloka köré, a Földközi-tenger partján élő nagy költő lett belőle, és amikor utoljára otthon járt, teán fogadta a sajtó képviselőit.

— Boldog leszek, ha megismerhetem Borsen urat, a költőt — mondta Lala és hozzátette: — Sajnálom, hogy nem tudok norvégul, s így nem élvezhetem verseit eredetiben.

— Helytelenül teszi, ha gúnyolódik. Borsen versei valóban szépek, amennyire azt a francia fordításon át meg lehet ítélni. De ha nem is lennének értékesek, magatartása minden tiszteletet megérdemel.

— Ön téved, nem gúnyolódok — felelte Thoman Lajos. — Csodálom őt.

— Természetesen vannak közöttünk roncsok is, mint minden társadalomban. Nem büszkélkedünk velük, de ameddig szégyent nem hoznak ránk, megtűrjük őket magunk között. Az is előfordult már, hogy az ilyen roncsból a polgári társadalom oszlopos tagja

lett. Élt Monte-Carloban néhány évvel ezelőtt egy osztrák fiatalember, aki egy állítólagosan csodálatos szisztéma ellenére, melyet nem árult el senkinek, inkább apró kölcsönökből tengődött, mint becsületes munkából. A Sporting ötőrai teáján megismerkedett egy lyoni gyáros lányával és a dolog házassággal végződött. Február végén alkalma lesz látni az illető urat. Feleségével a Hôtel de Paris-ban lakik, autója van, s ha hinni lehet a szavának, reggeltől estig dolgozik a lyoni textilgyárban. Még mindig a csodálatos szisztéma szerint játszik, de a milliomosok számára fenntartott külön termekben, ahova a magunkfajta napszámos sohasem teszi be a lábát. Látja, ha kitaszítjuk társadalmunkból, teljesen elzüllik vagy föbelövi magát.

— Igen, ez nekem is megfelelne. Itt élni, s az első adandó alkalommal beülni egy kényelmes igazgatói bőrfotelbe. Szerencsés megoldás.

A másik lesújtó pillantást vetett rá:

— Ezt ön sem gondolja komolyan. Ami engem illet, őszintén mondhatom, nem cserélnék osztrák barátunkkal. Pedig nem vetem meg a kényelmes életet. De reggeltől estig robotolni, családi életet élni, a kötelező társadalmi érintkezést fenntartani, — inkább

Monte-Carloban küszködök, de legalább független ember vagyok és nyugodtan szemlélődhetek.

— Nyugodtan szemlélődhet? Ez lenne az ön életcélja? — kérdezte Lala, s csak most vett magának annyi fáradságot, hogy közelebbről szemügyre vegye különös mentorát. De a másik, mintha önmagának beszélne, zavartalanul folytatta:

— Igen, nyugodtan szemlélődhetek, vagy ha jobban tetszik: kontemplatív életet folytathatok, mint a kartauziak. Azzal a különbséggel, hogy én hitetlen vagyok, s így szemlélődésem tárgya Isten helyett az ember. Az ember, mozdulataiban, gondolatainak és cselekedeteinek különös összefüggéseiben. Ha költői tehetséget éreznék magamban, regényt írnék; ha filozófus lennék, tizenöt-húsz év alatt hatalmas rendszert dolgoznék ki; de mert csak a kontemplációhoz van hivatásom, reggeltől estig szemlélődöm. Csakhogy ebből a mai anyagi világban nem lehet megélni, s vagyonom sajnos nincs, — ezért kénytelen vagyok kilenctől-tizenegyig, néha tizenkettőig, a játékasztal mellett megkeresni kenyereimet.

— Ha nem tévedek, bizonyos hasonlóság áll fenn Borsen úr és az ön magatartása között, azzal a különbséggel, hogy a norvég költő munkája, gyakorlati

szempontból bármilyen értéktelen is, mégis produktív, ön ellenben hangsúlyozottan improduktív életre rendezkedik be. Ezt természetesen nem elítélőleg mondom, csak attól tartok, előbb-utóbb megúnja majd a terméketlen szemlélődést és...

— Produktív, improduktív... — vágott közbe a mérnök. — Ne dobálódzunk nagy szavakkal. Egy aktagyártó hivatalnok vagy egy gázgyári főtisztviselő munkája húsz év múlva hatásában semmivel sem mutatkozik majd hasznosabbnak az én terméketlen szemlélődésemnél. Sőt, makacsul hiszem, hogy „közhazsnú” tevékenységük, az én kontemplatív életemmel összehasonlítva, egyidejűleg is (tehát nemcsak húsz év múlva!) silányabb és szánalmasabb. Ami pedig azt illeti, hogy megúnom a szemlélődést és életem így zsákutcába kerül, (nemde ezt akarta mondani, amikor félbeszakítottam?) ezt el sem tudom képzelni. Itt annyi ember fordul meg és a játék olyan érdekes elemekre bontja szét énünket, hogy a szemlélődőt mindig újabb és újabb meglepetések érik. Monacóban van a világ legszebb akváriuma. A fejedelem milliókat áldoz évente a különböző tengeri szörnyekre, okvetlenül nézze majd meg. Nos, állítom, hogy Monte-Carloban van a világ legérdekesebb ember-múzeuma, a leváltozatosabb példányok nyüzsögnek itt, s naponta mindig friss szállít-

mány érkezik. Nem, kedves barátom, akiben csipetnyi érzék van a humor és a tragikum iránt, nem únja meg sohasem ezt a nagyszerű látványt!

A mérnök olyan lelkesen beszélt, hogy a szalónban tartózkodók közül néhányan érdeklődve néztek feléjük. Lala kényelmesen kinyújtotta lábát, s csak röviden válaszolt:

— Az előbb azt mondtam, csodálom Borsen urat. Most hozzáteszem: önt mégjobban csodálom.

Két órával később a Cap-Martin felé vezető tengerparti ösvényen haladtak, mely helyenkint sziklába vágott lépcsőkkel és keskeny fahidakkal váltakozik. „Aludja ki magát — mondta Lalának ebéd után a mérnök — pihentesse az idegeit, mert este szüksége lesz rájuk, azután elmehetünk sétálni. Cap-Martin felé különösen szép a vidék, a háznagyságú sziklatömbökök, a rozsdavörös hegyoldallal és a roquebrune-i váromokkal. A rulett-bacilusok annyira még nem fertőzték meg, hogy ne tudjon gyönyörködni a tájban. Közben én majd elmagyarázom a szisztémát”. Az út most emelkedni kezdett, s nemsokára egy magaslatra értek, a vasúti sínek fölé, ahonnan látni lehetett Mentonon túl az olasz tengerpartot is. De Lala csak társa szavaira figyelt.

— ... Ne gondolja, hogy ezek felesleges dolgok.

A lélektani momentumok még az olyan szisztémánál is fontosak, ahol csak racionális tényezők: számok egymásutánja, a páros-páratlan, vörös-fekete, alacsony-magos váltakozása számítanak. Az előbb elfelejtettem figyelmeztetni: ha megismerkedik egy nővel, sohase hozza magával a Kaszinóba. Ne felejtsük el, hogy számunkra a játék komoly munka, s képzelje el, milyen furcsa lenne, ha ön magával vinné irodájába vagy rendelőjébe nőismerőseit. A rulett mellett sem tudják megtagadni természetüket, kacérkodnak, fecsegnek, hisztériás jeleneteket rendeznek, akkor is, ha kijön a számuk és akkor is, ha veszítenek. Persze, elkerülhetetlen, hogy beléjük ne ütközzék, vagy az asztal túlsó feléről ne integessenek ön felé. Biccentsen meg a fejét, azután vége. Számos gyönyörűen indult karriert rombolt szét a mi társadalmunkban is a nő. Ezért a játéktermen kívül se beszéljen velük mesterségbeli dolgokról, oktan tanácsaikkal megzavarják; intuicióról, megérzésről fecsegnek, de csodálatosan sohasem hajlandók a maguk pénzét kockáztatni. A másik fontos dolog: munkaközben ne törődjék a többiekkel, ne nézze, ki nyer, ki veszít, mert ezzel csak energiáját tékozzolja és figyelmét fárasztja. Pedig mindkettőre nagy szükség van. Üljön úgy az asztal mellett, mintha az egész teremben ön lenne az egyetlen játékos, és még a

gép felé se nyújtogassa a nyakát, mert megfájdulnak az izmai. Lehetőleg az egyik krupié mellett üljön, hogy az végezze a testi munkát: a zsetonok elhelyezését, átcsoportosítását, visszahozását. Amellett, ha valaki tévedésből vagy rosszhiszeműen fel akarja venni az ön nyereségét, a krupié igazolni fogja, hogy ő helyezte el a zsetonokat az ön megbízásából a kérdéses kockába. Játékközben adjon a személyzetnek egy ötfrankos zsetont, azonnal udvariasabban fogják kiszolgálni. És még egy: a Kaszinóban nyolc olyan asztal van, ahol öt frank a legkisebb tét; minden este más asztalhoz üljön, hogy állandó jelenléte ne legyen feltűnő.

Egy vonat haladt el mellettük Monte-Carlo felé. A mérnök megjegyezte:

— Újabb emberszállítmány érkezik, este már látni fogunk belőlük néhány példányt a ruletnál. Az első napokban olyan esetlenül mozognak, mint az újonnan érkezett rozmárok az állatkertben, azután lassan megszokják az új környezetet. Ön azonban valószínűleg már türelmetlenül várja, mikor térek rá a szisztémára.

Lala nevetve válaszolt:

— Téved, másra gondoltam. Igyekeztem figyelemmel hallgatni előadását, ha óhajtja, elismételhetem

tanácsait, de közben azokat a sziklánülő halászokat néztem ott — kezével a part egy távolabbi pontjára mutatott — és az járt a fejemben, milyen nyugodt életük lehet. Tudja, a városi ember vágyódása a primitív élet után...

— Ó, ön szentimentális lény — felelte a mérnök őszinte meglepetéssel a hangjában. — Attól tartok, nehezen fog beilleszkedni társadalmunkba. De a halászmantika mellett talán érdekli a szisztéma is.

— Természetesen. És sietek rögtön hozzátenni: rosszul teszi, ha előbbi megjegyzéséből különböző következtetéseket von le. Nem vagyok sem szentimentális, sem romantikus, csak időnkint úgy érzem, elegem van az emberekből. De igyekszem ezt az idegenkedést is kiölni magamból. Most pedig halljuk a szisztémát!

— Először is hangsúlyoznom kell, — kezdte a mérnök — hogy az én módszerem nem jobb más szisztémáknál, melyekről Monte-Carloban majd halani fog, sőt határozottabban nehézkesebb, s ha szabad ezt a szót használnom: unalmasabb, mint a többi. De éppen ebben rejlik az értéke, mert az, aki útmutatósom szerint játszik, nem esik abba a kísértésbe, hogy reggeltől éjjelig a rulett mellett üljön. A játék nem válik szenvedélyévé, s így élvezheti az életet, szórakoz-

hat, olvashat, elmélkedhet vagy szemlélődhet. Másodszor: mint mérnök, kijelentem, hogy nincs teljesen biztos szisztéma; ha lenne ilyen, a Kaszinó már régen csődbejutott volna és a monacoi fejedelem megint birkát őrizhetne. A hagyomány szerint, Pascal, aki a mai korongos rulettet kieszelte, talált egy tökéletes szisztémát is, mellyel a rulettet le lehet győzni, de az erre vonatkozó feljegyzések elkallódtak. Tökéletes szisztéma tehát nincs, de vannak módszerek, melyek kilencven százalékgig biztosak. Ilyen az enyém is. Ön vacsora után magához vesz kétszáz frankot, s még külön egy frankot a ruhatár számára, és miután ötfrankos zsetonokat vásárolt rajta, leül a zöldasztal mellé. Kiteszi noteszét, kétszínű ceruzáját és jegyezni kezdi a számokat. A matematikai valószínűség szerint pirosra fekete, párosra páratlan, alacsony számra magas következik. Ön azonban pesszimista és nyugodtan vár addig, amíg háromszor egymásután ugyanaz a szín etcetera nem következik. Ekkor működésbe lép és egy zsetont helyez rá. Ha negyedszer is ugyanaz jött ki, ön dupláz, és szükség esetén ezt még egyszer megismétli, vagyis hatodszorra húsz frankkal játszik. Ha nyer, a játszmat természetesen azonnal abbahagyja és várja a következő alkalmat. De, — és ez a legfontosabb — ha hatodszorra is ugyanaz jött ki, akkor abbahagyja ezt a szé-

riát harmincöt frank veszteséggel és várja a következő alkalmat, amikor megint elkezdheti a játékot. Még akkor sem tesz az ellenkezőre, ha a hat egyforma szín után akár tízszer is ugyanaz jön ki. Figyelmeztetem, ezt minden körülmény között be kell tartania. A kísértés néha óriási, olykor, s nem is olyan ritkán, tizenkettős széria következik, s ilyenkor az embernek kedve lenne nem öt, de ötven vagy száz frankot tenni az ellenkező oldalra. A rulett ördöge ezen a ponton kísérti meg a játékost, s szinte emberfeletti akarat szükséges ahhoz, hogy valaki meg ne szédüljön. Mert ha egyszer megindult, nincs megállás. Képzelje el például azt az esetet, hogy tízszer egymásután piros jön ki. Én a harmadik után elindultam s háromszor dupláztam a feketén, vagyis elvesztettem harmincöt frankot. Utána egy ideig erős vagyok, de a tizenegyedikre merészen felteszek ötvenet. Elvesztettem. Lehetetlen, hogy a következőben ne nyerjek, gondolom magamban, és százat teszek rá, holott mindegyik nyolcadikos gimnazista tudja: most sincs több esélye a feketének, mint legelőször. Vagyonok úsztak el már azon, hogy esztelen vakmerőséggel szembeszálltak a bankkal. S most talán már azt is érti, miért nem szabad kétszáz franknál többet egyszerre magunkkal hozni: ha nem tudunk ellenállni a kísértésnek és nem hagyjuk idejé-

ben abba a halmozást, legfeljebb kétszáz frankot veszthetünk és amit előzőleg nyertünk, de nem az egész vagyonunkat. Aki megállás nélkül dupláz, száz esetben nyer, de egy-két héten belül elkövetkezik az a negyedóra, amikor mindent otthagy. Természetesen páros-páratlanra, alacsonyra-magasra épűgy áll a szabály, mint színre, s gyakran megtörténik majd, hogy egyszerre játszik mondjuk feketére, páratlanra és m a n q u e-ra. De elfelejtettem megkérdezni öntől: játszott már ruletten?

— Igen. Francia barátaim egyszer elvittek Le Touquet-ba. Ott játszottam, de nem volt szerencsém.

Rendben van — mondta a mérnök. — Folytatom. Amit eddig előadtam, mind nagyon szép, de nem szóltam a zéróról, minden szisztéma ádáz ellenségéről. Nos, mi az ellenségből barátot csinálunk, szeszélyes, megbízhatatlan, néha nagylelkű, néha hűtlen barátot. Abban a pillanatban, amikor leül munkaasztalához, figyelni kezd a zérót. Ha húsz-huszonöttször nem jött ki, az elmagyarázott játékkal párhuzamosan állandóan tesz egy zsetont a négy első számra, vagyis a zéróra, egyre, kettőre, háromra. Esetleg azt is megteheti, hogy bizonyos idő múlva csak a zéróra játszik, például, ha negyvenszer-ötvenszer nem jött már ki. Amint tudja, öt frankra száznyolcvanot kap, érdemes tehát többször

rájátszani, főleg ha már nyert valamit a halmozó játékkal.

Lala megállt és bevárta társát, aki néhány lépéssel elmaradt mögötte a keskeny ösvényen. Azután kétkezdéssel a hangjában:

— De ha aránylag ilyen könnyen lehet nyerni, érthetetlen, hogy miért nem játszik itt mindenki. Távol áll tőlem kételkedni az ön szavában, hiszen hosszú évek tapasztalata szól a szisztéma megbízhatósága mellett, de az emberben felmerül az előbbi gondolat s hamarjában nem tud rá felelni.

— Majd én megadom a választ. Az emberek túlnyomó többsége még önnél is hitetlenebb, s nem mozdul ki otthonából még akkor sem, ha kétszer kettő négy alapon bebizonyítanám, hogy Monte-Carloban nyerni lehet. Az elenyésző kisebbség nagyrészeinek pedig nincs annyi pénze, amennyi az utazáshoz és a szisztémához kell: bizonyíték a mi párizsi barátunk. S végül, ön azt hiszi, minden bokorban akad egy jó szisztéma, csak le kell nyulni érte. Ha megnézi a monte-carloi könyvesboltok kirakatait, látni fogja, hogy tele vannak lepecsételt füzetekkel és brosurákkal, melyek mind „sokszorosán kipróbált” módszerek leírását tartalmazzák. Áruk ötven és ezer frank között váltakozik. Csak az a baj, hogy az egyikhez harmincezer frank

tőke szükséges, a másik olyan komplikált, hogy az ember megbolondul, amíg megérti, a harmadik pedig egy, magát nyugalmazott számtantanárnak nevező szélhámos tudományos abrakadabrája.

Elhallgatott és egy fa törzséhez támaszkodva a messzeségbe nézett. Alkonyodott. A nap már régóta a tenger alá merült, de a ritkafelhős ég még csillogott és a láthatár szélét is fényes csík jelezte. Innen fentről a tenger símának látszott, színe fölött fehér madarak keringtek lomha nyugalommal, csak a sziklaparthoz csapódó hullámok zaja jelezte, hogy a mélyben sohasem szűnik meg a mozgás. Kétoldalt, Menton és Monaco felé már felgyultak a villanylámpák, de fényük a távolból erőtlen pislogásnak látszott. És hátul a roquebrune-i sziklák sötétén leselkedtek, mintha csak az alkalmas pillanatot várnák, amikor rázuhanhatnak az alattuk kanyargó sínekre. Monte-Carlo felől vonat közeledett.

— Hat éve vagyok itt, de még nem tudtam betelni ezzel a tájjal. Olyan változatos, szeszélyes, meglepetésekkel teli, mint az az embertömeg, melyet Monte-Carloban van alkalmam megfigyelni. Nézze csak a színek játékát a láthatár felett... — Azután, mintha megbánta volna pillanatnyi elérzékenyülését, hozzátette: — Ideje, hogy visszaforduljunk.

A vacsora kitűnő volt, de Lala szórakozottan evett, minden étvágy nélkül, majd rögtön utána felment a szobájába. Abban állapotok meg, hogy háromnegyed kilenckor találkoznak a hallban s együtt mennek a Kaszinóba, ahol Lalának először a látogatási engedélyt kell kiváltania. Ledőlt a diványra, becsukta szemét és aludni próbált. De néhány pillanat múlva megint eszébe jutott a játék, mely számára valóban munka, pénzkereset, életlehetőség lesz, legalább is egy időre, és torkában érezte a szívét. Könnyű a mérnöknek fölényes hangon előadást tartani a rulett-bacilusról, mely először étvágytalanságot, szívdobogást, almatlanságot okoz, majd a második stádiumban különböző lelki elváltozásokat, és ha életveszéllyel nem is jár, hetekig tart, amíg a test ellenállóereje legyőzi a káros hatásokat. Valószínűleg úgy van az ember ezzel, mint más betegséggel: ha szerencsésen túlelt rajta, meg sem tudja érteni azt a szerencsétlent, akinek a foga is vacog a félelemtől, mert felfedezte magán az első szimptomákat. S talán könnyebben elviselne mindent, ha biztosan tudná, hogy nem pusztul bele. Könnyű a mérnöknek: ha szisztémája csődőtt mond s elveszti minden pénzét, visszamegy Hollandiába és rendes mesterségéből igyekszik megélni, vagy kíváncsiorol a gyarmatokra, ahol tárt karokkal várnak min-

den technikust. Hat évig szemlélődött, most majd az aktív élet következik. De mit csináljon ő, hova menjen, ha a kétezzer frank minden biztos szisztéma ellenére elúszik és legfeljebb annyi pénze marad, hogy a perronjegyet megvegye. Vissza Párizsba? Éhenhalni Monte-Carloban is lehet. A gyarmatokra? Ott jogászra vagy filmrendezőre tudomása szerint nincs szükség. [Távíratozni Grétének: „Küld jegyet Monte-Carlo—Génua—Budapest”? Nem, igazán nem arra született, hogy a kalánvári árvaszéki ülnök, vagy megyei aljegyző legyen belőle! Inkább az idegenlégió!

Ez a gondolat szinte felvidította. Ha a szisztéma minden valószínűség és mérnöki fölény ellenére is csődötmond, s ő elveszti pénzét, Marseille-be utazik és felvéteti magát az idegenlégióba. Az olyan emberek közé tartozott, akik nem tudnak nyugodtan élni némi öncsalás nélkül, s csak akkor érzik magukat biztonságban, ha tudják vagy azt képzelik, hogy valami támasz van a hátuk mögött, melyet végszükség esetén felhasználhatnak. Felugrott a diványról, átöltözött, azután két százfrankost vett ki az íróasztal fiókjából. De mielőtt tárcájába tette volna, olyan gyöngédséggel simogatta végig a két piszkos, agyongyűrt papírpénzt, mint az istállótulajdonos paripáját verseny előtt. „Majd meglátjuk, igaz-e, hogy tizenegykor härman lesztek”,

mondta félhangosan és lement a lépcsőn. A mérnök már várt rá.

— Délután elfelejtettem megmondani, még az is a szisztémához tartozik, hogy az embernek naponta legfeljebb két-három órát szabad játszania. Hosszú évek tapasztalata szerint módszeremmel óránként átlag negyven-ötven frankot lehet nyerni. Mihelyt a száz frankot elérte, azonnal abbahagyja a játékot, még akkor is, ha ez a zéró szerencsés megnyerésével, mondjuk az első óra végén következik be. Nem akarom most figyelmét feleslegesen kifárasztani, de alkalmilag majd elmagyarázom, hogy miért lényeges pontja ez a szisztémának. Száz frank nagy pénz, még akkor is, ha az ember nehéz munkával kereste meg. A napi panzió, ha kötelezi magát, hogy legalább egy hónapig marad a szállodában, ötven, mondjuk százalékkal, borralóval hatvan frank. Cigaretta, kávéház, szórakozás: húsz frank. A maradékot tartalékolni kell, mert nagyritkán előfordul, hogy háromórás munkával sem tudja megkeresni a száz frankot, sőt esetleg még veszteséggel is végezheti a napot.

— Igen, — mondta Lala engedelmesen — igyekezni fogok mindenben utasításához alkalmazkodni.

Negyedórával később már a rulett mellett ült — társa egy másik terembe ment, a soron lévő asztalhoz —

és pontosan jegyezte a számokat az e célra készült szürkefedelű füzetbe, melyet délután vettek. Rövid idő múlva már alkalma nyílt résztvenni a játékban: háromszor egymásután páratlan jött ki, s ő most nyugodt mozdulattal, de belső remegéssel tette fel az első fehér zsetont. A későbbi napokban mindig nevetnie kellett, ha a most következő percekre gondolt vissza. Annyian játszottak az asztalnál, egyesek több különböző helyre is, hogy tétje csaknem eltűnt a fehér, vörös, zöld zsetonok forgatagában. Amikor a golyó peregni kezdett, úgy érezte, ismét páratlan szám jön ki, és csak azért nem vette vissza tétjét, mert attól félt, tévedésből a máséhoz nyúl. A mérnök tanácsára hallgatva, nem figyelt a korong forgására, s talán éppen ezért tűnt fel végtelennek ez a perc. Hallotta a golyó súrlódásának egyenletes zaját, melyet egy idő múlva ideges kattogás váltott fel, a háta mögött egy női hang csaknem remegve mondta: „Most már igazán ideje lenne, hogy a hetes jöjjön ki”, amire ő öklöbeszorított kézzel gondolta: „Csak páros következék!”, és amikor a játékvezető megszólalt: „Huszonnégy!”, olyan heves mozdulatot tett, hogy a mellette ülők csak azért nem vették észre, mert magukkal voltak elfoglalva. „A kezdet biztató”, mondta magában Lala és megelégedetten nyújtotta ki kezét a nyereségért.

Utána meglehetősen hosszú ideig nem volt alkalma játszania, mert háromszor egymásután nem jött semmi. De nem unatkozott: mindig feszült figyelemmel várta a következő menetet s közben arra is volt ideje, hogy a körülötte lévőkre is vessen egy pillantást. A mérnök lehetetlent kívánt, amikor óva intette ettől. Lala úgy érezte, gyanús lenne, ha nem tekintene fel időnkint füzetéből, és a kíváncsiságnak sem tudott ellenállni.

A szemközti oldalon egy süketnéma férfi ült. Ezt abból a vitatkozásból sejtette, mely a tizenkilences szám kijötte után keletkezett. A férfi állandóan négyöt számra és számcsoportha játszott, s amikor a tizenkilences kijött, kezével jelezte, hogy ő a szerencsés nyerő. De ugyanekkor egy kövér hölgy is igényt tartott a száznyolcvan frankra. Vitatkozni kezdtek, ha ugyan annak lehet nevezni azt a közelharcot, mely a tétért folyt, s amelyben az egyik hadarva bizonygatta, hogy a zsetont ő helyezte a kérdéses számra, a másik pedig egyik kezével különböző számokra mutatott, melyek között a tizenkilences is szerepelt, másik kezét szájára és fülére tette, mintha a kövér hölgynek akarná mondani: „Nem szégyelled egy szegény süketnémaival vitatkozni, aki nem tudja igazát hangos szóval megvédeni?!“ A krupié a játékosok nyomása alatt

természetesen a süketnémának adott igazat, mert az is mellette szólt, hogy egyszerre több számra játszott. A hölgy kénytelen volt engedni és a szerencsés nyerő beseperte a zsetonhalmazt.

Az incidens után, melyhez hasonló naponkint többször is előfordul, ismét megindult a játék. Lala csak most vette észre, hogy a zéró és az első három szám ittléte óta még nem jött ki: a golyó már pergett, amikor felemelkedett és az asztal fölé hajolva maga helyezte el a zsetont a kellő helyre, mintha attól tartana, hogy idegen segítség hátrányosan befolyásolná esélyét. Vesztett. A következő menetben megismételte tétjét, s egyúttal a feketére is tett, mert a vörös harmadszor jött ki az előbb. Szíve kissé dobogott a r i e n n e v a p l u s elhangzásakor, mereven a játékvezetőre nézett, mintha rajta keresztül akarná a kis csontgolyó útját irányítani, de amikor a hármas szót meghallotta, egy pillanatra csodálatos nyugalom fogta el, majd utána rögtön felkiáltott: „Nyertem!” Negyven frank, a Chapelle-on ezért este féltízről reggel ötig dolgozott, s itt csak ki kell nyujtania érte a kezét. A feketére tett zseton elveszett, és a krupié a következő menetben érzéketlenül begereblyézte a megduplázott tétet is. „Harmadszorra nem teszek, legalább az utolsó húsz frankot megtakarítom”, gondolta magában, de amikor

a korong forogni kezdett, hirtelen, mintegy akarata ellenére odatolt négy fehér zsetont. Alig marad valami a nyereségből, ha veszít; viszont, ha most a fekete jön ki, amire az öt vörös után nagy a valószínűség, már elég nyereség lesz. Harmincöt, fekete. Jóleső örömmel húzta be a negyven frankot. Úgy látszik, a mérnök szisztémája valóban beválk.

A terem bejárata fölötti óra háromnegyed tizedet mutatott. Ez volt az idő, amikor a játékosok sűrű rajokban érkeztek a Kaszinóba, az asztalokat hármás-négyes embergyűrű vette körül és egy felszabaduló székhért többen is küzdöttek. Azok, akiknek a sors jóvoltából nem kellett állniok, leplezetlen fölénnyel nézték a velük szemben felsorakozott tömeget, s méltatlankodó tekintetet vetettek arra, aki a nyereségért folytatott harcban összekuszálta a hajukat vagy könyökével fejbeverte őket. De ezek az ellentétek és szociális különbségek csak látszólagosak voltak: a zöldasztal köré felsorakozott tömeg csak egy ellenséget ismert, az ártatlan fehér golyót, mely olyan kétségbeesetten keringett körében, mint valami megkergült tengeri-egeér.

A zéró több mint negyven menet óta nem jött ki, itt az ideje, hogy a mérnök tanácsa szerint állandóan tegyen rá. Biztonság kedvéért megvárt még né-

hány számot — közben egyszer nyert öt frankot — azután szinte gépiesen kezdte a zéróra dobálni a zsetonokat. A mozdulat gépies volt, de belül folyton nőtt az izgatottság. Mi történik, ha nem negyvenszer, de százszor egymásután nem jön ki? Lehetetlenség. A nyereséggel együtt körülbelül ötven menetre való zsetonja van. De ha csak a végefelé jön ki, veszteséggel kénytelen felállni. Jobb lenne abbahagyni, a zéró elnyelt hat-nyolc zsetont, tizenegy óráig a többin visszaszerzi, s ma legfeljebb csak hatvan frank nyereséggel kel fel. Nem, inkább vesszen el az egész, de nem hát-ról meg.

Ebben a percben Thomán Lajos valóban ellenségnek érezte a zérót, érzéketlen ellenségnek, akit meg kell alázni, fel kell robbantani, le kell győzni. Már bánta, hogy nem hozott több pénzt magával. Ötven menet után tízfrankosokkal játszanék, lehetetlen elképzelni, hogy előbb-utóbb ne jöjjön ki. „A ruletnél nincs lehetetlenség”, hallotta a mérnök szavát, de elhessegette magától, igyekezett nem gondolni rá. Közben kétszer is alkalma lett volna a szisztéma szerint feketére és párosra tenni, de nem merte kockáztatni zsetonjait, mert attól félt, a készlet elfogy, mielőtt kijönne a zéró. Babonából nem számolta meg őket, de tudta, hogy már nincs többje harminc-harmincöttnél,

vagyis veszteségben van. Ebben a percben a golyó forgása lassulni kezdett, nekiütközött a kiálló akadályoknak, s néhány pillanat múlva megállt. „Zéró”, mondta érzéketlenül a játékvezető. Thomán Lajosnak sikerült legyőznie az ellenséget.

Felállt, zsebrerakta az eléjetolt zsetonoszlopot, s kissé szédülve, bizonytalan léptekkel az ablakhoz ment, hogy ott összeszámolja a nyereséget. Százharminc frankot nyert. Azután elindult megkeresni a mérnököt. Tizenegy múltott néhány perccel.

THOMÁN LAJOS LEVELE APJÁHOZ

Monte-Carlo, 1938 január 1.

Apus, kedves Apus, ha most otthon lennék, lehajolnék a kezéhez, megcsókolnám és így szólnék: „Bocsánatot kérek, hogy ilyen hosszú ideig nem adtam hírt magamról. Rossz, haszontalan fiú vagyok, csak azt ne mondják rám, hogy bütlén...” Három év óta nem voltam otthon, (emlékszik még Apus a karácsony utáni szép beszélgetésekre?) s levelet is csak nagyritkán írtam. Tudom, Anyus gyakran felriadt a nyugtalan őszi éjszakákon és szorongva gondolt rám, aki Isten tudja hol vagyok, talán súlyos betegen fekszem, elhagyatottan, pénz nélkül egy londoni vagy párizsi szállodában. Szegény Anyus, tőle is bocsánatot kérek. Hányszor akartam nekiülni egy hosszú levélnek! A papír már asztalomon volt, a lámpát

is meggyújtottam, de az utolsó pillanatban valami megmagyarázhatatlan akaratgyengeség kerített hatalmába, ledőltem az ágyra, mondván, negyedórát alszom előbb. Késő éjjel ébredtem fel, s a levélírásból nem lett semmi. Másnap reggel az érintetlen fehér lapok elhatározásomra emlékeztettek; gyorsan elrejtettem őket, mint valami kellemetlen, áruló bűnjelet. Nehéz ezt megmagyarázni. Nem a levélírástól rettentem vissza, hiszen misem lett volna könnyebb, mint két oldalt sebtiben teleírni banális mondatokkal (azt hiszem a levelek legnagyobbbrészt ilyenek), megcímezni és gyorsan bedobni a legközelebbi postaládába. Visszariadtam a levélírástól, mert megbénított az a gondolat, hogy az emlékek, események, érzések összevisszaságát, mely bennem kavarg, nem vagyok képes érzéketlen mondatokban lerögzíteni. Annyi mindent kellett volna elmondanom, hogy inkább nem írtam semmit. Ugye Apus is megérti ezt? Ha idegeneknek vagy távoli ismerősöknek kellett írnom, ez a bénító érzés sohasem jelentkezett: a rideg tényeket közöltem velük, melyek igazak voltak ugyan, s mégis végtelen távol álltak a valóságtól. De amikor Maguknak írok, tudom, hogy a valóságot kell megéreztetnem levelemben, a valóságot, melynek jelentéktelen epizódjai talán fontosabbak a nagy eseményeknél.

Egy kávéház teraszán ülök Monte-Carlo főterén, a

tengerrel szemben. Olyan szép napsütés van, mint nálunk április végén, s a levegő talán még melegebb. Vidám angol lányok haladnak el előttem, a tennispályák felé igyekeznek, ahol a déli órákban mindazoknak „illik megjelenni”, akik a „társasághoz” tartoznak. Időnkint nagy fehér madarak szállnak el a fejem fölött, olyan alacsonyan, hogy árnyékuk végigsuhan a papíron. Milyen szépen elbeszélgethetnénk, Apus, ha most itt ülne velem szemben. Maguk ilyenkor a templomból jönnek hazafelé. Csak most jut eszembe, ma, újév napján, illett volna elmennem a templomba. De valahogyan ezzel is úgy vagyok, mint a levélírással.

Szeretnék először Magukról kérdezősködni, s csak azért írok magamról, mert tudom, Apusékat inkább ez érdekli. Csak közbevetőleg, nehogy elfelejtsem: Apus valószínűleg már teljesen meggyógyult, de jónak tartanám, ha februárban kétheti szabadságot kérne a várostól és lejönné a Riviérára. Azért februárban, mert addig, azt hiszem, össze tudok gyűjteni ezer-ezerkétszáz frankot, amit boldogan bocsátanék Apus rendelkezésére. Képzelje el, milyen nagyszerű lenne megint együtt lenni, sétálni, tervezgetni. Erre okvetlenül kérek választ mielőbb, hogy a pénzgyűjtést elkezdhessem.

Egy hete vagyok Monte-Carloban. Nem, Apusnak semmi oka sincs örülni: a karrier még nem sikerült, sőt

az utóbbi hónapokban meglehetősen rosszul ment a dologom. Talán ez is oka volt hallgatásomnak, úgy véltem, helytelen lenne az otthoniakat feleslegesen nyugtalanítani. Valószínűleg némaságomnak sem volt túlságosan megnyugtató hatása, de nem hiszem, hogy jobban tettem volna, ha hazudok és a valóságot elhallgatva, beteljesedett reményekről számolok be. A remények még ma is megvannak, s ha arra a rengeteg emberre gondolok, aki tervezgetés, optimizmus, remény nélkül él, azt kell mondanom: ez is valami, sőt bizonyos tekintetben több, mint egy elért, de minden pillanatban elveszthető eredmény. De lehet, hogy tévedek, s csak magamat áltatom az ilyen szépenhangzó bölcseségekkel. Ki tudná megmondani, hol az igazság, s nincs-e egyszerre több igazság is.

Túlságosan hosszú és unalmas lenne elmondani, hogyan kerültem ide. Csak annyit, hogy most elég jól megy a sorom, az utolsó hetek nélkülözéseiből viszonyítva, fejedelmien élek, s lehetséges, hogy hosszabb ideig igénybeveszem a monacoi fejedelem vendégszeretetét. Ezt azonban nem kell szószerint venni. Mindenesetre Apus nem tér el az igazságtól, ha a kaszinóbeli uraknak elmeséli, hogy Lala fia jelenleg a francia Riviérán tartózkodik, s lehetséges, hogy még a tavaszi szezont is Monte-Carloban fogja tölteni. Ha jónak látja, küldök a polgármesternek és helyettesének egy képeslapot. Azt hiszem,

roppant büszkék lesznek rám, aki ebben a nemzetközi társaságban Kalánvár törv. hat. joggal felruházott várost képviselem. De írja meg Apus pontosan a nevüket, mert csak arra emlékszem, hogy a polgármester a gabonafélék osztályába tartozik, Buzás vagy Rozsos. Talán már meg is halt, s most más áll a város élén. Kedves kalánváriak! mennyire méltatlankodtak, amikor mi — negyedik-es-ötödikes gimnazisták — a háborút követő években kettős rendekben végigmentünk az utcákon és „balra csodálkozz!”, „jobbra csodálkozz!” vezényszóra b e e e e-vel köszöntöttük a szembejövőket, a sötétség leple alatt, mert olajhiány miatt nem égett a villany. Egyszer saját osztályfőnökünkkel találkoztunk, de csak akkor ismertünk rá, amikor a bégetés már elhangzott. A kimagyarázkodás nem sikerült, mindnyájan igazgatói megrovásban részesültünk. Ha a nyáron hazajövök a tízéves találkozóra, okvetlenül tisztázni fogom bűntársaim nevében is ezt a sajnálatos félreértést.

Isten tudja, haza tudok-e jönni a nyáron. Könnyen lehetséges, hogy minden nehézség ellenére is sikerül valamelyik francia filmgyárba bejutnom, s akkor sem éjjelem, sem nappalom. Máskor arra gondolok, talán mégis vissza kellene térni Magyarországra s elhelyezkedni a polgárinak nevezett életben. Letenném az utolsó szigorlatot, s valószínűleg elég jó tisztviselő vagy ügyvéd lenne

belőlem. Ez a gondolat mindig akkor kísért, ha nyomott hangulatban vagyok és elfog a nyugtalanság jövőmet illetőleg. Mi lesz belőlem? Harminc felé közeledem, osztálytársaim legtöbbje véglegesen elhelyezkedett, néhányan azt hiszem meg is nősültek. Minden ember mélyén egy gyáva, körültekintő nyárspolgár rejtőzik, még azokban is, akik természetüknél fogva többre becsülik a kalandot az úgynevezett nyugodt életnél.

Máskor arra gondolok, mi lenne, ha hazatérnék és bekapcsolódnék a magyar filmgyártásba. Berlinben, Londonban, Párizsban igyekeztem elsajátítani mindazt, amit egy filmrendezőnek tudnia kell; azt is nyugodtan mondhatom, nem a tehetségemen múlt, hogy ezideig nem sikerült befutnom. Talán sikerülne megteremtenem ott-hon a magyar kultúrához méltó filmet. Ez tegnap jutott eszembe, San Remóban. Kora délután átmentem, s nem tudván okosabbat csinálni, beültem egy moziba, ahol éppen a „Tavaszi mámor” című magyar filmet játszották. Amikor utoljára otthon voltam, inkább professzionista kíváncsiságból, mint szórakozásból, megnéztem néhány magyar filmet, de mindig lesújtva távoztam a moziból. Azóta három év telt el, gondoltam, talán fejlődött valami filmünk, talán „kinőtte már gyermekcipőit”. Lehetőség, bár valószínűtlen, hogy a „Tavaszi mámor” második része remekmű, de az első ezer méter minden tekintetben

olyan siralmasan ostoba volt, hogy riadtan kimenekültem. Nem, a magyar film még nem nőtte ki gyerekcipőit, de közben megvénült, maniákus öreggé vált, aki nem tud szabadulni gyermekkori bűneitől. Szuszogó, trolli öregember — gyermekcipőben. Három év alatt semmitsem fejlődött: ugyanaz az ostoba mese, ugyanaz a primitív rendezés, ugyanazok a kifejezéstelen arcu, szögletes mozgású színésznők, akik, miközben partnereikkel társalognak, a sötétben ülő nézőkre sandítanak, mintha bocsánatot akarnának kérni botrányos játékukért. „Nem tudok elképzelni súlyosabb bünt a szellem ellen, mint ha valaki a technikai tökéletességet a hülyeség szolgálatába állítja”, mondta egy angol rendező az amerikai filmre célozva. Ha igaza van, a magyar film nem vétkezik annyira a szellem ellen, mert technikája mindennek nevezhető, csak tökéletesnek nem. De azt hiszem, ez szomorú vigasz.

Nem szeretném, ha Apus azt hinné, elfogult vagyok. Néha magyar ujság kerül a kezembe: mindig nevetnem kell, ha egy Pesten bemutatott francia filmről olvasok ditirambikus ömlengéseket. „Végtelen finomság, utolérhetetlen pszichológia, felejtethetlen felvételek, elkápráztató dialógus”, — egyszer majd a szavak is felláznak és megfojtják azt, aki így visszaél velük. A francia szakértők és az igényesebb közönség állandóan han-

goztatják, hogy a francia film elsekélyesedik, modorossá válik, és boldogok, ha évenként egy-két valóban értékes alkotás készül el; nálunk ostoba sznobok és „lelki problémákért” rajongó irodalmi negyedműveltek minden francia filmnél elájulnak a gyönyörtől. Azt hiszem, ebben nagyrészt az újságok filmkritikusai a hibásak, akik mesterségbeli fogyatékoságaikat puffogó frázisokkal és még csak nem is őszintén átértzett közbelyekkel pótolják. Ha a filmkritika nem léteznék, nem lenne szabad ki találni!

Elfoglaltságom itt olyan természetű, hogy sok alkal mam van sétálni és kirándulásokat tenni. Ezzel kapcsolat ban úgy érzem, be kell számolnom arról a délutánról, melyet karácsony napján Nizzában töltöttem. Miután nébánszor végigsétáltam a tengerparton és megittam egy csésze kakaót a Ru h l teraszán, szokásom szerint bolyon gani kezdtem a városban. Nehezen tudnám megmon dani, hogy mi az oka, de mindig valami egészen különös öröm fog el, ha ismeretlen utcákon csatangolhatok. Nincs semmi célom, az idő sem sürget, teljesen mind egy, hogy merre megyek, még a szembejövő emberek sem érdekelnek. Nem gondolok semmire, s mégis érzem, azok a sorsok visszhangzanak bennem, melyek az ismeret len utcák szürke bázisaiban zajlanak le. Ezer és ezer em berélet, eseménytelen napok, gondok, unalmak, titkok.

Néha megállok egy ház előtt, felnézek az emeletekre, szemem végigfut az ablakok során, azután folytatom utamat.

Nem tudom, milyen titokzatos ösztön vezet, de mindig a régi városrészek sikátorába kerülök, epileptikus utcák és szélülött házak közé, ahol mindenki ismeri egymást s az idegen gyanakvó tekinteteket érez a háta közepén. Így történt most is. Addig csatangoltam a Massénateret környékező utcákon, amíg a régi városnegyedbe nem értem. A kertes villákat itt egyemeletes, évszázadokkal ezelőtt épített olasz házak váltják fel, melyekben, a kapuk alatt ácsorgó emberekből következtetve, proletárok és kiskereskedők laknak. A földszintről a legtöbb helyen műhely vagy bolt nyílt az utcára, de az ünnep miatt minden zárva volt. Már vagy félórája sétálhattam itt, amikor az egyik ház előtt megtorpantam, mert váratlanul s minden ok nélkül olyan szomorúság fogott el, amilyent életemben még nem éreztem. A délutáni nap behatolt az udvarba, megcsillogtatta a kutak vörös káváját és a gerendákkal megtámasztott falat. Valahol harangoztak. Ki tudná megmondani, miért merült fel előttem ebben a pillanatban a kalánvári ház képe, a kert, Tomi méhkasai-val, a kerítés, és mögötte az Aranyosvölgy felé vezető út?

Ez a szomorúság nem az ünnepnap délutánok jel-

legzetes melankóliája volt, melyet a nagyvárosi ember jól ismer, s mely elől nem lehet elmenekülni kávéházba vagy moziba. Ott álltam a báz előtt, nekitámaszkodva egy lámpaoszlopnak, s úgy látszik, arcom is elárult valamit, mert egy idősebb férfi furcsán nézett rám, amikor elhaladt mellettem, sőt később vissza is fordult. Azt hiszem, sokáig állhattam ott. Amikor megint elindultam, a szomorúság érzése megszűnt, de a lábam annyira remegett, hogy alig tudtam járni. Mindenesetre különös élmény volt, aligha fogom valaha is elfelejteni.

Nem írok külön Anyusnak, hiszen ez a levél neki is szól, épúgy mint Grétének és Tominak is. Legyen szíves Apus Grétének megmondani, hogy válaszát idejében megkaptam, nagyon köszönöm. Ha lesz valami felesleges pénzem, küldök neki egy üveg francia parfümöt. (Szinte látom magam előtt Gréte arcát, amint erre az ígéretre elmosolyodik és azt gondolja magában: „Mikor lesz Lalának felesleges pénze?” Igaza van, még ma is tartozom neki egy ezüst ötpengőssel, melyet fillérenként gyűjtött össze s negyedikes elemista korában adott át nekem, abban a hiedelemben, hogy visszakapja, mihelyt felesleges pénzem lesz. A jóakarát nem is hiányzott, legfeljebb az akarat.) Ha Apust még fárasztja a levélírás, Tomit ké-

rem, legyen szíves válaszoljon. Milyen jó lenne már egyszer vele is elbeszélgetni! Címem: Hôtel Excelsior, Monte-Carlo.

Sok kézcsókot, csókot küld mindnyájuknak szerető

Lalájuk.

U. i.: Tegnap egy bernátbegyit láttam szállodám kertjében. Eszembe jutott a Titán. Él még?

Két nappal később.

A Kaszinó olvasótermében délután öt felé kevesen szoktak tartózkodni, s így Lala ezt az időt szánta arra, hogy az ujságokat és képeslapokat átnézz. Amikor az első napok szédületéből magához tért, elhatározta, pontos napirendet készít és azt lelkiismeretesen meg is tartja. Ez az elhatározás csak következménye volt egy másiknak, mely szavakba foglalva meggyőzően hangzott: „Újévtől kezdve új életet kezdek!”, de csak Thomán Lajos tudta volna megmondani, hogy első gimnazista korától kezdve hányszor jelentette már ezt ki különböző változatokban.

A földet három fajta ember lakja: azok, akik időnkint elhatározzák, hogy új életet kezdenek, azok akik nem akarnak, s végül akik már nem akarnak új életet kezdeni. Az első fajta különböző csoportokra

tagozódik: az egyik csoport — nemzetiségre és korra való tekintet nélkül — a hétfőt tekinti annak a napnak, amikor a régi ember meghal és az új elkezd életét; a második csoporthoz tartozók a hónap vagy az év első napján szándékoznak újjászületni; és végül nagyszámmal találhatók olyanok is, akik születés- vagy névnapjuktól remélik azt a mágikus erőt, mely őket megváltoztatja. Mindnyájukat az jellemzi, hogy sohasem a jelzett időben határozzák el az új életet, hanem már előbb, — de csak hétfőtől, stb. kezdve akarják azt elkezdeni. Hosszú évek lehangoló tapasztalata egyeseket lassan észretérít: ezek képezik a *már-nem akarunk-új-életet-kezdeni* nevű szektát, de a *tudjuk-hogy-roncsok-vagyunk* elnevezés még jobban megkülönbözteti őket azoktól, akik a *még-nem-tudjuk-hogy-roncsok-vagyunk* szektához tartoznak.

Lala december utolsó napjaiban határozta el az új életet, január elsejei kezdettel. Fehér kartonlapot vásárolt és hosszas töprengés után a következő napirendet írta rá, szép kalligrafikus betűkkel:

7—8 <i>felkelés</i>	1—4 <i>Ebéd</i>
<i>torna</i>	<i>fekete</i>
<i>öltözködés</i>	<i>szieszta</i>
8—10 <i>reggeli</i>	4—6 <i>ami tetszik</i>
<i>séta</i>	6— $\frac{1}{2}$ 8 <i>angol nyelvtan</i>
10—12 <i>francia könyv</i>	$\frac{1}{2}$ 8—9 <i>vacsora</i>
12—1 „szemlélődés”	<i>társalgás</i>
	<i>séta</i>
9—11 „munka”	
$\frac{1}{2}$ 12 <i>lefekvés</i>	

A kartont íróasztalára tette, hogy állandóan a szeme előtt legyen. Csak az első hét nehéz, utána az ember már a siker jóleső érzésével alkalmazkodik az előíráshoz, s egy-két hónap múlva a megszokás hatalma mindennél erősebb lesz. De az utóbbit Lala nem tapasztalatból tudja, mert az új élet sohasem tartott két hétnél tovább. Mindig közbejött valami váratlan esemény: készülődés a döntő futballmérkőzésre, szerelmi bánat vagy más szerencsétlenség, és az új élet reménye szétfoszlott. Mennyi abbamaradt elhatározás, elejtett terv, megszegett fogadalom romjaiból áll egy emberi élet!

De Thomán Lajos ezúttal még csak a kezdetnél tartott, s ez a magyarázata annak is, hogy új életrend-

jéhez alkalmazkodva a négytől hatig terjedő időt, mely mellett a kartonon az „ami tetszik” utasítás áll, a Kaszinó olvasótermében töltötte. A reggel érkezett párizsi újságok közt kotorászott, majd az *Esquire* legújabb számát vette kezébe, de néhány perc múlva rajtakapta magát, hogy miközben a képeket nézi, másra gondol. Helyesebben: nem gondol semmire, csak engedi, hogy agyában a testet nem öltött gondolatok és felvillanó képek összevevőszasága uralkodjék, mint az alvást megelőző félig már öntudatlan pillanatokban. Ez régebben is megtörtént vele, — mint általában a legtöbb emberrel — de itt-tartózkodása óta mindig gyakrabban ismétlődött, s olykor, főleg az esti órákban, egészen a hallucinációig fokozódott. Nem gondolt semmire, s mégis tudta, hogy egy láthatatlan és ki nem tapintható anyag veszi körül, beszivárog a pórusokon és ködszerűségével lassan átítatja testének minden porcikáját. Nemcsak agyát foglalkoztatta a játék, hanem a gondolkodni nem tudó szerveket is megergezte, hatása az ópiumhoz hasonlított.

Az elkerülhetetlen volt, hogy sétaközben, amikor gondolatát nem foglalkoztatta semmi, ne jusson eszébe az előző este, s egy-egy veszélyes vagy szerencsés pillanat emléke ne dobogtassa meg a szívét. Hasztalan lett volna minden védekezés: nem vagyunk fel-

tétlen urai gondolatainknak, és a mélységből felmerülő kép állhatatosabban követ bennünket, mint az alkalmatlankodó muslica-raj. Az is természetes, ha közvetlenül elalvás előtt s főleg álmában, rulett-korongok, riadt arcok, kavargó mozdulatok kaleidoszkopja forog előtte, és a fehér golyó zörgését hallja, vagy a saját nyugtalan hangját: „Első négyre... pirosra... zéróra...”. Minden erejét összeszedte, hogy a nap többi óráiban, a komoly munka — olvasás, tanulás — idejében képzeletétől távoltartson minden zavaró képet. Rövid negyedórákig ez sikerült is, azután megint elkezdődött a kísértés, s Lala csak akkor vette észre, hogy gondolata másutt kalandozik, amikor egy fejezet végére ért s nem tudta, mit olvasott. Egy jelentéktelen eset még tisztábban mutatta jelenlegi lélekállapotát. Valamelyik délután bement a Café de Paris-ba. A kávéház tele volt vendéggel, s a pincér hosszú ideig nem jelentkezett. De Lalát nem bántotta a dolog, nézdegni kezdte az ablak előtt elhaladó embereket és az autókat, melyeket a kávéház szomszédságában parkíroztak. Amikor végül is egy pincér megkérdezte tőle, mit parancsol, Lala meglepetten nézett rá s azt mondta: „Első négy”. A másik ügylátszik már hozzászokott az ilyen válaszokhoz, mert arcán a legkisebb meglepődés jele sem látszott, s még egyszer megismé-

telte kérdését. Lala csak most tért magához és zavar-
tan feketét rendelt.

De ha nyugtalanította is ez a különös állapot,
melyet éber álomnak lehetett volna nevezni, a
„munka” eredménye megvigasztalta. A szisztéma kifo-
gástalanul működött, csak egyszer vesztett kétszer
egymásután harmincöt frankot, s még szerencse, hogy
a mérnök utasításához híven nem halmozott tovább,
mert a második alkalommal tizenegyszer páratlan kö-
vetkezett. Az „első négy” s a zéró is meghozta néha a
maga gyümölcsét, és Lala az első hét végén elégedet-
ten állapította meg, hogy az előírányzott száznegyven
frank tartalék helyett kétszáz tízzel rendelkezik. Ha
minden így megy tovább, Apus riviérai üdülése való-
ban megvalósul.

— „Valamikor régen élt egy szőke, kékszemű
kisfiú...”

Thomán Lajos meglepetten fordult balra.
A szomszédos bőrfotelben egy zöldkosztümös nő ült,
akit utoljára egy hajnalon látott az avignoni állomá-
son. Lala felpattant, de ez a megjelenés olyan váratla-
nul érte, hogy kétszer is elismételte, mintha nem
akarna hinni érzékeinek:

— Maga itt? ... Maga itt? ...

— Legalább öt perc óta ülök ebben a fotelben, ahova csak azért telepedtem le, hogy észrevegyen. Amikor beléptem ide, rögtön megláttam, de azt gondoltam, mégsem illik egy idegen férfit megszólítani. Leültem s vártam, talán majd észrevesz. Azt hiszem, sokáig várhattam volna.

Lala most nézett először nyugodtan a szemébe. „Szürke — gondolta — de az időjárás szerint változik“.

— Miért néz rám olyan különösen? — kérdezte a nő. — Talán meg sem ismer vagy összetéveszt valaki mással. Éjszakai útitársa vagyok.

— Tudom, — felelte Lala — csak meg akartam állapítani, milyen színű a szeme. Nem akartam ezért akkor éjjel felkelteni, azt gondolva, reggel majd megtudom. — Majd kisvártatva hozzátette: — Miért nem mondta meg, hogy leszáll Avignonban? Azt hittem sohasem látom viszont. De mielőtt válaszolna, engedje meg, hogy bemutatkozzam.

Ajkához emelte a felényujtott vékony, hűvös kezét.

— Nálunk Lengyelországban — mondta a nő — az a szokás, hogy a nők is megmondják nevüket. Engem Maria Karsavinának hívnak. Ami pedig az

avignoni leszállást illeti, arra gondoltam, ha találkozunk kell, majd találkozni fogunk még valahol. Hallotta, mit kiáltottam maga után, amikor a vonat már elindult?

— Nem, csak azt láttam, hogy mozog a szája.

— Azt mondtam, viszontlátásra a Riviérán. — A lány mosolygott, s Lala úgy érezte, megint a szürke szemekbe kell néznie.

— De a Riviéra nagy, — mondta — s annyi ember tolong most itt, hogy ez a találkozás csodával határos. — Majd minden átmenet nélkül, a nő nevére gondolva: — Szóval lány?

— Igen. S egy pillanat múlva: — Azt gondolta, asszony vagyok?

— Ó, én nagyjából mindent megállapítottam magáról útközben. Tudtam, hogy lengyel — a szürke szemek csodálkozva néznek rá — és egy pillanatig sem hittem, hogy mesémmel egy asszonyt ringatok álomba.

— Különös mese volt, de a végét mégegyszer el kell mondania. Az óriási könyvektől kezdve, amiket az aggastyán a kisleány elé tett.

— Jó, majd ha megint együtt utazunk egyszer, elmondom a folytatással együtt. Mert a kisleánnyal még sok minden történt a hegyen tett látogatás óta.

— Igen — mondta komolyan a lány. — Amikor az avignoni várban voltam, eszembe jutott a kisfiú és a felhők felett élő aggastyán.

Halkan beszélgettek, mert az olvasó lassan megtelt mindennapos látogatóival. A fal mellett elhelyezett asztalok egyikénél Thomán Lajos megpillantotta Borsen urat, akit a mérnök az érkezését követő napon bemutatott neki.

— Talán menjünk ki az előcsarnokba. Ott nyugodtabban beszélgethetünk — mondta Lala. Maria Karsavina megbiccentette a fejét és az ajtó felé indult. — Meddig marad Monte-Carloban?

— Nem itt lakom, — felelte a lány — odaát Cap-Martin-ben, egy magányos szállodában, közvetlenül a tenger mellett. Jobban szeretem a csendet, s ha szórakozni akarok, átjövök Monte-Carloba. Menton felől minden negyedórában jön autóbusz, de gyalog sem hosszú az út.

— Tudom, megérkezésem napján arra vittek el sétálni.

— És maga? — kérdezte a lány.

Lala megmondja, hogy az Excelsiorban lakik s bizonytalan ideig marad itt. Semmi hazugságot nem mond, de miközben beszél, arra gondol, hogy szavaival talán akaratlanul is megteveszti a lányt. Gazdag

embernek fogja hinni őt, aki szórakozni vagy pihenni jött a Riviérára, s miután elköltött néhány ezer frankot, tovább megy új tájak, új örömek felé. Hogyan mondja meg ennek a lánynak, hogy az, aki együtt utazott vele az első osztályon s most az Excelsiorban lakik, állástalan senki, bizonytalan egzisztencia, s ha véletlenül elveszti kétezer franknyi vagyonát, beugorhat a tengerbe. Felesleges és ízléstelen volna, ha mindezt itt most elmondaná. Nem akar semmit tőle, együtt fognak tölteni néhány kellemes napot vagy hetet, azután soha többé nem látják egymást. Akkor lenne szélhámós, ha ki akarná fosztani vagy el akarná szédíteni; így legfeljebb ő az áldozata annak a szerencsés véletlennek, mely összehozta őket. Igen, boldogan viseli ezt az áldozatot, de azt senkisé is követelheti tőle, hogy elfusson. De ki lehet ez a lány. Szórakozni jött? Vagy felejteni? Mit jelentettek az arcán végigfolyó könnyek, melyeket még a homályos fülkében is tisztán lehetett látni? Talán ha jobban megismerik egymást, választ kap minderre. Végeredményben nincs semmi baj: a szisztéma jól működik, legfeljebb délután is játszik egy órát, hogy ne kelljen megfosztania magát azoktól az apró szórakozásoktól, melyek egy szép és rokonszenves lány társaságában különleges értéket jelentenek. A párizsi nélkülözések után joga van

egy kicsit élni! Egyelőre felfüggeszti a napirendet, a lány távozása után úgyis új élet kezdődik.

— Én ma délután voltaképpen játszani jöttem át. Nincs kedve bejönni velem? — kérdezte a lány, majd félénken hozzátette: — Vagy talán nem szokott rulettezni?

Lala, maga sem tudta miért, elpirult. Mi lenne, ha a lány megtudná, hogyan keresi meg volt útítársa a mindennapi kenyeret? Ó, igen, ő is szokott játszani, s ha Mariának kedve van (milyen kellemes érzés kimondani ezt a nevet, úgy amint bemutatkozásakor a lány hangsúlyozta, franciásan, az í-t hosszan elnyújtva), ő örömmel vele tart.

Csak a váltópénztárnál jutott eszébe, hogy alig van nála pénz. Mindegy, annyi zsetont vásárol, amennyit tud s majd mimeli a játékot. A szisztéma szerint nem lehet játszani, mert ötven frankkal legfeljebb egy szériában tudja megkettőzni a tétet, s ha történetesen veszít, nem marad zsetonja a folytatáshoz. Csak számra fog játszani: ha nyer: jó, ha nem: este majd visszaszerzi a szisztémával.

A teremben sokan voltak, de a lány elég gyorsan ülőhelyhez jutott. Lala mögötte állt, a székhez támaszkodva, s ahányszor zsetont helyezett az asztalra, keze akaratlanul hozzáért Maria hajához. „Meg kell kér-

deznem, milyen parfümöt használ, gyufásdobozán ugyanezt az illatot éreztem“, gondolta magában, de közben némi izgalommal várta a következő számot, mert már a negyedik zsetonja feküdt az asztalon. Vesztett, és nem vigasztalta az sem, hogy az előtte ülő lánynak is balszerencséje volt. Mindegy, most már nem változtat számot, továbbra is a hetesre játszik. Maria kissé hátrafordult és felnézett rá, de nem szólt semmit. „Óhajt valamit?“, kérdezte Lala. A lány válasz helyett csak megrázta a fejét. Miért szeretné annyira megsimogatni ezt a nyugodt vonalú, barna haját, melyet minden mozdulatnál megcsillogtat a csillárok fénye? Jobb lenne, ha a játékra figyelne, tétjét megint begereblyézte a krupié. Egy órával ezelőtt az olvasóteremben ült, most pedig Maria Karsavina kedvéért egymásután veszíti a verejtékes munkával megkeresett ötfrankosokat, s közben arra gondol, hogy minden ok nélkül megsimogassa egy idegen lány barna hajfürtjeit. De hát nem volt az nagyobb merészség, amikor megcsókolta a homlokát? Mi történt volna, ha Maria felriad és megrémül a fölője hajló férfiarctól? Letartóztatják és bezárják, mint vasúti rablót, aki jegy nélkül garázdálkodik elsőosztályú fülkékben, s főleg védtelen nőket szemel ki áldozatul. „Nyertem“, mondta a lány, és amikor felnézett, szeme

egészen zöldnek látszott. Lala úgy érezte, a nyereség feletti örömeiben joga van megszimogatni Maria haját.

Valamivel később Lala száma is kijött, ami felvil-
lanyozta, és a már nem remélt zsetontömeg birtokában
merészebb játékba kezdett. Talán legjobb lenne, ha
átugorna a zéróra s az ősi ellenséget kezdené ostrom-
olni. Rögtön tízfrankosokkal indult és a negyedik
forduló után megint nyert. „Mindig ilyen szerencséje
van?“, kérdezte a lány s Lala csak mosolygott. Körül-
belül ötszáz frankja van, most abba kellene hagyni a
játékot, ez legalább egy heti szórakozásra elég. Sőt
most az ígért parfümöt is megveheti Grétének. Nem,
inkább még addig játszik, amíg ezer frank nincs a zse-
bében. Hány betűből áll Maria Karsavina neve? Húsz-
frankos zsetonokat kér és állandóan a tizenhármásra
fog tenni. Majd meglátja, szerencsét hoz-e a lengyel
lány.

Félóra mulva az utolsó zsetont dobta a tizenhár-
masra. De az is elveszett.

„Ha tényleg elköveti azt a könnyelműséget, hogy átköltözik Cap-Martin-be, ön elveszett ember. Mert ne áltassa magát gyermekes hazugságokkal: nem a lár-más monte-carloi élet elől menekül, nem is azért, mintha a tenger közelében akarna lakni vagy akár a rulett délelőtti és délutáni kísértéseitől fél. Anélkül, hogy útjait ellenőrizném, a kávéházból láttam, amint a Sporting délutáni teájáról jött ki egy hölgygel és együtt vártak a Cap-Martin felé induló autóbuszra. Őszintén szólva, sajnálom, hogy hűtlen lesz társadalmunkhoz; határozottan voltak önben bizonyos képességek, melyek jövőjét illetőleg a legszebb reményekre jogosíthatták volna. Kötelességemnek tartom figyelmeztetni, önmagát csapja be, ha azt hiszi, majd sikerül hosszú ideig kettős életet folytatnia. Jó szemeim vannak: a társaságában látott hölgy veszedelmesen csinos,

őn némi tusakodás után szinte örömmel fog belehabarodni, ez az állapot viszont megzavarja lelkinyugalmát és elveszi józan esztét, amire pedig esténként nagy szüksége van. Amikor Monte-Carloba érkezett, megmondtam: szórakozzék, flörtöljön amennyit akar, — de úgylátszik elfelejtettem hozzátenni: „A szívére pedig vigyázzon, ne legyen senkibe szerelmes!” Ha nem hallgat figyelmeztető szavamra, meglátja, rossz vége lesz a dolognak. Nem vagyok kőszívű, de már most kijelentem, hiába fordul majd hozzám néhány száz frank kölcsönért, amivel azt hiszi, felrobbanthatja a monte-carloi bankot; meg fogom tagadni kérését. Legfeljebb egy frankot adok, perronjegyre...

Elveszett ember. Thomán Lajos szobájának az erkélyén állt és a mérnök idegenes kiejtését utánozva, szinte élvezettel szótagolta: „El-ve-szett em-ber”. A mérnök egyszerűen sajnálja, hogy kezei közül kisiklik az ujonc, aki áhitattal hallgatta minden szavát, s akinek órákhosszat lehetett előadást tartani a játék lélektanáról és a szemlélődő élet megszámlálhatatlan előnyeiről. Őszinte hálával tartozik neki, végeredményben ennek az embernek köszönheti, hogy nem hal éhen, sőt függetlenül élhet, de hálájának mégsem abban kell megnyilvánulnia, hogy élete végéig az Excelsiorban marad és a fejbőlintó társ szerepét vállalja.

Amióta Cap-Martin-ben lakik, kevesebbet költ, nyugodtabban alszik és még az a játék-örület is, mely csaknem a megszállottságig fokozódott, átköltözködése óta érezhetően alábbhagyott. Ezt talán inkább Maria Karsavina feltűnésének köszönheti, de mind-egy, csak az eredmény fontos.

A távolban egy hajó haladt Olaszország felé. Lala úgy érezte, a mérnöknek nincs igaza, és sokkal fontosabb, ha egy másik probléma megoldásán töpreng. Itt a *Château Dio d'ato*-ban állandóan együtt lesz a lengyel lánnyal; hogyan fogja megmagyarázni rejtélyes esti eltűnéseit? A multkori ötvenfrankos veszteséget sikerült behoznia, ma elég jól áll kétezer frankjával s a kis tartalék pénzzel, de vétkes könnyelműség lenne máskor is szisztéma nélkül játszani, és azt sem teheti meg, hogy időnkint elhanyagolja az esti munkát. Igen, könnyelműség lenne megismételni a multkori, gyászosan végződött hazardírozást, és Lala mégis szívesen gondol vissza arra az órára, amikor minden megerőltetés nélkül sikerült megtízszereznie a nála levő pénzt. Az esti szisztematikus játék távolról sem olyan unalmas, mint amilyennek a mérnök jelezte, főleg ha az első négyre vagy a zéróra is játszik, de össze sem lehet hasonlítani a hazardírozás mámorával. Az embert kellemes zsongás fogja el már annak a gon-

dolatára is, hogy húsz frank kockázattal egy pillanat alatt hétszázhuszat nyerhet. És nincs nagyobb öröm annál a könnyű láznál, melyet a test felszínén érez, mihelyt játszani kezd. Az érzékek mintha megbénulnának: ködszerű anyag takarja el vele szemben az izgatót arcokat, a terem ezernyi zajából csak a golyó pergését hallja, minden elsüllyed körülötte, vagy főrogni kezd olyan gyorsan, hogy maga is beleszédül. És Lala arra is emlékszik, hogy amikor a zéró kijött, a diadal érzése legalább olyan kellemes volt, mint az a tudat, hogy sikerült néhány száz frankot nyernie. A metamatikus érezhet így, amikor felvillan előtte az eddig hasztalanul keresett megoldás képe, vagy az alpinista, ha sikerül legyőznie a természet erőit és kitűzi lobogóját a hófödte oromra.

Ha erre gondolt, arca rögtön kipirult az izgalomtól. De lényének józan része igyekezett elűzni a gondolat nyomán támadt kísértést. Igen, vétkes könnyelműség lenne engedni a csábításnak és a bizonytalan nyereség kedvéért mindenét kockáztatni. Mindenét: a kétezer frankot, az itteni kellemes életet, sőt azokat a heteket is, melyeket Maria Karsavina társaságában tölthet. Ha sikerülne is jelentősebb összeget nyernie, jövője semmivel sem lenne biztosabb; az itteni élethez pedig bőségesen elég a napi száz frank nyereség. De

hogyan tűnjék el esténként? Majd csak minden második vagy harmadik este játszik és úgy igyekszik több nyereséget elérni, hogy nagyobb téttel kezd. Fokozatosan húsz, negyven, nyolcvan frankot tesz az eddigi öt, tíz, húsz frank helyett. Vagy nem lenne okosabb valami ürüggyel eltűnni a lány szeme elől? Mi lehet a vége ennek a kalandnak? Maria Karsavina nem annak a nőnek látszik, aki odadobja magát egy férfinak, még akkor sem, ha az illető elsőosztályon utazik és a Riviérán tölti a telet. Sőt akkor még kevésbbé. Flört? Nincs az a flört, mely megérné azt a kockázatot, hogy az ember közben esetleg éhenhal. És mi történik, ha tényleg beleszeret? Nem lesz út sem előre, sem hátra. Vagy be kellene vallania mindent, ami lehetetlen, mert a lány megvetné, esetleg szánakozna rajta, vagy pedig a riviérai napok után örökre el kellene válnia tőle, amibe szintén nem tudna egykönnyen belenyugodni. Minden amellet szól, hogy szakadjon el azonnal Maria Karsavinától. De Lala úgy érezte, már késő.

— Szeretnék magának ma válaszolni a tegnapi vacsora után felvetett problémára — mondta a lány, amikor elindultak a Roquebrune falu felé vezető úton, mely első része volt a *Hôtel du Cap*-ba tervezett délutáni kirándulásnak. — Vitatkozás közben mindig

az a kellemetlen érzésem támad, hogy voltaképpen nem én beszélek, hanem egy idegen, aki megszólal, ha az, aki én vagyok, időt akar nyerni gondolatainak elrendezéséhez. S néha csak akkor jut eszembe a megfelelő válasz, ha már nincs kinek válaszolni. Hiányzik belőlem az, amit a franciák *présence d'esprit*-nek neveznek; ez néha kellemetlen, mert hiúságomat is bántja, ha ostobának gondolnak, másrészt azzal az előnnyel jár, hogy egyedül maradvá tovább folytatom a vitatkozást önmagammal, és gyakran nem is eredménytelenül.

Megállt és Lalára nézett, mintha tekintetéből akarná kiolvasni, érdekli-e a férfit ez a beszélgetés, vagy inkább valami másra térjen át. Valami másra, ami mindkettőjüket közelebből érinti. De hiszen ez a probléma sem teljesen elméleti.

— Ha akarja őszinte véleményemet hallani a tegnapi beszélgetéssel kapcsolatban, — folytatta — azt kell mondanom, a férfiaknak épúgy igazuk van, mint a nőknek, ami azt is jelenti: a férfiaknak épúgy nincs igazuk, mint a nőknek. Maguk azt mondják, s úgylát-szik, ezt őszintén hiszik is, hogy azt a szerepet, amelyet a férfi a nővel szemben vállal, vagyis a bókolás, udvarlás, hódolat ősi szertartását voltaképpen a nő kényszerítette rá évszázadok konok és ravasz munká-

jával, nem átalálva az emberi érzéseket megneemesítő kereszténységet is felhasználni, csak hogy elérje célját. S az egésszel nem az a célja, hogy a férfi fölé emelkedjék, hanem érezve saját alacsonyrendűségét, így akarja elhitetni önmagával, hogy egyenlő a férfivel. Én viszont azt mondom és valószínűsíteni is tudom: a férfi nem érzi magát elég erősnek a nővel szemben, s mert nem tud vagy nem akar meglenni nélküle, a bókolás, udvarlás s általában a hódítás egész arzenálját vonultatja fel, csak hogy elérje célját. Ez így van a trubadurok óta, akikre még visszatérek. Közben azonban elfelejti, hogy a nő, aki a hollónál is hiúbb, meglévő tulajdonságoknak veszi mindazt, amivel elhalmozózik. S ha ez a nemzedékeken keresztül így történik, természetes, hogy a nőben végül annyira meggyökereszik a kegyeket osztó fölény tudata, hogy teljesen megérdemeltnek és jogosnak érzi azt a piedesztált, ahová voltaképpen a férfi ravaszsága állította. A trubadurok hódolata és szerénysége végtelenül meghatározó lenne, ha nem tudnánk, hogy amikor a nő lábnyomáról daloltak, melyet ajkuk hódolattal érint, magukban nagyot nevettek az imádott lény hiszékenységen, és a lantot letéve, semmivel sem voltak finomabbak az utolsó béreslegénynél. De olyan kitartóan magasztalták csengő rímeikkel a nő isteni erényeit, hogy az vé-

gül is mindent valóságnak vett. Ma már, azt hiszem, nehéz ezen segíteni, a félreértés mindkét félnél elmélyült, valóság lett.

— Igen, — mondta Lala — ez mind meggyőzően hangzik s lehet, hogy igaza van. De azt, amit maga félreértésnek nevez, nem lehetetlen kiküszöbölni. A századelejei feministák vállalkoztak erre a feladatra, ma pedig, egészen másfelől indulva, a flappe-
rek. Az előbbieket megbuktak, de lehetségesnek tartom, hogy a flappertípus ösztönös védekezése a meg nem érdemelt piedesztállal szemben, idők folyamán létrehozhatja a férfi és nő között a valóságnak megfelelő állapotot.

Ezeket a szavakat néhány percnyi csend követte. Az út most elég meredeken vezetett a hegyoldalba épült falu felé, s így szinte közös megegyezéssel hallgattak. „Különös lány, — gondolta Lala — olyan komolyan beszél velem, mintha évek óta ismerne. S közben a nevemen kívül alig tud rólam valamit. Önmagáról nem beszél, mintha saját személyét nem tartaná elég érdekesnek. Ha másért nem, már ezért is érdekes teremtés.” Maria Karsavina pedig: „Örülök, hogy egy férfival ilyen kérdésekről vitatkozhatok, s nem ostobaságokról. De egy kissé kiléphetne zárkózottságából. Ha néha közel vagyunk ahhoz, hogy személyes dol-

gokról beszéljünk, hirtelen szinte udvariatlanul elhallgat vagy másra tereli a szót. Valami titka volna?" És hangosan folytatta:

— A feministákról nincs valami jó véleményem. A női nem egyenjogosításáért harcolnak, s nem akarják észrevenni, hogy ez a felfogás részint helytelen, részint alaptalan. Helytelen, mert ritka kivételektől eltekintve, a nőt nem tartom alkalmasnak arra, hogy a politika vagy az állami adminisztráció terén a férfival egyenlő joga legyen; és főleg alaptalan, mert a nő minden törvényes jog nélkül is kiveszi a részét a világ dolgainak intézésében. A francia példa jól mutatja ezt: még szavazati joguk sincs, de aki valamenynyire ismeri Franciaország történetét, tudja, hogy minden korban igen erős hatásuk volt társadalmi, kulturális, sőt még politikai téren is. Nevetséges tehát olyan jogokat követelni, amelyeknél sokkal többet tartanak a kezükben. Ami pedig a flappereket illeti, kétségtelen, hogy ezek ösztönösen küzdenek a nőkultusz ellen, mely, mint előbb próbáltam igazolni, évszázados félreértésen alapszik. De figyelje csak meg őket közről. Két évig egy párizsi intézetben laktam, ahol rengeteg amerikai és angol lányt volt alkalmam megismerni. „Csak semmi hódolat!”, mondták, és mégsem az a férfi hódította meg szívüket, aki pajtáskodott velük,

hanem a régimódi bókoló és virágcsokrokat küldő lovag. S ez természetes is. A nő mindig nő marad, vagyis olyan lény, aki mindig jobban örül annak, ha megcsókolják a kezét, mint ha barátságosan hátba-verik.

Elhallgatott. Már elhagyták Roquebrune-t és azon az úton haladtak, mely az erdőn keresztül vezet a félsziget végéhez. Kétoldalt a fák között fehér és vörös foltok látszottak: magányos villák az erdő némaságában.

— Ezen az úton — szólalt meg ismét a lány — valamikor sokat sétált egy asszony, aki a maguk királynéja volt. A szálloda előtti téren majd látni fogja a szobrát is.

— Igen, Erzsébet királyné. És néhány évvel később egy magyar költő is szívesen bolyongott ebben az erdőben. A *Hôtel du Cap*-ban lakott, s itt írta néhány legszebb versét.

Lala megállt és a lányra nézett:

— Szereti a verseket? — Maria némán bólintott. — Akkor elmondom magának az egyiket, s még a tökéletlen francia fordításban is érezni fogja melankólikus szépségét. Elindultak és a férfi halkán szavalni kezdett:

Tengerpart, alkony, kis hotelszoba...

A késő délutáni nap behatolt a fák közé és megcsillogtatta az örökzöldek nagy leveleit. Thomán Lajos hangját csak a láthatatlan tenger sejtelmes zúgása kísérte, mint valami távoli zenekar. Időnkint egy rovar szállt a csillogó kardhoz hasonló fénybe, de a következő pillanatban riadtan menekült vissza az erdő homályába. Később a Menton felé vezető felső út felől egy autó túlkölése hallatszott és a varázslat hirtelenül megtört. De a lány csak hosszú percek múlva szólalt meg:

— Azt hiszem, az a költő, aki ezt a verset írta, sokat szenvedett.

— Mint minden ember. Sőt talán még annyit sem, mert minden szomorúsága örömmé változott benne a verseken keresztül. A magunkfajta köznapi lény pedig addig vergődik, amíg a fájdalom teljesen fel nem szívdik benne, ami néha sokáig tart.

Elhallgatott, mintha valami eszébe jutott volna; de arcán tisztán látszott, hogy már bánja is ezt a kis intermezzót s szeretne visszatérni a lány által abbahagyott témához. Kisvártatva meg is szólalt, de még a hangja is másképpen csengett, mint előbb, amikor a verset szavalta.

— Ha megengedi, még egy utolsó megjegyzést fűzök az előbbi problémához. Nem tudom, megilleti-e

a nőt az a hely, amelyet a férfival szemben elfoglal, joga van-e a hódolathoz vagy sem. De ha arra gondolok, hogy életemben még nem találkoztam nővel, aki a szó eredeti értelmében igazán öntudatos lett volna, azt kell mondanom: ez minden más érvnél jobban mutatja a női nem inferioritását. Befolyásolhatók, a végtelenségig alkalmazkodók, nincs önálló véleményük, ami végül is azt jelenti, hogy önmagukat sem becsülik sokra. A nő sohasem érzi azt, hogy nem elég, ha nő, embernek is kell lennie, vagyis gondolkodó, nyugodt tekintetű, magabiztos, egyszóval: öntudatos lénynek. S hogy mennyire igazam van, az bizonyítja legjobban, ha azokra a ritka nőkre gondolunk, akiket megkülönböztetésül a többiektől a férfias jelzővel tüntetnek ki. De ezeket is inkább jellemzi az akaraterő vagy a szilárd jellem, mint az én tudata.

— Elismerem, sok igazság van szavaiban — felelte a lány. — De nem gondolja, hogy ezt éppen a férfiak okozták, amikor rendszeres munkával minden öntudatot kiöltek az amúgyis gyöngének nevezett női nemből? Nem hiszem, hogy a nőt bántaná, ha a vele szembenálló férfiban megérzi ezt az öntudatot, sőt határozottan öröme telnék benne, amit fordítva aligha lehet elmondani. — Elhallgatott, majd amikor Lala tiltakozó mozdulatát látta, hozzátette: — Lehet, hogy

magában nincs meg ez az idegenkedés, mondhatnám félelem az öntudatos nővel szemben, de akkor ritka kivétel, mert ezen a téren szomorú tapasztalataim vannak.

Thomán Lajos megállt és a lány felé fordulva:

— Kérdezek valamit: öntudatosnak tartja magát, abban az értelemben, ahogyan erről most beszéltünk?

— Igen — mondta egyszerűen a másik.

— Tehát mindketten rendkívüli lények vagyunk. De ne legyünk erre nagyon büszkék, mert az emberek nagy többsége rendkívüli lénynek tartja magát. Azt hiszem, így könnyebben viselik el sorsukat. Éljen tehát az önámítás! És most menjünk be a szállodába, uzsonnázni.

A földigérő ablak mellett kaptak helyet. Ebben az órában tucatjával álltak az autók a *Hôtel du Cap* előtti térségen, és a Menton felé haladó autóbusz is megállt, mert egy idő óta divat volt ebben a magányos, erdőktől és tengertől védett gyönyörű szállodában teázni és táncolni az argentinai dzsezz zenéjére. Királynék és költők helyett már régóta angol fegyvergyárosok és öreg svéd nők laktak a *Hôtel du Cap*-ban, s egyhangú életüket a fiatalság délutáni lármája vidította fel. Ott ültek, közel a táncparketthez s nézték a

párokat, arcukon a helyeslés ráncos mosolyával vagy a megbotránkozás grimaszával.

A hosszú séta után most jól esett a forró tea. Maria Karsavina szótlanul nézte a tengert, melynek hullámai szinte a lábánál haltak el, az ablak előtt. Lala nyugodtan megfigyelhette arcát. Valóban, talán még sohasem látott ilyen öntudatos arcot. A holland mérnök veszedelmesen csinosnak találta, de Lalát ebben a pillanatban inkább a homlok és a tekintet intelligenciája ragadta meg, s talán éppen ez tette széppé az arcot. Tudja ez a lány, hogy valaki figyeli? Lehetetlenség lenne ilyen könnyű, természetes mozdulatlansággal nézi a tengert, ha figyelmét valami más is lekötné. S talán a tenger is csak arra szolgál, hogy sötét-kék tükrét szemlélve, önmaga lelkébe lásson, a kifejezhetetlen érzések homályos mélységébe.

— Nem lenne kedve táncolni? — kérdi a férfi.

Maria Karsavina lassan ráemeli a szemét, tekintetében még mindig idegen világok fénye csillog, de fejével igent int s már indul is a terem közepe felé. Olyan könnyen táncol, hogy a férfi szinte nem is érzi a karjában. „Szeretném tudni, — mondja Lala — mire gondolt az előbb.” De nem a szavakra vagyok kíváncsi, a szavak el sem tudják dadogni az ember legegyszerűbb gondolatát; szeretném átélni azt, ami

magában végbement akkor, amikor az ablakon kitekintve a tengert nézte vagy a mentoni partot." A lány keze alig észrevehetően megrándul, de hangja nyugodt, csaknem színtelen: „Nem tudnám elmondani, mire gondoltam, s talán nem is gondoltam semmire. De ha magát ez igazán érdekelné, már régen megkérdezte volna, ki vagyok, és nem némulna el mindig, ha beszélgetés közben önmagunkhoz érünk." Lala nem válaszol. Mit mondjon ennek a különös lánynak, akinek a homlokát megismerkedésük után egy órával megcsókolta, s aki mégis olyan távolinak, elérhetetlennek tűnik fel előtte, mint ott kint a tenger fölött keringő madarak? Megszólalni és nyugodtan elmondani a valóságot? Lehetetlen, és nem is volna semmi értelme. És mi értelme annak, ha tovább folytatja ezt a kegyetlen játékot, melyben állandóan önmagát sebzi meg, s amelynek a lány csak szemlélője, anélkül, hogy sokat értene az egészből. Magához húzta Maria Karsavinát, mintha attól félne, beleszédül a körülötte lévő homályos mélységbe. De a másik azt hitte, hogy Lala mozdulata felelet az ő szemrehányó szavaira és mosolyogva a szemébe nézett.

ÖZV. THOMÁN BÁLINTNÉ LEVELE
LAJOS FIÁHOZ.

Kalánvár, 1938. Január 5.

Édes kis Fiácskám!

Ha most itt lennél mellettem, nagyon vigyáznék, ne okozzak hirtelen túlságos fájdalmat Neked, és amíg mindent elmondanék, talán nekem is megkönnyebbülne a szívem. De távol vagy tőlem és az érzéketlen papírra kell bíznom a lelkemből kihulló szavakat. Kis gyermekem, Apus nincs többé, karácsony napján halt meg, délután ötkor, hosszú szenvedés és négynapos agónia után, melyet talán csak az könnyített meg számára, hogy nagyrészt öntudatlanul töltötte. Tedd félre a levelet, sírasd meg Apust, hosszasan, gyermeki szíved legtisztább érzésével, imádkozz érte, azután, ha kissé megnyugodtál, ol-

vasd tovább soraimat. Közben majd megint megered a könnyed: nem baj, elmos néhány tehetetlenül vergődő szót és összefolyik azokkal a könnyekkel, amelyek az én szememből hullnak a papírra. Ha már bennünket elválaszt a távolság, legalább közös bánatunk múló jelei találjanak egymásra.

Tudom, a rádszakadó szomorúság sem akadályoz meg abban, hogy ne kérdezd keserűen: „Miért nem írták meg, hogy Apus súlyos beteg s miért nem táviratoztak, amikor látták, hogy menthetetlen?” Szegény Apusnak írt leveledből látom, azt hitted, már teljesen meggyógyult. Nem akartunk nyugtalanítani, ezért nem írtuk meg Neked, amikor ősszel bevitték a városi kórházba. Csak aggódástól volna, elhanyagolva munkádat. Amellett én az utolsó napig bíztam felgyógyulásában, akárcsak ő maga is, szegény. Amikor állapota már súlyosabbra fordult, és az orvos közölte velem: menthetetlen, táviratoztam Neked Párizsba, arra a címre, amelyet egy évvel ezelőtt adtál meg nekünk (azóta csak két lapot írtál), és mindnyájan vártunk a szentestétől kezdve — amikor már megérkeztél volna — a temetés napjáig. A posta csak december végén jelezte, hogy a sürgönyt nem sikerült kézbesíteni. Valószínűleg már régebben elköltöztél egy másik szállodába vagy lementél a Riviérára. Nem mi vagyunk az oka tehát, hogy még a koporsóban sem láthattad viszont

Apust, de Téged sem bibáztatlak. Tudom, azonnal elindultál volna, ha sürgönyömet megkapod. Az Isten más-ként rendelte és akarata ellen vakmerőség lenne lázadni.

Nagy bánatomban az vigasztal, hogy Apus halála napján, délelőtt, meggyónt, megáldozott és teljes öntudatban felvette a haldoklók szentségét. Nem tudom, mennyit őriztél meg abból a vallásos érzésből, melyet gyermekkorodban belédoltottam és a gimnáziumi évek alatt is igyekeztem épségben tartani, Benned épúgy mint Tomiban és szegény Kornélkában, — levelednek egy erre vonatkozó megjegyzése elszomorít s mégis örömet okoz, mert mutatja, hogy legalább a nyugtalanság ott van a szívedben — de szeretném, ha átéreznéd ennek a dolognak jelentőségét. Egy elejtett szóból tudom, hogy szegény Apus számára a szentáldozás mérhetetlenül több volt kötelező vagy ajánlatos jócselekedetnél: Amikor a szertartást végző fiatal pap eltávozott s néhány percig magunkra maradtunk, megszólalt, de hangja olyan derűs, megbékélt volt, mintha valaki más beszélne. „Azt hiszem, — mondta — néhány évi tisztítótűzet fogok kapni azért a határtalan türelmetlenségért, amit éjjel éreztem, arra gondolva, hogy holnapig kell várnom a Szentségekre.” Nem válaszoltam, csak megsímogattam az arcát és nem törődtem azzal sem, hogy meglátja szememben a boldogság könnyeit.

Ha Apus utolsó napjai alatt itt lettél volna, meg-
értened örömet. Nem tudta, hogy menhetetlen, egyi-
künk sem merte ezt megmondani neki, s ennek követke-
ztében gyónásról, áldozásról nem esett szó, utolsó kenet-
ről még kevésbbé. Ő maga pedig márcsak azért sem gon-
dolt erre, mert valószínűleg összefüggést érzett volna a
szentségek felvétele és betegsége közt. És Apus vallásos-
sága egyébként is inkább a kifelé irányuló tettekben nyil-
vánult meg, mint lelkének rendszeres, következetességgel
véghezvitt gondozásában. Most, amikor már elávozott
közülünk és életének utolsó napja mélyen, nagyon mélyen
keresztényi volt, elmondhatom Neked, hogy éveken ke-
resztül sokat vitatkoztam vele ezzel kapcsolatban. „Gyü-
mölcseről ítélik meg a fát!”, bajtogatta konokul, ha érveit
sikerült megcáfolnom, s mindig hozzátette: „És nem a
nedvekről, amelyeket magába szív”. Ilyenkor mindig úgy
érezte, győzedelmeskedett felettem, — én pedig sírni
szerettem volna. De soha, egy pillanatig sem szűnt meg
bennem az az érzés, — talán mégjobb, ha azt mondom:
bizonyosság — hogy megadatik neki a keresztényi halál
nagy kegyelme. Valamelyik középkori szent mondta egy
makacs, de jólelkű emberről: „Isten inkább elküldené
angyalát, semhogy a sötétben hagyja azt, aki világosság
után vágódik!”

Amióta nincs mellettem, olyan üresség van bennem és körülöttem, hogy nemcsak lelki, de fizikai értelemben is állandóan szédülök, mintha örvények felett járnék. És vannak pillanatok amikor nem hiszem, nem tudom elképzelni, hogy elhagyott, nincs többé, meghalt. Űlök régi gyermekszobákban, melyet most nappalinak használunk, fehérneműt javítok vagy olvasok, s hirtelen azt mondom magamban: „Jó volna, ha benézne hozzám, talán szüksége van valamire”. És pillanatokig tart, amíg megint a valóságra eszmélek. Lényem összezsugorodott, mintha kitéptek volna valamit belőlem. Majd érezni fogod ezt Te is. Hiába mondjuk magunknak: „Az akit szeretünk, csak akkor hal meg igazán, amikor a szívünkben is eltűnik”, és hiába vigasztalnak bennünket az ellenkezőjével: „Az idő minden sebet behegeszt”, — érezzük, tudjuk, hogy valami visszabozhatalanul eltűnt, és a fájdalom ólompalástja elviselhetetlenül nehez.

Délutánonkint kimegyek a temetőbe és hosszan imádkozom Apus sírkeresztje előtt. A virágok hozzábarnultak a földhöz, szomorúak, könnyesek a reggeli derektól. Leveled a tegnapi póstával jött; délután kivittem magammal a temetőbe, hogy ott mégegyszer elolvassam, de közben beesteledett. Szegény Apus, hogy örült volna levelednek! Két hetet együtt tölteni az ő Lala fiával, nézni az embereket, beszélgetni, tervezgetni a Riviérián, milyen

boldogság lett volna! Összeszorul a szívem, ha most arra gondolok, hogy kint fekszik tehetetlenül a föld alatt.

De nem szabad lázadoznunk. Neked is elismételhetem, amit Grétének és Tominak mondtam a temetés után, este, amikor magunkra maradtunk az ebédlőben: Apus eltávozott közülünk, de úgy kell élnünk tovább is, mintba velünk volna. A külsőségek lényegtelenek. Ha nem adna okot félreértésre és szóbeszédre, azt mondanám, csak a szívünkben fogjuk meggyászolni; felesleges idegen emberek érdeklődését egy ember legbensőbb érzelmére felhívni. Ragaszkodnunk kell mindabhoz, amit szeretett, úgy kell élnünk, hogy ha évek múlva valami csoda folytán visszatérne körünkbe, ne idegennek érezze magát, vagy kedves vendégnek, akinek a kedvéért tiszta abroszt teszünk az asztalra. Karácsonykor Kornélka képe mellé majd az Apusé is odakerül a fa mellé; igyekezzünk úgy megőrizni emléküket, amint — biztosan tudom — az enyémet is megőrzitek majd, ha már csak egy másik világról tudja anyai szeretetem éltetek útját követni.

Tomí nagy segítségemre volt ezekben a nehéz hetekben. Naponta nyolc-tíz órát dolgozik a patikában, este, ha hazajön, látom rajta, hogy holtfáradt, de vacsora után néhány oldalt mindig felolvas nekem egy újonnan vásárolt regényből vagy történelmi életrajzból. „Szeretném Anyus figyelmét elvonni az otthoni gondokról, — mondta teg-

nap este s olyan szomorúan nézett rám, hogy megsajnál-
tam — de Anyus csak mosolyog." Azután Rólad beszél-
gettünk, terveidről és esetleges hazatérésedről, melyre
leveledben is céloztál. Igen, egyszer biza kellene jönnöd,
bacsak néhány napra is. Az én hűtlen Lala fiam leülne
mellém, fejét az ölembe hajtaná és elmesélné, hol járt,
mit látott, mi minden történt vele, amióta elkerült itthon-
ról. Aztán összeülnénk hármasban Tomival, esetleg Gréte
is lejönne vasárnap, és a családi tanács döntene Thomán
Lajos úr jövőjéről. Olyan furcsa elgondolni: két nap
alatt itthon lehetnél, s mégis nagyon messze vagy tőlem,
időben és távolságban. Eszedbe jut-e néha, hogy több
mint három év óta nem láttál bennünket? Apus még
teljesen egészséges, vidám ember volt.

Mindnyájan arra kérünk, írj nekünk néha. Hóna-
pokig jelt sem adsz magadról, nem tudjuk, élsz-e, jól
megy-e sorod, merre jársz. Álomban néha már megsirat-
talak. Minden este imáimba foglalom a nevedet és kérem
a jó Istent, óvjon meg minden bajtól. Sokszor, sokszor
csókol

Anyus.

Vacsora után a *Château Diodato* vendégei átmentek a társalgóba, hogy a kandalló köré ülve megtárgyalják a Riviéra és a nagyvilág eseményeit. A szálloda valamikor az olasz Diodato grófok kastélya volt, — innen a neve — s ez a magyarázata a hatalmas szobáknak is, melyekben még mindig az alig renovált régi bútorok álltak, és a földszinti termek gazdag faberakásainak. Jelenlegi tulajdonosa bevezette a központi fűtést, de meghagyta a kétemeletes épület kastélyos jellegét, a kerti szökőkútát és márványszobrokat, a szobák díszes stukkóit és a kandallókat. De csak a társalgó vörös márványkandallóját használták az őszi és téli hónapokban, az esti hangulat kedvéért. Mert este az „öregesek” mindig itt gyűltek össze.

A *Château Diodato*-ban körülbelül harminc szoba volt, de még februárban is, amikor Monte-Carlo szál-

lodái zsúfolásig megteltek, itt alig lakott tíz-tizenöt vendég. Éppen erről beszéltek.

— Kétségtelen, hogy a háború előtt Cap-Martin divatosabb volt, mint manapság. Az emberek közül sokan túl zajosnak találták Cannes-t vagy Monte-Carlot (Nizzát nem említem, annak mindig voltak és lesznek rajongói), s ha már villát nem tudtak vásárolni valahol a tengerpart mentén, Antibes vagy Cap-Martin szállodáit választották. A Riviéra elsősorban pihenést jelentett: sok napfényt, tengert, örökké derűs tájakat és csendet. De azért arra is maradt idő, hogy végignézzék a Karnevált és néhányezer frankot nyerjenek vagy veszítsenek Monte-Carloban. Ma egészen más emberek jönnek ide, s céljuk is más: meggazdagodott nagyiparosok, bankárok, akik értenek a pénzkereséshez, de nem is sejtik, milyen nagy művészet stílusosan költekezni. Gyermekeik pedig még pénzt sem tudnak keresni, csak elkölteni, esztelenül és ízléstelenül. A francia Riviéra lukszus-nagyüzem lett, grandiózus mulatóhely, ahol minden az élvezet szolgálatában áll. Az ideözönlő tömegnek ez kell, akár Rolls-Royce-on jönnek, akár harmadik osztályon, s az ember öreg kutya-ként már csak egy eltűnt kor emlékein rágódhat.

Az, aki így beszélt, szikárnövésű, idősebb férfi volt, szakállal és magasnyakú szimpla gallérral. Vala-

mikor úgy emlegették, mint Északfranciaország egyik leggazdagabb emberét, de a háborúban gyárai tönkrementek s azóta vagyonának maradékából a Riviérán él.

— Igen, — mondta egy vénkisasszonyos kinézésű szemüveges hölgy, azzal az utánozhatatlanul kedves kifejtéssel, mely az angolokat jellemzi — és nem is hiszem, hogy ez a régi világ valamikor is fel fog támadni. Pedig összehasonlíthatatlanul érdekesebb és tartalmasabb volt a mostaninál. De ebben a korban, amikor az embernek olyan sietős a dolga, hogy repülőgépen jár, nem marad idő arra, amit régebben mindenki természetesnek vett. Én azonban megértem a fiatalságot.

A „fiatalság” a *Château Diodato*-ban néhány nap óta Maria Karsavinát és Lalát jelentette, s az angol hölgy ebben a percben rájuk is mosolygott. Ebben a szállodában, mintha csak összebeszéltek volna, mindig csak ötvenen felüli embereket lehetett látni, s így már a lengyel lány megjelenése is feltűnést keltett és különböző megjegyzésekre adott alkalmat. „Talán súlyos beteg volt — olyan sápadt az arca — s most idejött pihenni”, mondták az öregek, de olyan változat is keringett, hogy valószínűleg meghalt a vőlegénye — ezért sétál délutánonként olyan szomorúan a parkban — s a Riviérára küldték, felejtetni. De az izgalom

akkor érte el tetőpontját, amikor három nappal később a lengyel lány oldalán Lala megjelent az ebédlő ajtajában. A halott vőlegény legendája szétfoszlott s helyébe más elképzelések léptek, amikről ők ketten természetesen mitsem tudtak. Lalát különben is más problémák foglalkoztatták, s amikor anyja levelét megkapta, a halálhír végleg felkavart benne mindent.

— Én azt hiszem, — mondta a *Château Diodato* jelenlegi tulajdonosa, Clerc úr, aki az estét mindig vendégeivel töltötte együtt — hogy az itteni élet változásának az okát nem két nemzedék ellentétes életfelfogásában kell keresni, hanem másban. A háború előtti nagy vagyonok megsemmisültek, s azok a gazdag osztrák, német, orosz, magyar urak, akik valamikor a telet a *Hôtel du Cap*-ban vagy az antibes-i *Grand Hôtel*-ben töltötték, meghaltak, vagy ha még élnek, nem mozdulnak ki otthonukból. Hol vannak azok az idők, amikor Erzsébet császárnéval egyidőben a belga és a görög király is Cap-Martin-ben tartózkodott, az arisztokraták tömegét nem is említve. „Az úr valószínűleg rossz helyen jár, ez a *Hôtel du Cap*“, mondta a *chef de réception*, ha egy amszterdami vagy londoni polgár azzal állított be, hogy szobát szeretne. Ma pedig ugyanott a zsírosgallérú marhakereskedőt hajbókolva fogadják, mert tárcáját szétfeszítik a bankók és haj-

landó napi háromszáz frankot fizetni a szobáért és ellátásért, italt nem számítva. És igazat adok Lapérouse úrnak, — fordult az idős francia felé — a mai gazdagoknak fogalmuk sincs arról, miként kell úri módon elkölteni a pénzt. Csak költekezni tudnak, tehetségtelenül és pöffeszkedően.

Lalát érdekelték ezek a beszélgetések — már gyermekkorában vonzotta az a régi világ, melynek jelképe a kalánvári szalón falán függő egész sorozat angol lóverseny-metszet volt — s órákig elhallgatta volna a *Château Diodato* vendégeinek visszaemlékezéseit, márcsak azért is, hogy ne kelljen másra gondolnia. De Maria Karsavina egy mozdulata: amint az izzó parázs fölé hajolt, mely szinte átvilágította arcélét, vagy amint két kezével végigsimította haját, rögtön eszébe juttatta mindazt, amit szeretett volna álomnak hinni. Nincs joga melegedni a *Château Diodato* kandallója mellett, máshol volna a helye, egy nyomorult párizsi szállodában, vagy inkább a kalánvári házban özvegy édesanyja oldalán. Ha ezek az emberek sejtenék, ki mellett ülnek, szépen felállnának és szó nélkül eltűnnének. És Maria Karsavina? Ő még visszafordulna az ajtóból, némán ránézne és tekintete mindennél jobban fájna.

Aznap délelőtt kapta meg édesanyja levelét; a

Hôtel Excelsiorból továbbították Cap-Martin-be. A boríték nem volt gyászkeretes, — nem azért, hogy fia meg ne ijedjen, de Thománné ezt is külsőségnek tartotta és lemondott róla — s Lala mégis rosszat sejtett, amikor a reggelivel együtt felhozták a szobájába. A címzés árulta el, hogy otthon valami történt, mert ha Lala nagyritkán levelet írt haza, apja válaszolt még akkor is, ha a levél anyjának szólt. Thomán Bálint mindig magának tartotta fenn a jogot, hogy fiának beszámoljon az otthoni dolgokról és hasznos tanácsokkal szolgáljon a karriert illetőleg; Anyusnak és Tominak legfeljebb külön levélpapírhoz volt joguk, ha a maradék helyet nem találták elégnek. A boríték megcímzése pedig különös örömet okozott az apának: büszkeség töltötte el, amikor a Louis de Thomán nevet leírta, a Berlin, London vagy Párizs pedig, a távolban előkelően hangzó szálloda nevével együtt, közvetett bizonyítéka volt annak, hogy az idegenbe szakadt fiúnak jól megy a sora. És biztonság kedvéért mindig maga dobta be a levelet.

A csokoládé már régen kihült, de Thomán Lajos még mindig azt a ciprusfát nézte, mely az ágyból olyan távolinak látszott, mintha a tengerből emelkednék ki. Időnkint egy-egy elhaladó vonat döbörögte fenyegetően: „A-pus meg-halt... A-pus meg-halt” és

a sziklaparton megtörő hullámok is ezt jajongták. Anyja tévedett, amikor azt hitte, hogy Lala az első sorok után sírvafakad. Csak feküdt a hátán, mozdulatlanul és csak arra az ismeretlennek tetsző hangra rázkódott össze, mely bensejéből tört elő: „Apus meghalt”. Szerette volna magára húzni a takarót, hogy elmeneküljön a lelkiismeretfurdalás fantómjai elől, melyek ott álltak az ágya körül láthatatlanul és némán. Amikor az első hírt kapta Apus betegségéről, az lett volna az egyedüli értelmes cselekedet, ha azonnal hazautazik. Több mint egy évet tölthetett volna mellette, többet, mint a gimnáziumi éveket és a későbbi vakációkat együttvéve, mert akkor még gyerek volt, értelmetlen kamasz, akinek fogalma sincs az életről. Mit adna, ha most érkeznék az Apus betegségét jelző levél, s ő előre tudná, mi lesz egy év múlva! Az ember mindent másként csinálna, okosabban és több megértéssel. Másként? Bármennyire is tiltakozott ellene, Lala érezte, hogy akkor is minden így történt volna. Ha egy hosszú, tévedésekkel telt élet után, a múlt minden emlékével újraszületnénk, külső eseményekben talán különböző lenne második életünk, de a lényeg nem változnék: mindenki a szívében hordja sorsát.

Az első órák dermedtsége után Lala elhatározta, hogy másnap hazautazik. Ha a hosszú betegség alatt

nem volt Anyus mellett, legalább a most következő szomorú hónapokban igyekszik helyrehozni mulasztását. Gréte nincs otthon, Tomi minden erejét lefoglalja a nehéz szolgálat és a patika vezetésével járó felelősség, — mi sem természetesebb, mint hogy ő veszi kezébe a kalánvári ház gondját, sőt igyekszik valahogyan elhelyezkedni, mert a műszaki tanácsosi nyugdíj fele aligha elég otthon.

Az elhatározást tettek követték. Csengetett és menetrendet kért. Ha csak holnap indul is, azonnal tudnia kell, milyen vonattal utazhat, mikor indul, hol fog átszállni, mikor ér a magyar határra. Félóráig izgatottan tanulmányozta a menetrendet, feljegyezte a rendelkezésére álló két vonat indulási idejét a milánói és trieszti csatlakozásokkal, úgy érezte, már ezzel is közelebb került Kalánvárhoz. Milyen meglepetés lesz, ha megérkezik! A gyógyszerár előtt majd megállítja a kocsit s egy pillanatra beugrik Tomihoz. Otthon áttözködik és azonnal kimegy Apus sírjához.

Amikor gondolataiban idáig ért, megint úrrá lett felette az a zsibbadáshoz hasonló érzés, mely a levél olvasása közben is hatalmába kerítette s órákig mozdatlanságban tartotta. S mintha ez az érzés akarata-erejére is ránehezednék: még él benne az elhatározás, hogy hazautazik, de agyában egymásután merülnek fel

a különböző ellenérvek. Mi értelme van a hazautazásnak? Sokat nem tud a kalánvári házban segíteni, sőt még ő lenne az otthoniak terhére, mert állást nehéz találni. Hónapokig kellene készülnie az utolsó szigorlatra, s mindez pénzbe, sok pénzbe kerülne. Ha ellenben itt marad és megkettőzött fegyelmezettséggel játszik, havonta száz pengőt is küldhet haza. De lehet, hogy Anyusnak nincs is szüksége erre a pénzre. Házbért nem kell fizetnie, Gréte, Tomi nem kerül semmibe, sőt talán még ők adnak haza, s a városi nyugdíj talán nem is olyan kevés. Igen, helyesebb, ha ittmarad. Minden hónap végén vesz száz pengőt és félre teszi. Félév múlva együtt lesz az Apus síremlékéhez szükséges összeg. S akkor hazautazik egy-két hétre. Az Anyus leveleiben említett házitanács is összeülhet majd, hogy jövőjét és a tennivalókat megtárgyalják. Ebben a pillanatban Lala úgy érezte, ez az egyedüli észszerű megoldás és apró darabokra tépte a papírlapot, melyre alig negyedórával előbb az utazási adatokat feljegyezte.

Ez volt Thomán Lajos. A hirtelen fellángolások percében mindent megtett, ha valaki mellette áll és számonkéri elhatározását. „Ha azt mondom neked, — magyarázta egyszer diákkorában Grétének — hogy valamiért elviszlek a cukrászdába, s te tudod, hogy van annyi pénz a zsebemben, amennyi két krémeshez szük-

séges, karolj belém és vigyél be a Tomacsekhez. De te nem ezt teszed: szépen megköszönöd ígéretemet s később hivatkozol rá, amikor nincs pénzem, vagy már elfelejtettem, mit ígértem." Ez az elfelejtettem annyit jelentett, hogy emlékszik ugyan arra, amit ígért, de az akkori hálaérzés elpárolgott belőle. Nagylelkűségi rohamaiban hajlandónak mutatkozott mindenét a zálogházba rakni, hogy kisegítse a bajból az első jöttment ismerőst; s az járt jól, aki ilyenkor kihasználta, mert néhány nappal később már nem emlékezett hajlandóságára. Éppen így, ha valaki ott áll mellette, amikor elhatározta hazatérését, és táskájára mutatva, így szól: „Csomagolj, azután megváltjuk a jegyet, s még ma elutazol“, tétovázás nélkül engedelmeskedik. De egyedül volt a szobájában, — és Cap-Martin-ben maradt.

Délután hosszú sétát tett a tengerpart mentén (Maria Nizzába ment ruhákat csináltatni magának), s végleges tervet igyekezett kieszelni a jövőre vonatkozólag. Ez is régi szokása volt. Ha életében valami nagy esemény történt vagy fordulóponthoz ért, — érettségi után, külföldi útja előtt vagy amikor állását elvesztette — mindig szükségét érezte az általános lelkiismeretvizsgálatnak, ami újabb elhatározások alapja lesz. Megvizsgálni az adott helyzetet, számbavenni az összes

lehetőségeket és minden szubjektív érzéstől függetlenül a legcélszerűbb megoldás mellett dönteni. Alapítélet: a jelen pillanatban — s ez a pillanat bizonytalan tartamú időt jelent — semmi biztos jövedelme nincs. Kétezer, pontosabban: ezerkilencszáz frankból (néhány nap óta nem játszott) a párizsi „Hôtel de Nantes”-ban, napi egyszeri étkezést számítva, három hónapig megél. Mennyi valószínűsége van annak, hogy ezen idő alatt sikerül valami állandó munkát kapnia? A véletlen kiszámíthatatlan esélyeitől eltekintve, semmi. Másszóval: teljesen elhibázott lépés lenne, ha visszatérne Párizsba. Marad Kalánvár és Cap-Martin. Délelőtt az ágyban megállapította, hogy a kalánvári megoldás is tarthatatlan, tehát akkor cselekszik helyesen, ha nem mozdul el a Riviéráról. Maria Karsavina jelenléte nélkül is így határozná? Lala lehajolt egy kavicsért és a legközelebbi sziklához vágta. Igen, akkor is ezt a megoldást látná a leghelyesebbnek. S hogy teljesen megnyugtassa önmagát, csaknem hangosan mondta ki a legfőbb bizonyítékot: „Amikor Párizsból elindultam, Maria Karsavina létezéséről sem volt sejtelmem”.

Második pont: milyen megoldások állnak rendelkezésére a közvetlen jövőre vonatkozólag? Megélhetését csak a játékra alapozhatja, ez kétségtelen. Az ezerkilencszáz frank önmagában itt legfeljebb négy

hétig lenne elég. Tehát nem szabad megváltoztatnia eredeti elhatározását és játszania kell. De ha a mérnök szisztémája szerint rulettezik, csak akkor tudja megkeresni az itteni élethez szükséges összeget, ha minden nap játszik, két, esetleg három órát, s tartózkodik minden hazardírozástól. A *Château Diodato*-ban töltött napok tapasztalata szerint ez lehetetlen. Amíg Maria itt van, különös volna, ha ő vacsora után egyszerűen eltűnnék. És a tegnapi esti kísérlet azt mutatja, hogy két-órai rendszertelen, fegyelmezetlen munkával nem lehet megkeresni három nap költségeit. Türelmetlenül játszott s állandóan a bejáratot tartotta szemmel, nem pillantja-e meg a lányt. A találkozás meglehetősen kényelmetlen lett volna, nem tudná megmagyarázni, miért nem hívta magával. Az idegességnek az volt a következménye, hogy amikor éjfél után felkelt az asztaltól, a remélt háromszáz frank helyett alig harmincat nyert. Mást kell kitalálnia.

Egy pillanatra megint felmerült benne annak a megoldásnak a képe, melyre először az erdei séta közben gondolt. Valami ürüggyel elválni Maria Karsavinától, s nehogy Monte-Carloban egy-két nap múlva összehatalálkozzanak, arra az időre, amíg a lengyel lány ittmarad, Cannes-ba utazik. Rulettezni ott is lehet és az élet sem unalmasabb mint másutt. Ha volt valami ér-

telme kétszeri találkozásuknak, a véletlen valamikor majd harmadszor is összehozza őket. De a gondolatnak csak annyi ideje maradt, hogy felvillanjon előtte; a következő pillanatban már eltűnt. Ha már a multkor sem érzett elég erőt ehhez, most, apja halála után még kevésbbé tudna elszakadni Mariától. Jelenléte könnyebbé teszi az elkövetkező napokat, amikor ezernyi régen elfelejtett emlék fogja körülrajzani és fullánkjuk itt az idegenben majd kétszeres fájdalmat okoz.

Mást kell kitalálni. Lala már a tegnap esti eredménytelen játék után sokáig töprengett valami célra vezető megoldáson, s bármennyire is igyekezett elúzni magától egy gondolatot, az még éjjel is ágya körül settengett a sötétben, mint valami lomha, nesztelen talpú állat. Ötfrankos tétek helyett ötvenfrankosokkal kellene játszani a mérnök szisztémáját egy egész este, ami azt jelentené, hogy négy-öt órai munkát számítva, megduplázná vagyonát. Ha ez sikerül, — és semmi oka sincs feltenni, hogy ne sikerülne — három-négy hétig játék nélkül élhet, s mai tökéjéhez nem kell hozzányulnia. Olyan izgatott lett éjjel erre a gondolatra, hogy felgyújtotta lámpáját és hosszas számításokba kezdett. S most itt a tengerparton ugyanaz a szorongó s mégsem kellemetlen érzés fogta el, amikor erre a megoldásra gondolt. Leült egy sziklára, halott apjára pró-

bált visszaemlékezni, aki ma reggel még élt gondolatában; azután Maria arcát idézte maga elé, különös tekintetét, tiszta s néha mégis érzékinek tetsző mozdulatait, amint ültében kissé előrehajolva átkulcsolja térdét vagy az esti kandallótűz felé nyújtja lábát, de a gondolat ott állt mellette láthatatlanul, és már érezte, hogy nem tud elmenekülni előle. Igen, az adott helyzetben ez az egyetlen lehetséges megoldás. Nem veszélytelen, mert ha a mérnök szerint néha az is megtörténik, hogy a kétszáz frank ottmarad, akkor szerencsétlen esetben a kétezret is elvesztheti, de ezt a kockázatot vállalnia kell. S vállalni is fogja, még ma este.

— Vannak dolgok, — mondta Lapérouse úr — amikbe bele kell törődni. Annál is inkább, mert más nem tehetünk. És higgyék el, nem is olyan szomorú azokra az évekre visszagondolni, amelyeknek még az emléke is többet ér a mai világnál.

Lala a mellette ülő lányhoz hajolt és halkán, hogy a beszélgetést ne zavarja: „Átmegyek Monte-Carloba, találkozom van egy ismerőssel. Holnap reggel majd viszontlátjuk egymást”. Azután felkelt, meghajtotta magát s elhagyta a társalgót. Tíz előtt néhány perccel van egy sínautója, azt még eléri, ha siet. Felszaladt szobájába az ezerkilencszáz frankért.

Ezen az estén Thomán Gréte korán feküdt le. Az irodában napok óta két órával többet dolgoztak a rendes munkaidőnél, — a Metallurgia R. T. évi mérlegét készítették elő — ami azt jelentette, hogy már félnyolc is elmúlt, amikor a Statisztika-parknál leszállt a villamosról. Itt lakott másfél év óta a Szász Károly-utcában egy idősebb özvegyasszonynál, aki anyjának unokanővére volt. Feje zúgott a sok munkától, s szeme előtt még vacsora közben is számoszlopok imbolyogtak. „Ha ez még sokáig így tart, — mondta az özvegy, akit Gréte „Néninek” nevezett — utána betegszabadságot kérhetsz.” — „Még öt nap. A közgyűlést január közepére tűzték ki. Vacsora után lemegyek telefonálni Gézának, s utána rögtön lefekszem. Azt hiszem, ennél okosabbat nem tehetek.”

Ha nem volt alkalmuk napközben találkozni vagy

nem beszéltek meg estére valami programot, Gréte félkilenc tájban mindig felhívta az orvost, aki a kórházban lakott. A beszélgetés legtöbbször alig tartott néhány percre — a lány egy utcai telefonfülkében didergett, a férfit pedig a portás közelsége zavarta — s mégis, ha valami váratlan dolog miatt elmaradt, mindketten úgy érezték, a sors megfosztotta őket valamitől, ami nehezen pótolható. A csütörtöki opera és a keddi közös ebéd mellett az esti telefonálás képezte az élet „nagy örömeit”, amint azt ők ketten nevezték. Nem a kagylóba bement szavak voltak fontosak. — „Micség?”, „Éjjeli szolgálatos vagyok”, „Vigyázzon magára”, Holnap délután az iroda előtt fogom várni”, „Levelet kaptam hazulról” — hanem a hang, mely kissé elszíntelenedett, amíg a fülükbe jutott, de mégis ez közvetítette a szavakkal ki nem fejezhető érzéseket. „Ha egyszer a felesége leszek — gondolta magában Gréte, amikor kilépett a telefonfülkéből és hazafele indult — az lesz majd boldoggá, hogy sohasem történik velünk semmi.”

Néhány perccel kilenc óra után feküdt le. Mászor pillanatok alatt elaludt, de most a fáradtság vagy a szemére nehezedő, égető nyomás még akkor is ébren tartotta, amikor a szomszéd szobájában az óra elütötte a tizedet. Mint általában az olyan emberek, akik nem ismer-

rik az elalvás előtti vergődést és az álmatlan éjszakákat, türelmetlen lett, hánykolódni kezdett, minden pillanatban megfordította párnáját. Amikor látta, hogy mindez nem használ, más cselhez folyamodott: hátára feküdt és nyitott szemmel a sötétbe nézett. Így talán majd elálmosodik. De ez még rosszabb volt: a legkülönbözőbb képek tölultak eléje, gyermekkori emlékek, majd az a pillanat, amikor apja koporsóját leszegezik, s hiába akart másra gondolni, hiába csukta be megint a szemét, a kép nem akart eltűnni. Sokkal tisztábban látott mindent, mintha szándékosan gondolt volna erre a jelenetre. Legjobb volna, ha felgyújtaná az éjjeliszekrény lámpáját és olvasni kezdene. Eltelt két perc, s mikor még megtehetné volna a mozdulatot, érezte, már nincs ereje hozzá és hirtelenül álomba zuhant.

Arra ébredt fel, hogy a veríték egész testén kiütött s még haja is nedves. De boldog volt, mert végeszakadt álmának, melyben nem az álmot érezte szörnyűnek, hanem az azt kísérő érzést. Karbidlámpa fényénél egy régi, teljesen ismeretlen házat bontottak csákányokkal a kőművesek, amikor váratlanul egy befalazott holttestre bukkantak. Gréte tudja, hogy nem bűnös az évtizedekkel azelőtt elkövetett gyilkosságban, nem is sejti, kinek a holtteste és ki a gyilkos, s mégis retteg, mert érzi, hogy *valami köze van a büntényhez,*

és ezt kivüle még valaki más is tudja. Egy ember, akit nem ismer, de aki minden pillanatban leleplezheti. A rendőrség mindenáron világosságot akar deríteni a rejtélyre, rá senki sem gyanakszik, de leírhatatlanul szörnyű érzés tudni, hogy *bár teljesen ártatlan*, ha valaki mégis megszólal, őt tartóztatják le tettesként, mert ártatlanságát nem tudja bizonyítani. Az álomban az volt a különös, — de erre csak felébredése után gondolt, amikor kissé megnyugodott — hogy az egész nem időbeli egymásutánban történt, hanem egyszerre: amikor bontani kezdték a házat, ő már tudta, mit rejt a fal, s hogy valaki másnak is tudomása van a titokról.

Hálóinget váltott, kissé rendbehozta a feldúlt ágyat, azután visszafeküdt; de nem mert elaludni, nehogy folytatódjék az álom. S csak akkor szunnyadt el megint, amikor az első villamosok megindultak.

*

A Kaszinó előcsarnokában Lala egy pillanatra megállt a bejárat melletti tükör előtt, azután besietett a terembe. Tíz mult néhány perccel, éjfél után kettőig pontosan annyi idő áll rendelkezésére, amennyi számítása szerint a nála levő pénz megduplázásához szükséges, ha a mérnök szisztémája szerint játszik, csakhogy

két óra helyett négyet és ötvenfrankos indulással. A váltópénztárhoz lépett, előhúzta a bankjegyeket, de annyira izgatott volt, hogy amikor zsetonokat akart kérni, torkán akadt a szó. A changeur azt hitte, az előtte álló férfi nem tud franciául és kérdő fejmozdulattal a különböző értékű zsetonokra mutatott. Lala végül is megszólalt, és ötvenfrankos zseton nem lévén, ezer frankért egyenlő számú tízeseket s negyveneseket vett, s kilenc százast. A kerek csontdarabok kiduzzasztották kabátzsebét és minden lépésénél száraz levelek zörgéséhez hasonló hangot adtak. Megállt a terem közepén, mert határoznia kellett, melyik asztalnál fog játszani. Nem volt különbség köztük, s Lala mégis ellenszenvet érzett egyik-másikkal szemben, mintha alattomos ellenségei lennének, akik így messziről nem hajlandók megmutatni igazi arcukat, de rosszindulatuk azonnal kitűnik, ha az ember leül melléjük.

Néhány percnyi tusakodás után elhagyta a nagytermet, melyet a monte-carlo-i bennfentesek konyhá-
nának neveznek, mert az előkelőbb játékszobák mögötte vannak. S ezeket is bizonyos fokozat jellemzi: a konyha után egy valamivel kisebb terem következik, mely faburkolatú falaival és mennyezetével, tompa világításával valóban előkelőbbnek látszott, mint a gazdagon cirádázott, mitológiai festményekkel és sok ara-

nyozással díszített nagyterem. Itt tízfrankos volt a legkisebb tét és még akkor is lehetett széket kapni, amikor kint az asztalok körül fűrtökben lógtak az emberek. De a *salon privé* csak ezután jött. Oda külön belépőt kell váltani, s a legkisebb tét száz frank.

Lala leült a középső teremben, maga elé tette egész vagyonát és várt. Egy negyedóraig a számok úgy következtek, egymásután, hogy a szisztéma szerint sem mire sem tehetett. Türelmetlenkedni kezdett. Az idő múlik, néhány tízfrankossal elkezdhetne zéróra játszani. Nagy baj nem történhet, a tizedik után legfeljebb abbahagyja, elvesztett száz frankot. A multkori játéknál látta, hogy ez a kísértés a legveszedelmesebb, mert ha a kezdeti ellenállás nem sikerül, később minden józanságot elmos a sikertelenség dühe és az a gondolat, hogy talán éppen a következő menetnél jön ki a várt szám. De mielőtt még az első tízfrankost a zéróra tehetne volna, a páratlan harmadszor jött ki, s elkezdhetette a szabályos játékot. Az első ötven frank forgott kockán, ilyen magas téttel még nem játszott. Huszonhetes — vesztett. „Nagyon fogok vigyázni magamra, semmiesetre sem teszek a harmadik tét után“, mondta magában s egy százfrankos zsetont tett az éppen előtte fekvő páros mezőnybe. De Thomán Lajos ekkor még nem tudta, hogy a legöregebb monte-carloi rókák is el-

szédülnek néha a *contre la banque* örvénye felett. Ebben a percben valóban el lehetett mondani róla, hogy lélegzetfojtva figyel a játékot, mert amíg a golyó nem állt meg, lélegzetet sem vett. Kilenc, — megint vesztett. Ötször egymásután páratlan következett, ha hatodszorra is az jön, erős lesz, és nem folytatja ezt a szériát. Igen, pontosan alkalmazkodni fog a mérnök utasításához. „Aki megállás nélkül dupláz, száz esetben nyer, de egy-két héten belül okvetlenül elkövetkezik az a negyedóra, amikor az utolsó frankját is otthagyja.” Kissé remegett a keze, amikor a két nagy zöld zsetont a párosra helyezte. Mihelyt a golyó pergése elkezdődött, az volt az érzése, jobb lenne a kétszáz frankot áttolni a vörösre, az jön majd ki s nem a páros. Ostobaság, nem lehet egyszerre szisztéma és intuíció szerint játszani. Nem engedí magát eltéríteni szeszélyes érzésektől. Ha most páros jön ki, ötven frank tiszta nyeresége van. Az első ötven frank ma este. Nem merte követni a golyó útját, mereven a másik oldalra nézett, arra a fekete pontra, melyet egy izgatott játékos cigarettája hagyott emlékül a zöld posztón. Harminchárom, — most már háromszázötven frank vesztesége van. A helyzet nem kétségbeejtő, de hatszor kell nyerni, hogy visszakapja a pénzét. És akkor még egy frankot sem nyert.

*

„Amikor az éjszakai látogatót kiszolgáltam — írta naplójába ezen az éjszakán Thomán Tamás — és visszatértem az irodába, mely egyben laboratóriumunk is, egy percre megálltam a tükör előtt. Rossz szokás, s bizonyára veszélyesebb, mint amikor egy fiatal nő ül órákhosszat tükre előtt és gyönyörködik arcában, vagy azt vizsgálja, milyen hajvisel-et illik legjobban egyéniségéhez, mintha minden nő okvetlenül egyéniség volna. Veszélyesebb, mert utána mindig különös gondolataim támadnak és az a tekintet, mely az enyémbe néz, sok mindent felkavar bennem. Már magábanvéve az is különös, hogy amíg otthon sohasem nézem magam a tükörben s borotválkozásakor is azt a kis tükröt használom, melyben homlokomat és szememet nem is látom, itt az irodában szinte vonz magához a két ablak közé akasztott fényes lap. De csak éjjel, ha szolgálatos vagyok. Az íróasztal ernyős lámpája csaknem a homályban hagyja, s ha megállok előtte, arcomból a homlokon és a szemeken kívül alig látok valamit. A rossz írók azzal szokták a regény drámai pillanataiban jellemezni a hős lelkiállapotát, hogy „egy idegen tekintet nézett rá a tükörből”; nem, még a késő éjjeli órákban sem tűnik fel idegennek a velem szembenéző arc, tudom, hogy jól ismerem, s mégis néhány másodperc

után különös jelenségeket veszek észre. De jobbnak tartom, ha még naplómban sem írok ezekről. Véletlenül idegen kézbe kerülhet s teljesen felesleges, hogy bolondnak tartsanak azért, mert olyasmiről merészelek írni, amit mások nem vesznek észre vagy nem mernek észrevenni. Néha arra gondolok, talán azért nem tudom elfordítani arcomat, amikor a tükörből rámirányuló tekintetben a szokott fény megvillan, mert az éjszakai ébrenlét elfáraszt, sőt talán ez a villanás is a kimerült idegek káprázata. De nem tagadhatom, hogy csak akkor tudok visszamenni az íróasztalhoz, amikor ez a tekintet elenged. S félóra múlva, hirtelen az az érzés vesz rajtam erőt, valaki néz engem a hátam mögött lévő tükörből. De úgy viselkedem, mintha nem sejténék semmit.

Azt hiszem, még az a felfogás is messze jár a valóságtól, mely az ember két lényéről beszél, különféle változatokban ismételve Szent Pál szavát. Mind-egyikünkben több ember van, s nemcsak a test és lélek küzdelmének színtere vagyunk. Ha pontosabban akarom kifejezni gondolatomat, azt kell mondanom, mind-egyikünkben megszámlálhatatlan ember lakozik, de ezek közül sokan meg sem mozdulnak bennünk életünk végéig. Mindenkiiben megtalálható az összes többi ember, — ezért mondhatjuk, hogy ha meghalunk, egy

egész világ pusztul el bennünk — a legnagyobb hőst is megriasztja egy rossz álom, és a rablógyilkos átlépi az útjába került bogarat. Mindegyikünkben megtalálható az őrült is: a legjózanabb ember sokszorosán felülmúlja a bolondház lakóinak fantazmagóriáit az elalvás előtti percekben. És ki ne ismerné azt a különös lényt bennünk, aki sír, amikor nevetni akarunk, bukfenceivel megzavarja áhítatunkat s parancsszavunknak *csak azért sem* engedelmeskedik? S mindebben legfeljebb csak fokozati különbségek vannak a zulukaffer és a legdifferenciáltabb művészlélek között.

Az emberről szólva, eszembe jut egy másik megfigyelés is, mely eddig kivétel nélkül igaznak bizonyult és az ösztön megbízhatóságát jelenti az értelemmel szemben. A sors elémhoz egy embert, akivel az első pillanatban idegenkedést érzek, ami annál kevésbé magyarázható meg, mert a későbbi érintkezés folyamán kitűnik, hogy az illető nem érdemelte meg bizalmatlanságomat. De mindig elkövetkezett az a pillanat, — néha, mint M. esetében, évek múlva — mikor többé-kevésbé jelentős események igazolták az első kellemtelen impressziót. Érdemes lenne az elvált embereket erre vonatkozólag kikérdezni, vagy az egymás iránt közömbössé lett hajdani barátokat. „Az egész világnak össze kell omlania ahhoz, hogy a mi barátságunk

megsemmisüljön”, mondta néha M., ha barátságról, baráti hűségről beszélgettünk. Magam sem hittem volna akkor, hogy sokkal kevesebb is elég ehhez. S most utólag, valószínűnek tartom, hogy nem a barátság eszményében volt a hiba, hanem a barátban . . .“

*

Háromnegyed egykor, vagyis majdnem háromórai játék után Lalának kétszázötven frankkal volt többje, mint az induláskor. Az első nagy veszteség után sokáig alig változott a helyzet: néhányszor megnyerte az ötven frankot, s amikor ismét egy szerencsétlen sorozat következett, nem akaratarejének köszönhetette, hogy az áradat el nem sodorta, hanem a véletlennek és merészségének: negyedszer is tett, négyszáz frankot, s most nyert. „Ha a mérnökre hallgatok, nem lett volna szabad tovább játszanom, s másodszor is elúszott volna a háromszázötven frank. Így pedig még ötvenet nyertem tisztán.” De az már valószínűtlennek látszott, hogy a hátralevő idő alatt — a bank kettőkor zár — ezerhat-száz frankot nyer még hozzá, amint azt magában ki-tűzte. Az idő haladása idegesítette, s az sem volt rá csillapító hatással, amikor türelmetlenségében tizeseket kezdett a zéróra hajigálni, mert ez a szórakozás kétszáz

frankjába került. De — s ez őt magát is meglepte — nem annyira ezt az összeget sajnálta, mint azt, hogy egy lépéssel megint eltávolodott a kitűzött céltól. A pénz reális értéke megszűnt számára, kétszáz frank elvesztése kevesebb izgalmat okozott, mint amikor két héttel ezelőtt legelső ötfrankosát gereblyézte be a krupié, sőt volt *valaki* Lalában, aki alig leplezett elégtételt érzett minden egyes veszteség után.

A játék forgószele messze kisodorta a biztos kötőből. Thomán Lajos éjjel egy óra után viharos tengeren imbolygó sötét hajó volt, tört iránytűvel, kormányos, gépész nélkül, s aki matróz még akadt, az lent dülöngött részegen a hordók mellett. Idegességét dühroham váltotta fel, már nem várta be, hogy háromszor egymásután jöjjön ugyanaz a szín, vakmerő lett, s a pillanatnyi szerencse mégjobban elszédítette. Csak az maradt józan benne, aki a nyereséget tartotta számon: négyszáz, négyszázötven, ötszáz frank. Ha félórán belül a nyert összeg nem éri el az ezer frankot, százasokkal fog játszani!

A nagy kavarodásban csak most vette észre, hogy a fekete négyszer egymásután nem jött ki. Százfrankos zsetont tett rá, de elveszítette. Az előbbi negyedórában egymástután nyerte tétjeit, s most ez a veszteség feldühítette, mint a részeg, akitől a korcsmáros, —

miután négy üveg bort szó nélkül az asztalára tett, — megtagadja az ötödiket. Kétszáz frank. Ha ezt megnyeri, százzal megint közelebb jut céljához. A golyó pergése közben olyan nyugodt volt, mintha nem is játszott volna, de amikor a játékvezető bemondta az eredményt: harminchat, piros, — a homlokát kiverte a verejték s azt hitte megfullad. „Állj meg, vagy legalább hagyd ki a következőt!”, mondta benne egy hang. De keze már tolta is gépiesen a négy zöld zsetont. Egyszer már előfordult, hogy csak hetedszerre jött ki az, amire várt, miért ne történnék meg most is? Valami különös lehet rajta, mert az ellenkező oldalon egy nő odahajol szomszédjához, majd mindketten ránéznek. De Lala nem vett észre semmit.

Megint veszített, s az előbbi bizakodást hirtelen csüggedés váltotta fel. A következőt is el fogja veszíteni. Lehet. De örültség lenne most megállni, amikor alig maradt ezer frankja és nagyon magas valószínűsége van annak, hogy végre fekete következik. Odatolta a nyolcszáz frankot kitevő zsetonoszlopot, majd mikor a hengert megforgatták, maradék pénzét is ráhelyezte, — mit kezdjen ezzel a kétszáz frankkal? — de keze annyira remegett, hogy az egész összedőlt. „Rossz jel”, gondolta, s jóslata bevált. Nyolcadszor is vörös jött ki.

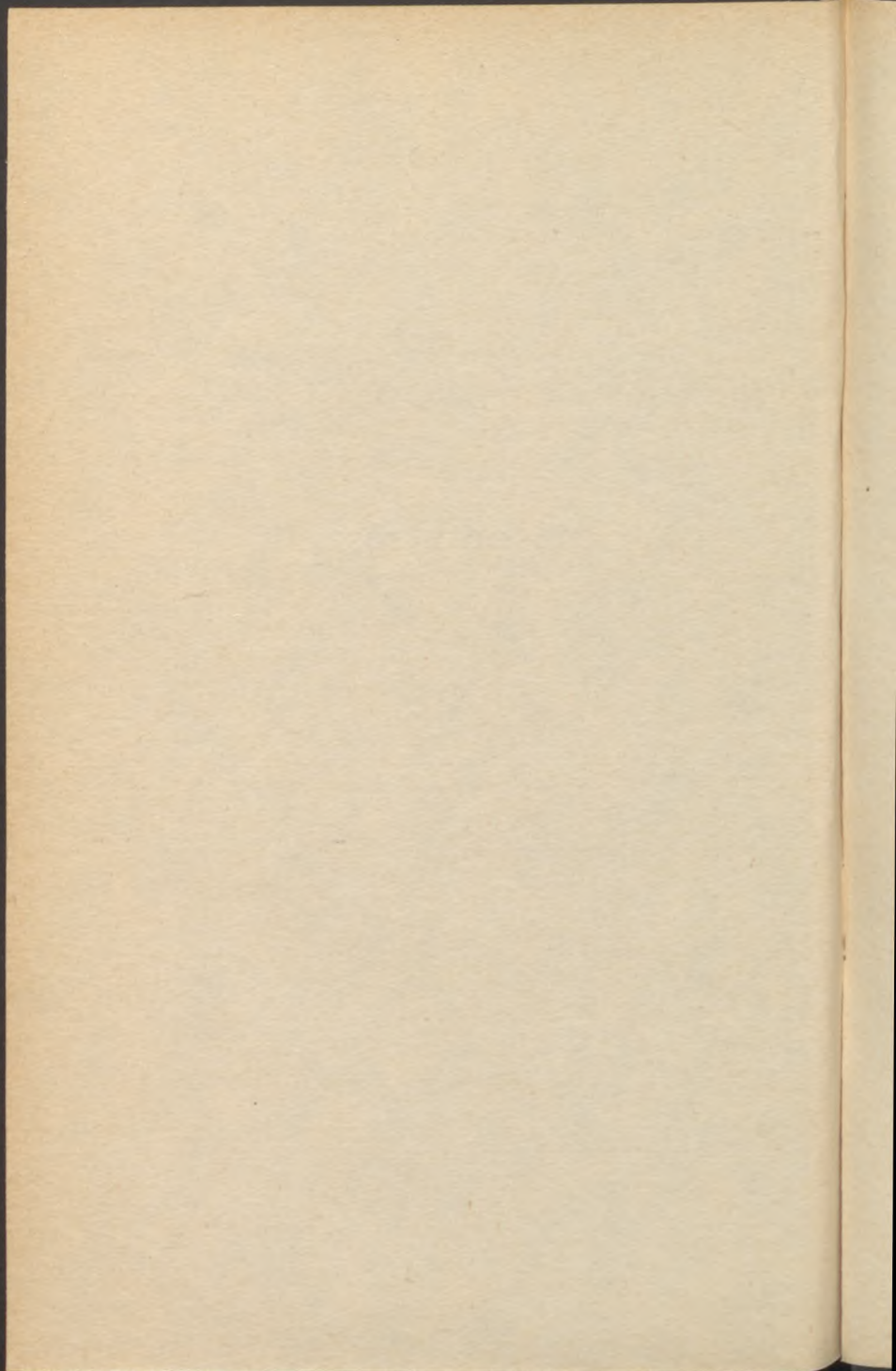
Felállt, de meg kellett kapaszkodnia a szék támlájában, mert úgy érezte, összecsuclik. „*Mais c'est un fou,* — mondta mellette valaki — *il joue contre la banque!*” Amikor zsebébe csúsztatta noteszét, melyre többé már nem lesz szükség, az megakadt valamiben. Egy zöld zseton a nagy izgalomban bennmaradt. Száz frank, mihez kezdjen vele? „Az utolsó három menet következik”, mondta érzéketlen hangon a játékvezető. Lala a zéróra dobta a zsetont, s már lassan indult is kifelé. Még annyi pénze sem maradt, hogy autón vitesse magát Cap-Martin-be. Az utolsó vonat már elment, kellemes kis séta lesz ebben a lelkiállapotban három kilométert gyalogolni.

Amikor a konyhába vezető ajtóhoz ért, valaki megfogta a karját.

— De uram, — mondta a barna libériába öltöztetett szolgáló — ne hagyja ott a pénzét.

Lala értelmetlenül bámult rá, s pillanatokig tartott, amíg megértette: a zéró kijött s ő háromezerhat-száz frankot nyert.

Második rész

1.

Megsímogatta a bernáthegyit, mely már a folyosón elébe ment, hogy úrnőjét elkísérje a kerti kapuig. „Szépen itthon maradsz, — mondta Margit — őrzöd a házat, amíg haza nem jövök“, s Titán, mintha megértette volna a parancsot, a feketeruhás asszonyra emelte okos szemét, majd lassan megfordult és lefeküdt a ház bejárata előtt. Lala kapta hat évvel ezelőtt egy barátjától, ő adta neki a Titán nevet, amihez a kutya méltónak is mutatkozott; s talán azért ragaszkodott hozzá még a távolból is, mert Titánon kívül semmit sem vallhatott jogos tulajdonának. Ha nagyritkán levelet írt haza, sohasem felejtette el megkérdezni, él-e még a kutya, megvan-e még régi nyakörve s kap-e eleget enni. „Tudom, hogy Anyusnak sok pénzébe kerül Titán élelmezése, — írta egy levelében — mihelyt lesz valami felesleges pénzem, hazaküldöm, hogy abból

vegyenek részére naponta félkiló csonthúst." Tamásról vagy Grétéről néha elfelejtett kérdezősködni, de a Titán neve sohasem maradt ki a levélből. „Igen, ez Lala”, mondta egy alkalommal Tomi, de minden keserűség vagy harag nélkül, mert érezte, igazságtalan lenne öccsével szemben, ha lényeges következtetéseket vonna a levélből.

Margit megindult a város felé. Lassan, időnkint megemállva, mert szíve nehezen bírta a Horgos-utca erős emelkedését, melyet az egyenetlen kövekből készült járda még nehezebbé tett. A Thomán-ház a város szélén feküdt, egy völgy bejáratánál, a temető pedig majdnem az ellenkező oldalon, ami azt jelentette, hogy Margitnak először fel kellett mennie a városba, majd a főtéren és a ligeten áthaladva, jó félórás út várt rá a célíg. Bármennyire fáradtnak is érezte magát hetek óta, nem annyira az út esett nehezebbé, mint inkább az emberek kíváncsi és résztvevő tekintete. Thománékat látásból mindenki ismerte Kalánvárott, azok pedig, akikkel az elhúnytnak személyes kapcsolatai voltak, ebben a délutáni órában — félnégy és öt között — a városban sétáltak, vagy a főtérrre nyíló „Korona” kávéházban ültek s egyéb szórakozás híjján az elmenőket nézegettek. Ezért az asszony többnyire inkább a másik utat választotta: a Horgos-utca felső végén jobbkéz felől

hagyta a tulajdonképpeni várost és zezugos kis utcákon áthaladva felbotorkált az állomásig, ahonnan egyenes út vezetett a temetőbe.

Egy pillanatig megállt a „Szent Kristóf” gyógyszerár előtt, keze már a kilincsen volt, de nem ment be, mert az ajtón keresztül látta, hogy két vevő áll a pult előtt s Tomi éppen kever valamit. Rámosolygott a fiára s a következő percben már el is tűnt. Ha Tamáson és a tulajdonoson kívül senkisémet tartózkodott a patikában, rendszerint bement, hogy kissé kipihenje magát. De nem baj, így legalább korábban ér a temetőbe s tovább maradhat kint.

Először mindig Kornél sírjához ment, mely alig száz méternyire feküdt a másiktól. A multkor arra gondolt, ez a közelség talán mindkét halottnak könnyebbé teszi a rájukboruló föld súlyát és az örökös némaságot. De este, imádság közben, amikor megint eszébe jutott ez a gondolat, elpirult és bocsánatot kért Istentől, hogy ilyen hazug, anyagias elképzelésben keres vigasztalást. A közelség tudata nem a két halott szomorúságát enyhíti, csak számára jelent vigaszt. Jól esik tudni, hogy azok, akik az életben együvé tartoztak, a halálban sem fekszenek egymástól távol, s ő, az élő, egymáshoz kapcsolja őket.

Megállt a gránitból készült síremlék előtt, mely

egyszerre emlékeztette halott férjére és Kornélkára, mert amíg Thomán Bálint élt s egészséges volt, a délutáni séták gyakran vezettek a temetőbe. Mindig itt álltak egymás mellett, szótlanul, magukban az elhunyt gyermek emlékét idézgetve. Tizenhat éves volt, amikor meghalt, gyermek, akinek az életből alig jutott valami; s mégis gondolkodó, érző lény, aki már sejtette, mitől fosztja meg a halál. Ma kész ember volna, mérnök vagy orvos. És mégis, ki tud Isten terveibe belátni, talán jobb, hogy tiszta, ártatlan tekintetű gyermekként távozott el a földről s mindig is ilyen marad azoknak az emlékezetében, akikhez tartozik. Ki tudja, mi várt volna rá, milyen keserű ember lett volna belőle. De mindez nem vigasz. Nem történt volna vele semmi, anyai szeretete megvédte volna minden szerencsétlenségtől még a messzeségben is. Amíg a gyerekek kicsinyek, mindenről tudomása van, egy velük, s ha lázasan fekszenek kis ágyukban, az ő homloka is áttüzesedik. Később tágul a kör: már apró titkokat rejtenek a szívek, nem ismeri minden percüket, tekintetük néha nyugtalanító. Megint elfut néhány év, a kör mégjobban tágul: csak vakációra jönnek haza, ismeretlen írású levelek érkeznek részükre s ők maguk bontják fel azokat, nem kell engedélyt kérni, ha este valahova el akarnak menni. A kör már a végtelenbe néz: elszakadtak

otthonról, családot alapítanak vagy idegen országokban kóborolnak, maguk irányítják sorsukat, s az elhagyott otthon gyakran csak álmukban tűnik fel előttük. De az Anya nem változik: most is kicsinynek látja gyermekeit, védtelen kis lényeknek, akiket száraz levélként sodorna el az élet szele, ha palástját nem borítaná fölējük, átnyulva éveken és mérföldeken. Kástély: ablakai annál jobban világítanak, minél feketébb kint az éjszaka; öreg falai mögött biztos menedéket talál a viharban megtépázott vándor, terített asztalt és meleg, puha ágyat.

Kornélka sírja előtt Margit gyakran gondol az élőkre is. Milyen különösen alakult gyermekeinek az élete. Ki gondolta volna tíz évvel ezelőtt, hogy Kornélka meghal, Lala évekig nem jön haza, Tomi pedig mint felnőtt férfi sem hagyja el az Orgona-utcai házat. Külső életében nem változott semmi: reggel elmegy, mint gimnázista korában, ebédre hazajön, beszámol a délelőtti történetekről, — még nyugodt, kissé lányos hangja is a régi — azután visszamegy a patikába, vagy ha éjjeli szolgálat vár rá, betemetkezik könyvei közé, Nyáron pedig méheivel foglalkozik, mint diákkorában. És belső életében? Margit úgy érzi, fia lelkileg is a régi maradt. Mennyi ellentét Lala és Tomi között! Az egyik már tízéves korában szerelmes volt, s később is,

ha Bálintot felhívták az iskolába, mindig valami lányhistóriáról volt szó: engedély nélkül ment a bálba, osztálytársaival együtt botrányosan viselkedett az Angolkisasszonyok kerti ünnepélyén, este kilenc után a suszter lányaival ródlizott az Aranyosvölgyben. S amellett Lala kalandos természete is kiütközött már diákorában. Margit még jól emlékszik arra az évre, amikor tanulás helyett az ötödik osztály futballcsapatának külföldi mérkőzéseit készítette elő, amiből természetesen nem lett semmi, de évvégén kettőből is elbukott, s majdnem ismételnie kellett. Ezzel szemben Tomi talán még sohasem volt szerelmes, s ha nem is tartozott az eminensek közé, tanárai mindig megbízható diákként kezelték. Legfeljebb az volt a kifogás ellene, hogy túlságosan zárkózott nemcsak tanáraival, de társaival szemben is, amiből egyesek gögre, mások féltékenységre következtettek. Zárkózott volna? Margit sohasem tapasztalta ezt, de sokkal jobban szerette legidősebb fiát, semhogy ebben változtatott volna rajta. Tomi ma ugyanaz, mint tíz-tizenöt évvel ezelőtt volt, de vajjon ő nyugodtan elmondhatja-e, hogy igazán ismeri gyermekét? Esténként, vagy délután, ha Tomi otthon tartózkodik s belefáradva a sok olvasásba, átjön a nappaliba, mindenről beszélgetnek, és még sohasem tapasztalta, hogy fia bármivel kapcsolatban is hirtelen el-

némult volna. De vannak napok, amikor Margit lefekvés után úgy érzi, Tamást valami bántja. Vacsora közben rendesen beszélgettek, viselkedése, hangja, tekintete nem változott, s mégis másnak érezte, mint tegnap vagy tegnapelőtt. Lehetséges volna, hogy Lalát, aki mindig inkább az apja fia volt, s akiről évek óta alig tud valamit, jobban ismeri, mint a vele egy fedél alatt lakó Tamás? Esztelenség erre gondolni is. Végeredményben Tomi is csak ember, időnkint neki is lehetnek borús napjai, s ehhez még külső esemény sem szükséges.

Lassan végighúzta kezét a hideg gránitoszlopon, mintha régen meghalt gyermekének fejét simogatná, azután megindult Thomán Bálint sírja felé. Másfél hónap óta csaknem mindennap megtette ezt az utat, s így már szinte valamennyi odavezető sírkeresztet ismerte. „Ha én is halott leszek, majd a gyerekek fognak erre járni Kornélka sírjától a mi kettős sírunkig”, gondolta magában, s ebben a pillanatban a sorsban való tökéletes megnyugvást érzett arra a gondolatra, hogy halála után Bálint mellé fog kerülni. Odaért a széles sírhoz, és tekintetét a barna fakeresztre szegezve, imádkozni kezdett.

Margit kérésére a koszorúkat már régebben elvitték, mert csapzott rendetlenségükben elcsúfították a

sírt. Thomán Bálint csupasz, koporsóhoz hasonló föld-tömeg alatt pihent; a márványemléket majd csak a tavaszi idők beálltával lehet felállítani, fűmagot pedig még korai vetni. Amikor lekopott róla a hótakaró, vett egy-két cserép jácintot, hogy kissé enyhítse a sír barna komorságát. De a fagy gyorsan végzett a virággal.

Mindig hosszan imádkozott férje sírjánál. Ha néha úgy érezte, hogy gondolatainak árja megakasztja azt a néma párbeszédet, melyet Istennel folytat, elővette rózsafüzérét és halkán elmondta a fájdalmas olvasó egy tizedét. „Talán nincs is szükség arra, hogy az ember ezt vagy azt kérje Istentől. Az, akihez tekintünk emeljük, mérhetetlenül jobban ismeri minden vágyunkat saját magunknál és mindig teljesíti kérésünket. De gyakran megtörténik, hogy nem ismerjük fel a kért ajándékot, mert más formában jut el hozzánk“, gondolta Margit ebben a percben s pergetni kezdte az olvasó szemeit.

Amikor elvégezte imáját, már alkonyodott. Ezt a negyedórát szerette legjobban: a napnak, mely az élőkhöz köti, még nincs vége, de az éjszaka árnyai már előjönnek, és az éjszaka a halottaké. Az ő élete nem több, mint egyszerű összekötő kapocs az élők és a halottak között. Teljesítette azt a feladatot, mellyel

Valaki megbízta: szeretett egy férfit, négy gyermek anyja lett, hármát felnevelt belőlük. Továbbra is vállalja azt, amit vállalnia kell, halála percéig anya marad és hű hitves, — de már elszakíthatatlan szálak kötik a holtakhoz is. Ahhoz a gyermekhez, aki itt a közelben nyugszik, és férjéhez, aki évtizedekig társa volt az életben. Gréte nemsokára férjhezmegy, s neki már csak azért kell imádkoznia, hogy lánya boldog legyen; Tomi élete biztos, előbb-utóbb majd a maga ura lesz, és talán Lalának is sikerül révbejutnia. Élni fog, amíg elrendeltetett, de már ma nyugodtan halna meg. A kastély tovább is megmarad, ablakai mindig fényesebben fognak ragyogni s a falak még akkor is megvédik azokat, akik odamenekülnek, amikor ő már régén virággá fozlott.

A temetőből már csak a fehér sírkeresztek látszanak, ideje, hogy visszatérjen az élők közé. Lassan megindult arra, amerre a kijáratot sejtette, s amint a sírokkal szegélyezett úton kissé görnyedten végigment, fekete ruhájában ő maga is halottra emlékeztetett, aki megúnta a hosszú pihenőt és feljött a föld alól. De mihelyt a kapun kilépett és az utcai lámpa fényébe került, kiegyenesedett, mintha árnyékának példáját követné, s megint a régi Margit lett, erős, fegyelmezett asszony, okos tekintettel és leheletnyi mosollyal az

ajka körül. Már a holnapi gondok foglalkoztatták: egy váltót kell prolongáltatnia, fát kell vennie s talán az árvaszéki ügyet is elintézheti. Ma este pedig válaszolnia kell Gréte levelére. Nem félt a gondoktól, az ellenük indított küzdelemből merítette az erőt a további gondok elviseléséhez. Sietni kell, Tomi nemso-kára otthon lesz s Rózsi nem tudja, mit főzön vacso-rára. Meggyorsította lépteit, s amikor a székesegyház órája elütötte a fél hatot, az Orgona-utcai ház kapuja csendesen bezárult mögötte.

— Jóestét kívánok, Anyus.

Tamás olyan halkán lépett be a szobába, hogy anyja összerezzen, amikor hangját közvetlen közelből meghallotta. Vagy talán az a levél járt eszébe, melyet a temetőből hazajövet pillantott meg a varrókosár mellett. Rózi évek óta mindig ide tette a leveleket és számlákat, ha a háziak közül senkisé is volt otthon.

— Megijesztettél, Tomikám — mondta, majd amikor fia bocsánatkérően megcsókolta az arcát, mosolyogva hozzátette: — Büntetésből nem mondom meg, mi ujság.

— Mindent tudok. A Rózi már az előszobában azzal fogadott, hogy levél jött Lalától.

— S azt is megmondta, mi van benne?

— Anyus nagyon rejtélyes. Csak nem jön Lala haza?

— Nem, de száz pengőt küldött, s bejelentette, hogy ő akarja kifizetni Apus síremlékét. Ez az első részlet.

A Thomán-család történetében ilyesmi eddig még nem fordult elő. Lala mindig csak kért pénzt, adni legfeljebb csak ígéret formájában adott, a már diákkorábban szállóigévé vált „ha felesleges pénzem lesz” bevezetéssel.

— De most már igazán kíváncsi vagyok a levelére is — mondta Tamás. — A végén még kiderül, hogy szegény Apusnak volt igaza, amikor vakon bízott Lala jövőjében. Szerettem volna látni, milyen megelégedett arccal tette be a borítékba a pénzt. De jellemző rá, hogy még csak nem is ajánlott levélben. küldte.

Margit átnyujtotta a sűrű sorokkal teleírt papírlapot, melynek az elejéről először hiányzott az apához intézett megszólítás.

— Szeretném, ha hangosan olvasnád.

Tamás leült anyja mellé, hátat fordítva a lámpának, hogy szemét ne bántsa a fény és nyugodt hangján olvasni kezdte a levelet.

„Kedves jó Anyus — írta Lala — tudom, rögtön kellett volna levelére válaszolnom, de Apus halálának híre olyan váratlanul ért, olyan valószínűlten volt szá-

momra, hogy napokba telt, amíg a szomorú ujságot a maga teljes valóságában fel tudtam fogni. Anyus meg-
érti, ha azt írom: négy héttel azután, hogy a levelet meg-
kaptam, s csaknem másfél hónappal szegény Apus halála
után, időnkint még mindig az a gondolat fog el, hátha
mindez tévedés, rossz álom, s valaki előbb-utóbb majd
megszán és felébreszt, ne vergődjek hiába. Valamivel
kapcsolatban Pascal műveit tanulmányoztam az elmúlt
hetekben; egy gondolatát kissé megváltoztatva én is el-
mondhatom: tudom, hogy Apus meghalt, de nem
hiszem. Akik kezdettől fogva ott voltak ágya mellett
és végigkísérték őt a betegség összes állomásain, lassan-
kint hozzászokhattak ahhoz az érzéshez, mely reám telje-
sem váratlanul tört. Napokig nem tudtam semmit sem
csinálni,* s ha ezekben a hetekben nem lett volna mellet-
tem valaki, akire egész életemben hálásan fogok vissza-
emlékezni, ma talán teljesen megtört ember lennék.

Apusnak írt utolsó levelemben a Riviérára bívtam
őt pihenni és felajánlottam, hogy vállalom ennek összes
költségeit. A levél későn érkezett, Apus, akit februárban
idevártam, nincs többé. De szeretném iránta érzett szere-
tetemet valami más formában kifejezni: levelemben

*Thomán Lajos őszintén hiszi is, amit leír. De láttuk,
hogy azon a napon, amikor apja haláláról értesül, csaknem haj-
nalig rulettezik. (Az író megjegyzése.)

Anyus száz pengőt talál, első részlete ez annak az összegnek, melyet arra szánok, hogy méltó síremlék örökítse meg halottunk emlékét. Kérem Anyust vagy Tomit, tudakolja meg pontosan és közölje velem, mennyibe kerül egy fehér vagy szürke kőből készült szép sírkő. Én igyekezni fogok minden hónapban száz pengőt hazaküldeni, esetleg többet is.

Szegény Apus! Ha élne, most biztosan azt mondaná: „Látjátok, mégis karriert fog csinálni...”. Nem, a karrier ebben a percben messzebb van, mint valaha, s egyelőre még annak a lehetőségét sem látom, hogy milyen úton érjem el. De anyagiakban valamivel jobban állok, mint két-három hónappal ezelőtt, s ez a magyarázata a száz pengőnek is. Anyus tehát ne aggódjék értem feleslegesen, még akkor sem, ha esetleg hónapokig sem adnék életjelt magamról. De ez, ígérem, nem fog megtörténni.

Néhány nappal ezelőtt Grététől kaptam hosszú levelet, valószínűleg Anyustól tudja a címemet. (Nehogy elfelejtsem: még január elsején átköltöztem Cap-Martin-be; új címem tehát: Cap-Martin, Château Diodato, s alája zárójelben Alpes Maritimes.) Örülök annak a hírnek, hogy — amint írja — megtalálta azt a férfit, akire nyugodtan rábízhatja magányos életét. Ha szerencsétlen véletlenből szegény Apus temetésére

nem jöhettem haza, talán majd jelen lehetek Gréte esküvőjén. Mindenesetre, mihelyt felesleges pénzem lesz, megveszem számára nászajándékot. Valami szép limoges-i porcellánra gondolok, vagy arra a c l i p s-re, amit Monte-Carloban láttam egy ékszerkirakatban. De azt hiszem, annyi pénzem nem nagyon lesz.

Mi újság Kalánvárott? Komolyan mérlegelem Anyus tanácsát, hogy jöjjek haza s beszéljük meg együtt jövőmet. Talán tavasszal sor kerül erre az utazásra is. Különös érzés lesz annyi sok idegen város után megint otthon tölteni néhány napot, s megint kóborolni Titánnal az Aranyosvölgyben. Olyan távolinak tűnik fel előttem gyermekkorom, mintha egy másik életben történt volna mindaz, aminek alig húsz éve. De azt hiszem, ez csak nálam van így, Tomi valószínűleg egészen másként lát mindent, ha visszatekint gyermekkorára.

Kérem Anyust és Tomit, válaszoljanak mielőbb levelemre s gondoljanak mindig szeretettel a „hűtlen” fiúra, aki mindnyájukat sokszor csókolja.

Lala.

U. i. Legközelebb szabályos pénzeslevélben adom majd fel a száz pengőt; de most külön örömet okozott az a gondolat, hogy levelemmel egyidőben kapják meg. Remélem nem vészett el.”

Néhány percre mindketten hallgattak. Az idegenbe szakadt fiú most itt állt mellettük, ő sem beszélt s láthatatlan jelenléte mégis betöltötte a szobát. Azután Tamás megszólalt:

— Ha őszinte akarok lenni, azt kell mondanom: elég rejtélyes levél. Tudja Anyus, sokért nem adnám, ha egy napot Lala mellett tölthetnék, anélkül, hogy ő sejtene. Sok mindent világosabban látnánk. Először is: mit csinál a Riviérán, ahol még gazdag emberek sem tartózkodnak hónapokig. Azt írja, a karrier messzebb van mint valaha; vagyis nem azért ment le, hogy kipihenje magát vagy a pénzét elköltse.

— Talán sikerült Párizsban valamilyen titkári állást szereznie — mondta elgondolkozva az anya. — Jól beszél németül és franciául, angolul is ért valamit. Nekem ez már akkor eszembe jutott, amikor szegény Apusnak írt levelét olvastam.

— Nem valószínű. Ha így lenne, Lala részletesen beszámolna elfoglaltságáról s nem hívta volna Apust a Riviérára, mert egyszerre aligha lehet titkárkodni és Apussal együttlenni. Én másra gondolok. Nem tűnik fel Anyusnak, Lala még futólag sem említi meg leveleiben, hogy benézett a monte-carloi kaszinóba, ami végtére is természetes lenne. Nem mer írni erről, mert azt hiszi, arra gondolnánk, azért ment

Monte-Carloba, hogy szerencsét próbáljon. Holott, ha megírná, hogy egyszer-kétszer vesztett vagy nyert, nem gondolnánk semmit. S így nekem éppen ez a hallgatás a gyanús. Csak azt nem tudom elképzelni, honnan szerzett pénzt, hogy a Riviérára utazzék és ott játszani tudjon.

— Talán igazad van. De bármiből él is, mindenestre szép tőle, hogy szegény Apus síremlékére gondol, és már most azon töpreng, milyen ajándékot vegyen Grétének. S azt is jólesik tudni, hogy nincs magára hagyatva.

— Ó, Anyus, — Tomi hangjában nem volt semmi gűny — azt hiszem, ebben nem kell Lalát féltetnie. S a Riviérán egyébként is nehezen hagyják magára az embert.

A szolgáló bekopogott, a vacsora tálalva van. Átmentek az ebédlőbe s leültek az asztalhoz. Tomi gyakran gondolt arra, ha van bútordarab az Orgona-utcai házban, melyet a Thomán-család szimbolumának lehet tekinteni, csak ez az asztal jöhet szóba. Négyéves korukig a sarokban elhelyezett, beépített székű gyermekasztalnál ettek, mely régen a padláson porosodik. Negyedik születésnapjuk alkalmával volt joguk először a felnőttek mellé ülni: Tomi már régen „felnőtt” volt, amikor Lala még mindig a kisasztal ketrecében

evett, s a ketrecnek utána is volt lakója, mert Lalát Kornélka követte s Kornélkát egy kékszemű kislány. De lassankint mindnyájan felkerültek a nagyasztalhoz. Ezerszer és ezerszer ültek itt egymással szemben, amíg lassan széjjel nem szóródtak. Most túlnagy kettőjük számára, — s valamikor ki kellett húzni, hogy mindnyájan elférjenek mellette.

De az asztal nemcsak az ebédet és vacsorát jelentette. Diákkorukban itt vívták meg a Thomán-fiúk a döntő bab-futball mérkőzéseket az ellenséges csapatokkal, mert a gyerekszoba asztala nem volt elég egyenletes ahhoz, hogy a „derbit” rajta lehessen megtartani. Milyen öldöklő csatákat vívott lapos babjaival Lala a szomszédban lakó Petivel, akít tíz évvel később egy másik ellenség győzött le: a tüdővész. Hányszor ijesztették meg a szomszédos szobában dolgozó Anyust a diadalüvöltések, melyek egy váratlanul jött gólt jelentettek!

Az évek mulásával az asztal szerepe is megváltozott. Délután árván állott, de este, vacsora után itt folytak le az éjszakába nyúló beszélgetések Apus és a vakációra hazajött kér fiú között. Egyetemi élmények, izgalmas vizsgák emléke, tervezgetések. S amint az órák multak, úgy tűntek el a vitatkozás hevében az asztal közepére helyezett tálról a rétesek is. Amikor

Margit éjjélkor bejött, hogy aludni küldje a társaságot, a tál mindig üresen ásitott.

Minden családi esemény itt zajlott le: győzelmi lakoma a szerencsésen sikerült érettségik öröme, csokoládékávés, kuglófos reggeli Gréte első szentáldozása után, az ezüstlakodalom ünnepi ebédje, s erre az asztalra borult le Margit, amikor a másik szobában Kornélka szeme örökre lezárult.

Tamás lassan kanalizni kezdte a délről megmaradt paradicsomlevest. A tányér szélén az ebédlői lámpa fénye csillog, illatos gőz száll az arcába, jól esik ez a forró leves, pedig teste már felmelegedett a másik szobában, ahonnan a hatalmas cserépkályha az egész lakást átfűti, az ő szobája kivételével, mely a szalónon túl fekszik, a ház legcsendesebb sarkában. Alig volt ideje ebédre hazafutni, reggeltől estig erős munka folyik a patikában, ilyenkor februárban rengeteg a beteg, s még a közeli falvakból is Kalánvárra jönnek az emberek, ha gyógyszerre van szükség. Csak az tudja megmondani, mennyi szenvedés, nyomorúság, fekély van a világon, aki minden nap azokat a recepteket állítja össze, melyektől mindenki gyógyulást vár, fájdalmának enyhülését, nyugodt éjszakákat, csodát. Fáradt arcuk felragyog, amikor az éterszagú patikába belépnek, ahol minden olyan megnyugtatóan tiszta,

pedig a legtöbbször nincs oka mosolyogni. Ma reggel egy öregasszony *Tinct. Condurango gr. 20.0* keveréket készítettett a fiának. „Nagy fájdalmai vannak, — mesélte, amíg a gyógyszerre várt — az orvos azt mondta, hosszantartó a betegsége, de talán meggyógyul”. Tamás csak ránézett a receptre, s már tudta: gyomorrák, sohasem lesz belőle egészséges ember. És az a halkszavú, sápadt lány, aki riadt őz-szemével nézte, amíg elkészítette részére az orvosságot: *Exhepari pro inj. à 10.0 cm anemia perniciosa* legfeljebb egy-két éve van hátra. Néha szeretne átnyulni az asztal fölött és résztvevően megsimogatni az arcukat; de nem lehet, megriasztaná őket, közömbösen néz a szemükbe, amikor átnyújtja a becsomagolt gyógyszert, és sokáig befelé sem lehet érzékenykedni, jön a következő, naponta tíz, húsz, ötven. De a mai napnak már vége, holnap előlről kezdődik minden, addig boldogan élvezi az esti csendet, az ebédlő öreg bútorainak meghitt közelségét és az ismerős hangot, mely temetői látogatásról, favásárlásról, hidegebb időről beszél. Igazán? Császármorzsát készítettek vacsorára? Milyen messze van már az az idő, amikor a karácsonyi napok előtt Lalával nem azt táviratozták haza: „Husadikán este érkezünk”, hanem: „Husadikán vacsorára császármorzsát kérünk”, és amikor öccse úgy ismerkedett

meg a sürgönyt felvevő csinos póstáskisasszonnyal, aki a császármorzsát két szónak akarta számítani, hogy áthúzta és s m a r n i t írt fölébe, amire a lány elnevette magát s Lala, felhasználva a kedvező alkalmat, rögtön meghívta moziba.

Tomi úgy érzi, mosolyognia kell erre az emlékre. De miért szorítja össze a szívét mégis egy különös fájdalom, milyen titokzatos az érzelmek élete, hogy a mindenünnen feltörő emlékek nyomában kimondhatatlan szomorúság marad, mely úgy veszi körül az embert, mint késő őszi délutánokon a köd. Vele szemben is elhallgat a hang, s az ebédlőt most olyan csend tölti be, hogy Tamás tisztán hallja szívének riadt dobogását. Igen, ez az asztal, a bútorok ismerős körvonala az árnyékban, a multból feltörő emlékek ma este boldogsággal töltik el a lelkét. Ha az időt meg tudná állítani, egy perccel ezelőtt megtette volna. De ez a perc eltűnt, eltűnik ez az este is, s egyszer majd azt veszi észre, hogy eltűnt a mellette ülő feketeruhás árnyék is, akire most nem mer felnézni. Apus nincs többé, halála gyászba borította a házat, s a Család mégis él tovább, mint azok a gyíkok, amelyek nem pusztulnak el, ha testük egy részét vásott gyerekek leszakítják. De mi lesz a családból, ha egyszer majd Anyus is örökre lehúnyja a szemét? Idegen emberek törnek be a házba,

megmérik, milyen koporsóra van szükség, érzéketlen kezek felöltöztetik, s ő, aki még akkor is ura volt önmagának, amikor körülötte gyámoltalanul sírt a család, most tehetetlenül engedi, hogy betegyék a koporsóba. S másnapra csak egy sír marad belőle, barna fakeresztel. Az ebédlő lámpája éppen úgy világít, mint azelőtt, a bútorok is a régiek, de az, aki jelenlétével életet oltott még az érzéketlen tárgyakba is, nincs többé.

Tamás felemeli a fejét és anyjára tekint, aki nyugodtan eszik. Igen, megállítani az időt, rabul ejteni ezt a nyugodt téli estét és örökre épségben tartani, mint borostyánkő az évezredek óta magábazárt rovat. Szeretne felkelni, odalépni a feketeruhás asszonyhoz és némán magához ölelni, de nem mozdul, mert Anyus nem értene az egészből semmit s talán meg is ijedne.

— Mi van veled, Tomikám? Miért nézel olyan furcsán?

Tamás szeretne valamit mondani, amivel megnyugtathatná anyját. Mindegy, bármiről beszélhet, gyógyszerári munkájáról, Laláról vagy a háborús hírekről; csak az a lényeges, hogy Anyus hallja a hangját és ne is sejtse a lelkében felrémllett fekete víziót. Kinyitja a száját, meg akar szólalni, de csak azt érzi, hogy a szeme megtelik könnyel, s a következő pillanatban zokogva borul az asztalra.

Vacsora a *Château Diodato*-ban.

A vendégek kérésére sohasem gyűjtötták meg a nagy velencei csillárt, s így csak a fali kétkarú lámpák égtek este az ebédlőben. A kis asztalok mellett ülők ösztönösen alkalmazkodtak a letompított sárgás világításhoz, és halkán beszélgettek, majdnem suttogva. Időnkint a két kiszolgáló pincér végigjárta az asztalokat, de nagyobb zajt ez sem okozott s csak nagyritkán történt meg, hogy valaki ügyetlenségből megkoccintotta tányérját vagy a poharat. Csaknem az összes asztal mellett ültek vendégek: február közepén megkezdődött a főszezón és a *Château Diodato* tulajdonosa elégedetten állapította meg, hogy a tengerre néző összes szobák foglaltak. Most is az idősebbek voltak túlsúlyban, de Marián és Lalán kívül a reggeli vonattal érkezett két norvég lány is a fiatalsághoz tartozott.

— Vigyáznunk kell, — mondta Lala — hogy el ne késsünk. Most háromnegyed nyolc mult. Mennyi időre van szüksége az öltözködéshez?

— Félóra sok lesz?

— Nem, még én sem készülök el gyorsabban. Félkilenc után van egy vonatunk. — Majd kisvártatva hozzátette: — Remélem, elég, ha szmokingban jövök. Nem hoztam magammal frakkot.

Mindig kényelmetlen érzés fogta el, ha hazudnia kellett. Nem vesz észre Maria valamit hangjának változásából vagy a hazugság után akarata ellenére fel-törő nevetésből? Mi történne, ha az ilyen kényszer-helyzetben sem hazudna, s kijelentené: „Nincs frakkom”. Elég egy lapot kihúzni a gondosan felépített kártyavárból, s az egész összeomlik. Maria azonnal világosan látna mindent, s talán benne is összeomlana egy világ.

— Hogyne, — mondja a lány s hangja megnyugtatta Lalát — a multheti Cortot-hangversenyen is csak elvértve akadt frakkos férfi. Bátran jöhet szmokingban.

— És maga milyen színű ruhát vesz fel?

— Még nem tudom. Mindig az utolsó pillanatban szoktam ezt elhatározni. Talán egy fekete bársony-ruhát, ezüst gallérrel. Azt még nem látta rajtam.

— Maria — mondja Lala — szeretném, ha abban

a lila estélyiben jönne, amit a Sporting gáláján viselt, január elején. Az illik legjobban magához: az esti fényben éppúgy változik a színe, mint néha a szeme, és egyik napról a másikra a kedélye.

— Nem is gondoltam, hogy szereti azt a ruhát. A Haláltánc-hoz ugyan jobban illene a fekete, de szívesen teljesítem kérését. — Majd pillanatnyi szünet után: — Abban tetszem magának a legjobban?

— Igen — mondta egyszerűen a férfi. — És a szürke útikosztümben. Mert arra az éjjelre emlékeztet, amikor először láttam.

Felkeltek az asztaltól, mely tizenöt-husz lépésnyire volt az ebédlő ajtajától és kifelé indultak. Lala számára ez a néhány másodpercnyi út mindig kellemetlen érzést jelentett: a vendégek akaratlanul is figyeltek rájuk, a régiek jóindulatúan mosolyogtak, az újonnan érkezettek közelebb hajoltak egymáshoz, hogy megbeszéljék, ki lehet ez a nő és férfi, milyen viszonyban állhatnak egymással. „Az egész *Château Diodato*-ban csak ez a kivonulás kellemetlen, a háтам közepén érzem az emberek tekintetét”, mondta Lala, amikor felfelé haladtak a lépcsőn. — „Ne törődjék vele. Ha elkészültem, kopogok”, felelte Maria s a következő pillanatban már el is tűnt a folyosó homályában. Szobájuk pontosan egymás fölött feküdt — Lala a máso-

dik emeleten lakott — és telefon híján titkos jelekkel beszéltek egymással. Egy kopogás a fűtőtest csövén: „Készen vagyok, indulhatunk”; kettő: „Felébredtem, jó reggelt kívánok”, vagy: „Szép álmokat, aludjék jól”; három: „Szeretem magát”. Két hét óta leggyakrabban a hármas kopogás hallatszott. Megtörtént, hogy jóval a kettős kopogás után, amikor Maria már csaknem elaludt, három halk zöreje hallatszott. Ilyenkor fel sem gyűjtve a villanyt, kiszállt ágyából, odabotorkált a fűtőtesthez és ő is ugyanúgy válaszolt. Utána mindketten sokáig hallgatták a hullámverést és a hullám után visszagördülő kavicsok egyhangú zúgását.

Szobájába érve, Lala a sötétben néhány pillanatra ledőlt az ágyára. Ennek a napnak is vége, vagy vége lesz nemsokára. Holnap megint új kezdődik, éppolyan boldog és ragyogó, mint a tegnapi és a tegnapelőtti. A Földközi-tenger egén semmi felhő, minden kék körülötte, csak a mimózák megszámlálhatatlan szökőkútjaiból ömlenek aranyló sugarak. Hosszú délelőtti séták Mariával a tengerpart mentén, vagy fel a hegyekbe. Már nem is kell beszélni, elég, ha egymásba karolnak, vagy mint két gyermek, kéz a kézben mennek órákhosszat. Enyhe delek, amikor a tengeren Menton felé feltűnnek a fehér és vörös vitorlák és a távolból hajókürt szava hallatszik. Csendes délutánok: az

erkély heverőin végignyúlva, zárt szemmel élvezik a nyugalmat, vagy olvasnak. Ha a szalónban nincs senki, Maria a zongorához ül és játszani kezd, de olyan hal-
kan, hogy kettőjükön kívül senkisé is hallja a No c-
turne-t és az E-dur szonátát. És este az
öregék visszaemlékezéseit hallgatni, vagy hangverseny,
operaelőadás Monte-Carloban. Néha bemenni a Kaszi-
nóba, közösen játszani, s ha veszítenek, gyalog jönni
haza a holdfényes úton, ha pedig szerencsájuk van,
monacoi sorsjegyet vásárolni, mellyel hatmillió frankot
lehet nyerni, és a maradékon édességeket venni: flo-
cons de neige-t és calisson d'Aix-et. Mi
lesz, ha egyszer a sors megelégteli mindezt és végetvet
a boldogságnak?!

A január kilencediki váratlan nyereség után Lala
élete megváltozott. Nyugalansága eltűnt, a közvetlen
jövő egyelőre nem aggasztotta, ami elsősorban érzelmi
következményekkel járt: zárkózottsága megenyhült, a
cinikus vagy keserű kijelentések, melyeknek öntudat-
lanul is az volt a céljuk, hogy Mariát elriasszák tőle,
elmaradtak, és Lala néha maga is elcsodálkozott, milyen
közvetlenül beszél gyermekkori emlékeiről vagy az
egyetemi évekről. Ebben, a pillanatnyi anyagi bizton-
ságérzetten kívül, nagy része volt annak a levélnek is,
mely apja halálhírét közölte vele. Szükségét érezte

valakinek, akivel az otthoni dolgokról elbeszélgethet, aki hajlandó a saját lelkét kitárni az ő bánata előtt. És Lala nem túlzott, amikor az anyjának írt levélben élete végéig tartó háláról beszélt egy meg nem nevezett személy iránt, aki nélkül teljesen összetört volna. Maria Karsavina napok óta várt ezekre a beszélgetésekre, sokkal inkább, mint bókokra vagy érzelmi valóságokra. Most már ő is könnyebben beszélhetett önmagáról, halott anyjáról, apjáról, aki már régebben elvált anyjától és másodszor is megnősült, a párizsi évekről, amikor a Konzervatorium növendéke volt, jövőre terveiről. Két év múlva nagykorú, átveszi az anyai örökségül maradt gyár vezetését, akkor már aligha lesz alkalma Párizsba és a Riviérára utazgatnia. És így történt, hogy egy grasse-i kirándulás után, ahol a parfümgyárakat nézték meg, a vonatban, Monaco és Monte-Carlo között Lala magához ölelte Maria Karsavinát és a lány engedelmesen hagyta, hogy megcsókolják. Mindketten tudták, ez a pillanat csak jelképe annak az érzelemnek, mely Párizs és Avignon között született meg a szívükben, azon az éjszakán. És mintha titkos megállapodás lenne közöttük, a hármas kopogáson kívül később sem beszéltek érzelmeikről, melyek mind színesebb és színesebb virágokat bontottak ki szívükben.

Az ezerhatszáz frank nyereség gyorsabban elfogyott, mint ahogyan Lala azt kiszámította, mert sportcipőt vett magának, sőt Nizzában ruhát is rendelt, ami szintén kétszáz frank előleget jelentett. S február elején megint elkövetkezett az a nap, amikor újabb ostromra kellett indulnia a kis fehér golyó ellen. Félt ettől a naptól és mégis várta, mint a pilóta, aki megremeg, ha arra gondol, hogy az életét kell kockáztatnia, de ugyanakkor a veszély tudata egy közölhetetlen jóérzést is okoz. Most nagyobb szerencsével indult, mint legutóbb, s így történt, hogy amikor éjjel kettőkor a fáradtságtól és izgalomtól szédülve felállt a zöldasztal mellől és a váltópénztárhoz ment, zsetonjaiért a magával hozott kétezzer franknak több mint kétszeresét számolták eléje.

Még akkor éjjel elhatározta, hogy másnap száz pengőt küld haza apja síremlékére. „Felesleges” pénze most sem volt, de Lala ezúttal véghezvitte elhatározását, aminek még az is emelte értékét, hogy minden előzetes ígéret nélkül történt. Egy pillanatig ugyan arra gondolt, becsületesebb volna, ha először Grétének megküldené a kölcsönkért pénzt, de jelleme sokkal gyengébb volt, mint hogy ezt meg tudta volna tenni. Kissé furdalta a lelkiismerete, amikor arra gondolt, hogy hoga a neki küldött pénzért hetekig dol-

gozott, — s így került az anyjának írt levélbe, a maga megnyugtatóására, a násza-ándékról szóló rész.

Azóta megint eltelt két hét. Olyan gyorsan, szinte észrevétlenül, hogy Lala csak akkor vette észre, amikor a nyereség majdnem elfogyott.

Háromnegyed kilenc volt, amikor a vakítóan kivilágított Kaszinó előcsarnokába értek. A rulett esti megszállottjai már felvonultak, de érdeklődésüket egyelőre a hangversenyterem megnyitására várakozó estélyiruhás közönség kötötte le. Valóban, ennek a néhány percnél divatbemutató jellege is volt, mert a Worth, Chanel, Patou szalónok legújabb kreációinak olyan szédítő forgataga hullámozott a márványoszlopok között, amilyenvel a téli Monte-Carlon kívül más hely aligha kérkedhetett. Maria a toaletteket nézte, Lala pedig az őket bámuló egyszerű földi halandókat, akik néhány perc múlva már a zöldasztal mellett fognak ülni. Honnan ismeri azt a vékony kis embert, aki hangosan magyarázza a tegnapi este nagy szenzációját: egy ismeretlen játékos félóra alatt kétszázezer frankot nyert a k o n y h a egyik közönséges asztalánál. Tisztán emlékszik, valahol már látta, de nem tudná megmondani, hol, mikor s hogy ki lehet az illető. De amikor beszélgetni kezdett Mariával, aki a neki annyira

tetsző *changeant* estélyi ruhát viselte és fiatalságával is kitűnt a tömegből, — hirtelen eszébe jutott, hol látta ezt a férfit. A süketnéma volt, aki az első este vele szemben ült és a szánakozó tömeg helyeslése mellett széles mozdulatokkal magának követelt egy nyereséget. „Igen, ez sem rossz szisztéma — gondolta Lala — s amellett még sok pénzt sem kell vele kockáztatni. Az ember minden nap más asztalhoz ül, süketnémának tetteti magát, össze-vissza elhelyez néhány zsetont és az első alkalmas percben jogot formál egy idegen zseton nyereségére. Vitatkozni, magyarázkodni nem lehet vele: süketnéma.“ De nem sokáig tudott ezen a szisztémán gondolkodni, mert a hangversenyterem ajtaja feltárult, a londoni Filharmóniai Zenekar tagjai már a dobogón ültek, s néhány perc múlva feltűnt Sir Adrian Boult szikár alakja is, kezében a karmesteri pálcával. A csillárok kialudtak és a hangverseny megkezdődött.

Lala még később, évekkel később is, amikor Maria Karsavina arca már csak álmában jelent meg előtte, mint a Földközi-tenger partján töltött idő visszajáró emléke, gyakran megkérdezte magától: a lélek milyen ismeretlen mélységeiből tört fel a szavakkal kifejezhetetlen érzéseknek az a vihara, mely a „Csillagok tánca a tenger felett“ első akkordjainál egész lényét

hatalmába kerítette s csak akkor szűnt meg, amikor a lámpák megint kigyúltak. Ezt a boldogságot még sohasem érezte. Lassan alkonyodott. A láthatár fölött a felhők még sápadtan izzottak, de a tenger színe mind sötétebb lett, mintha a hegyek borzongó árnya borult volna végtelen tükrére, és a part lassan elmerült a homályban. Ilyen lehetett a világ a teremtés kezdetén, amikor a csillagok még csak Isten lelkében ragyogtak. A fuvolák lágy hangja és a mélyhegedűk bársonyos símogatása olyan csodálatosan érezte az alkony könnyű remegését, melyet csakhamar felvált az este nagy nyugalma, hogy Lalának be sem kellett zárnia a szemét, maga körül érezte az egyre sötétebb és rejtelmesebb tengert. Ijedt, csodálkozó hangok törtek elő a hegedűkből, a fájdalom halk sikolyai: az égen, mely alig volt világosabb a tengernél, megjelentek az első riadt csillagok. Majd megszólaltak a hegedűk magas hangjai, a kék üvegbura lassan megtelt pislogó fényekkel és később egymásután előjöttek hűvös magányukból a csillagfejedelmek is. Néhány pillanatnyi csend, azután lassu táncba kezdtek, a csillagpárok megállás nélkül keringőztek a téli éjszakában, vad összevisszaságban s mégis csodálatos rendben, és az égbolt is lassan forogni kezdett. S mint báltermek csillogó tükrőfala, a tenger is hűségesen tükrözte a fényes égi

bált, a csillag-szüzek szemérmes mosolyát és a bálkirálynők gőgös tekintetét.

Talán az örökre elmúlt gyerekkor tért vissza egy órára, és a „Csillagok tánca” azt az éjszakát hozta elébe, amikor kiszökött a kertbe, mert úgy érezte, szerelmes szívét csak a szeptemberi éj tudja megvigasztalni, és addig nézte a csillagokat, amíg a hajnal első derengése meg nem jelent a láthatár felett. A zene halk hangjai most is azt jelezték, hogy közeleg a hajnal. A csillagok aranyporos ruhája fakulni kezdett, sokan már eltűntek a bálteremből, s akik még keringtek, sápadtak voltak és álmosak. Vége a bálnak, vége a táncnak csillagok — a hegedűk hangja most fel erősödött és a dobok is megszólaltak — menjetek szépen aludni égi ágyaitokba, s ha este lesz, újra kezdődhetik minden.

A csillárok kigyúltak, felviharzott a taps és Sir Adrian Boulton fáradtan meghajította magát. Lala hosszú percekig nem tudott beszélni s Maria is néma maradt, mintha sejtene, mi játszódik le a mellette ülő férfi lelkében. Csak akkor jött meg a szavuk, amikor megint kint voltak az előcsarnokban.

— Gregor Maszlovski — mondta Lala a műsorra pillantva. — Sohasem hallottam a nevét. Bizonyára orosz.

— Igen, egy emigráns orosz zeneszerző. A Konzervatóriumban úgy emlegették, mint a legzsenedesebb modern zenészek egyikét. A műsor jelzi, hogy ezt a szerzeményt itt mutatták be először.

— „Csillagok tánca a tenger felett”, — Lala kétszer is elismételte a darab címét, mintha jól emlékezetébe akarná vésni — szeretném Maria, ha mindketőnknek mindig eszébe jutna ez, valahányszor éjszaka a csillagos eget fogjuk nézni. A csillagok tánca majd összeköt bennünket, bármilyen távolságban is leszünk egymástól.

A lány nem válaszolt, csak ráemelte szürke szemét s tekintete meglepődést fejezett ki. „Miért gondol már most arra az időre, amikor távol leszünk egymástól? És nem a mi akaratunktól függ, hogy esetleg örökre egymás mellett maradjunk?”

A csengő a szünet végét jelezte, a közönség lassan visszatért a terembe. A műsor második részét egyetlen kompozíció töltötte be, Honegger Haláltánca, az orosz muzsikusk után most egy svájci következett, — az elérhetetlen boldogság, az éjjeli ég háborítatlan nyugalma után rettegés és jajveszékélés.

Haldoklók nyöszörögnek, beszélni akarnak, imádkozni, segítségért kiáltani; de az egyiknek csak értelmetlen hörgés tör fel a torkából, a másiknak hátbor-

zongató üvöltés, a harmadik levegő után kapkod, mintha vasabroncs szorítaná a mellét. Tekintetük a téboly sárga lángját tükrözi. „Élni akarunk! Élni akarunk! — sikoltja a haldoklók kórusa. — Élvezni a nap melegét, hallgatni az aratók távoli dalát, sétálni a hegyek tetején, a felhők futását nézni, ölelni, küzdeni, álmodozni. Nem kell a sír nyirkos nyugalma, rettegünk a kövér fehér férgektől, önmagunk szörnyű bűzétől. Csak még egy évig, egy napig, egy percig!” De a nyöszörgés elhalkul, az üvöltésnek már csak távoli visszhangja hallatszik, s az utána beálló nagy csendben megjelenik a Halál. Csak érzéketlen kaszája suhog, sejtelmesen és baljóslatúan, mint havasok között a szél, mely időnkint megakad a sziklás üregekben. A *Circumdederunt* gyászos motivuma bujkál a zene mélyén, halotti gyertyák lángja imbolyog és rekviemek tömjénfüstje száll a levegőben. Rögök tompa puffanása hallatszik, majd fenyegető dübörgés, s utána megint csak a szél zúg az elhagyott temető fái között. Thomán Lajosnak eszébe jut egy különös álom. Otthon van, Kalánvárott, s kimegy a temetőbe, hogy meglátogassa apja sírját. Ismeri a sírt, tudja hányadik sorban fekszik, de a homályban nem tud rátalálni. Visszamegy a temető kapujához, lassan elindul, számolja a sorokat, a hatodikban kell lennie, valahol a

középen. Hiába, minden erőfeszítése hasztalan. S hirtelen arra gondol szívdobogva, talán olyan régen temették el Apust, hogy sírja beomlott, a kereszt elkorhadt és emlékét már nem jelzi semmi. Elönti a veríték, legjobb lenne, ha hazamenne, de hogyan fog anyja szemébe nézni? A homály mind sűrűbb körülötte és a szél szüntelenül zúg, mint most a zenekar játékában.

Ezzel a szélzúgással végződött az első tétel. És következett a haláltánc. Mint győztes hadvezér, akinek halandó nem állhat ellen, halad a menet élén a Mors Imperator. Nászindulóra emlékeztető akkordok hangzanak: igen, ez a Halál diadalmas násza, melyből pusztulás, pestis, kataklizma fakad. Vigyorgó arccal, széles mozdulatokkal táncol és hátra sem tekint, tudja, hogy akik mögötte vannak, már minden lázadozás nélkül követik. Ott jön a király, tört koronát tart a kezében, arany palástja cafrangokban lóg, s alig fedi be meztelen testét. Valamikor azt hitte, örökké fog élni, uralkodni halandó emberek felett, de az, aki a menetet vezeti táncolva és viháncolva, nem ismer kíméletet. Utána a főurak következnek, rongyosan, és lehorgaszott fejjel a püspökök. *O m n i s m o r i a r...* vijjogják gúnyosan a hegedűk. A nemrég még gazdag polgárok semmiben sem különböznek a nincstelen szegényektől, testük egyformán aszott, zörög rajtuk a

csont és egymást támogatva haladnak a menetben. Mögöttük már csak egy fiatal anya halad, csecsemővel a karján. Tébolyodott mosollyal néz maga körül, s nem lehet tudni, mitől torzul el sápadt arca, a fájdalomtól-e, vagy az örömtől.

Fehér zászlót lenget mögöttük az Élet, a béke fehér zászlaját, de akik a menetben vannak, már nem néznek hátra, minden, ami volt, elmaradt mögöttük és szemük csak a Halál fekete lobogóját látja. Sírnak, üvöltenek, kacagnak, rikácsolnak a trombiták és hegedűk, a dob vidáman veri a taktust: táncoljatok csak, bokázzatok, párosával vagy egyedül, az út végén úgyis sötét gödör ásít, pihenhetek majd eleget. Azután hirtelen elhallgatott minden, csak a szél zúgott halkán és panaszosan.

THOMÁN TAMÁS NAPLÓJÁBÓL

1938. február 22.

Ma reggel, amíg a katedrálisból a gyógyszerért járok, a kereszténység jövőjén gondolkodtam. Bármilyen bombasztóan hangzik is, ha szobám csendjében hangosan elismétlem a leírt szót: a kereszténység jövője, számomra mégis olyan problémát jelent, aminek a megoldása nem a jövőtől, hanem a jelentől függ, vagyis tőlünk, akik ma a kereszténységet alkotjuk, és öntudatosan vagy szerényen, vagy álszenteskedően vagy számíttatással — kiki a maga egyénisége és célja szerint — kereszténynek nevezzük magunkat. Csak az ostoba és kényelemszerető ember mondhatná, hogy a kereszténység jövője nem tőle függ; ő elvégzi vallási kötelezettségeit, vasárnap misét

hallgat, a böjtöt megtartja, évenként egyszer meggyónja bűneit és megáldozik, a papok előtt tiszteletudón kalapot emel, — ha a többiek is így tesznek, és az ő nemzedéke után a következő is, akkor nem kell féltetni a kereszténység jövőjét. Csakhogy a dolog nem ilyen egyszerű, s annak, hogy a keresztény világ csőd előtt áll már ma is, — igen: csőd előtt áll, kimondom és elismétlem — nagyrészt éppen az ilyen gondolkodású emberek az okai.

Hosszas tétovázás után mertem csak leírni, hogy a keresztény világ csőd előtt áll, de úgy érzem, nem tévedek. Ez a gondolat majdnem mindig a templomban fog el, hétköznap, reggeli mise közben, vagy néha délután, ha a várban sétálva néhány percre bemegyek imádkozni a franciskánusokhoz. Az ember sírni szeretne az eléje táruló kép láttán: néhány asszony, inkább túl az ötvenen, mint innen, nyugdíjas öregemberek, s nagyritkán — és akkor is csak rövid időre, mintha melegedni vagy hűsölni jöttek volna be — egy-két jólöltözött férfi vagy nő. Hát ezekből áll a kereszténység, hát csak az élet hajótöröttjei és szálnalmas figurái jelentkeznek arra a lakomára, melyre mindenki hivatalos? „X. határozottan öregszik, — mondta valaki egy társaságban, ahol én is jelen voltam — már napi áldozó lett.” Ismerem a klasszikus választ: az embereket le-

foglalja a munka, mindig több lesz a gondjuk, nincs idejük mindennap templomba járni, még jó, ha valaki a vasárnapi misén kívül néha be tud egy pillanatra nézni. Igen, éppen ezt nevezem a keresztény világ csődjének, az emberek hasrafeksznek a Munka, Polgári Kötelesség, Hivatal bálványai előtt, s nem marad idejük arra, hogy tíz percet térdeljenek az Oltáriszentség előtt, vagy a padban ülve Istentől elmélkedjenek. Volt egy kor, amikor szintén nem ingyen osztották a kenyeret, de ott a munka — sőt még a szórakozás is — Isten nevében történt. Tudom, a középkor sohasem fog visszatérni, de példája mindennél szebben mutatja, hogy csak Istennel lehet élni s nem Isten ellen, vagy ami az én szememben még szomorúbb: Isten nélkül.

Úgy érzem, a keresztény világ válságának első sorban az az oka, hogy a természetfeletti megérzése, a vallásos érzékenység, a legtöbb emberből hiányzik. Még világi társaságban is gyakran halljuk, hogy két szendvics között Istentől, lélekről, túlvilágról beszélnek, de sok köszönet nincs benne, mert éppen ez bizonyítja, hogy teljesen hiányzik belőlük az, amit jobb szó híján a természetfeletti megérzésének nevezek. Ha ebből csak egy csipetnyi volna bennük, ezekről a kérdésekről csak térdénállva merésznének beszélni, mint Szent Tamás, amikor himnuszát írta. Helyesebben

tennék, ha az időjárásnál, mozinál vagy a pletykánál maradnának, mert legalább nem nyálaznák be azokat a dolgokat, melyeket kis agyvelejük nem tud felfogni és mással telt szívük képtelen befogadni. Igazságtalan volnék, ha nem tenném rögtön hozzá: leggyakrabban nem ők a hibásak, bármilyen ocsmány mult is állna mögöttük, mert a természetfeletti érzést a bűn még csökkenteni sem tudja a lélekben. Azok a szülők és nevelők a hibásak, akik nem fejlesztették ki ezt a mindenkinek megadott érzést, mely a gyermekkor értékes éveiben gyönyörű virágokat hajthat, de el is sorvadhat, mint a levegőtől elzárt palánta. Mindenben egészen más ember lett volna belőlem, ha Anyus helyett egy idegen asszony áll mellettem gyermekkoromban, de elsősorban lelki világom fejlődött volna más irányban. S gyorsan hozzáteszem: a vallásos érzés elsősorban fogékonyság a láthatatlan világ iránt, tehát semmi köze sincs ahhoz a vallási érzelgőséghez, mely abban nyilvánul meg, hogy az embert szentimentális hangulat fogja el, ha az örökmécs imbolygó fényét vagy a gyertyák lobogását látja és az orgona a *Dies irae*-t játsza.

Gyakran még a vallásos nevelés sem tudja kifejleszteni bennünk a természetfeletti érzést, mert ez a nevelés teljesen antropocentrikus jellegű. Tudom, ne-

héz elkerülni, hogy a gyermek előtt Istent ne jóságos, fehérszakállú öreg Bácsinak fessék le, s a poklot hatalmas földalatti gépháznak, ahol az embert a kazánba hajítják vagy izzó lapokra ültetik, s az ördögök megállás nélkül élesztik a tüzet. Ha a gyermek lelkébe ezt a képet vésik, nem csoda, hogy felnőtt korában is — minden felnőtt: gyerek, harminc, negyven vagy ötven év kétes értékű tapasztalataival a vállán — éppolyan materiálisan látja vallása lényeges elemeit is. Az Istent most is jóságos öregembernek képzelik el, aki megértő minden emberi aljassággal szemben és fel sem tételezhető, hogy ne lenne hajlandó mindent örömmel megbocsátani, amiből — szerintük — az következik, hogy a poklot csak rossz gyermekek és házsártos vénasszonyok számára találták ki a papok. S fölényesen mosolyognak, pedig jobban tennék, ha sírnának.

És hogy ez a természetfeletti érzékenység nélküli materiális szemlélet az ember egész lelkiségét meghatározza, azt legjobban a „Szent Kristóf” gyógyszerár tulajdonosának a példája bizonyítja. Főnökömet, aki-nél jószívűbb és becsületesebb embert nem sokat ismerek, és aki „jó katolikus” is, amint azt mondani szokták, hónapok óta különös ambíció sarkallja: a különböző imákkal elnyerhető „búcsúkat” ügyesen úgy állítani össze, hogy a legkisebb erőbefektetéssel és idő-

vel maximális eredményt érjen el. Néhány nappal ez előtt behív az irodába, és ragyogó arccal: „Képzelve, már a harmincezernél tartok. Napi félórai imával havonta harmincezer napi búcsút tudok elnyerni. Ez évente háromszázhatvanezer napot jelent, vagyis csaknem száz évet“. S megrökönyödésemet hitetlenkedésnek véve, jegyzeteket vesz elő a zsebéből és megmutatja, milyen ügyes kombinációkkal tudta elérni ezt a magas számot. „Nem gondolja Kelemen úr, — kérdeztem tőle — hogy sokkal egyszerűbb, ha minden hónap első péntekén elnyeri a teljes búcsút?“ Űgy néz rám, mintha elment volna az eszem és nyugodtan feleli: „Nem, mert ki biztosít engem arról, hogy a teljes búcsú több, mint háromszázhatvanezer nap?!“ Némaságom, mely szavait követte, láthatólag meglepte, de valószínűleg arra következtetett belőle, hogy meghajlok érvei előtt.

Néha megkérdézem magamtól, vajjon mit gondolhatnak rólam a kalánváriak. Ne mazok érdekelnek, akik csak azt látják, hogy minden reggel nyolckor elhaladok a K o r o n a előtt és estig a patikában dolgozom; s azoknak a gondolatát is tudom, akik recepttel a kezükben jönnek be, és kíváncsi, kissé aggódó tekintettel figyelik, amint porokat keverek

vagy a mérlegre helyezett üvegbe különböző folyadékokat öntök. Számukra kétségtelenül fontos lény vagyok: elég egy pillanatnyi figyelmetlenség és gyilkosuk lehetek, de énem vajmi keveset számít szemükben, csak a „gyógyszerész úr” vagyok és semmiben sem különbözöm főnökömtől vagy a többi kalánvári kollégától. Jobban szeretném tudni, vajjon mit látnak bennem azok, akik közelebből ismernek: a városi és megyei tisztviselők, akik közül egyik-másik osztálytársam is volt. A „mit látnak bennem” nem értékelést jelent, hiszen külső életem, azt hiszem, kifogástalan: nem szoktam részegen botrányt okozni az utcán, s nem csábítottam el egyetlen kalánvári lányt vagy aszszonyt sem. Azt szeretném tudni, milyen az a kép, mely bennük a nevem hallatára felmerül, ráismernek-e magamra, ha elém tennék? De miért megyek ilyen messzire, miért nem kérdezem, kinek lát engem Anyus? Harminc év óta együtt élünk, gyermekkoromban nem tudtam előtte eltitkolni, ha kisé fájt a fejem vagy ha a kezemet felkarcolta egy szög. És később még kevésbbé igyekeztem elrejtteni előle azt, amit külső életemnek lehet nevezni. Sőt nyugodtan állíthatom, sohasem történt meg, hogy valamilyen kérdésére ne válaszoltam volna rögtön, vagy valótlant mondtam volna, — pedig hosszú beszélgetéseinkben sok

mindenről szó esett. Ha van valaki itt a földön, aki ismer, csak Anyus az — és mégis, úgy érzem, ő is csak azt a Tomit ismeri, akinek az életét a sors úgy irányította, hogy szürke kis gyógyszerész legyen egy vidéki városban, itt élje le eseménytelen életét, s talán holta napjáig se mozduljon ki abból az országból, ahol született. Mennyit tud Anyus arról az életről, melynek még ez a napló is csak elővigyázatlanságból levált szilánkjait őrzi meg? De még így is félnék annak a kezébe adni, aki legközelebb áll hozzám a földön, s akiért tétovázás nélkül feláldoznám az életemet, ha szükség lenne rá. Gyakran azért akarom megsemmisíteni ezeket a füzeteket, nehogy halálom után — ha előbb halnék meg mint ő — Anyus kezébe kerüljenek. Tudom, ennek a naplónak nem egy lapja fájdalmat okozna neki, s a halott mégcsak nem is védekezhetné. Mert ha élnék, elmondanám neki, amit magamban érzek: bármilyen közel álljon is egymáshoz két ember, vannak gondolatok és érzések, melyeket nem szabad és nem is lehet közölni, mert a másik vagy lényegtelennek érezné azokat, vagy túlzott következtetéseket vonna le belőlük, s így mindkét esetben tévesen ítélné meg azt, aki megrögzítette őket. S ezen addig nem is lehet változtatni, amíg lelkünket a test börtöne tartja foglyul. Halálunk után minden

másképpen lesz, egy szempillantással látni fogjuk egymás egész életét, a legtitkosabb gondolatokat épúgy, mint szeretetünk kimondhatatlan érzéseit. Addig csak az vigasztal, van egy Lény a világon, akinek még arra sincs szüksége, hogy naplómat olvassa, minden gondolatomat, érzésemet, vágyamat látja, van Valaki, aki előtt nem kell és nem is lehet álarchan járni, mert önmagamnál is jobban ismer. Ha erre gondolok, nyugalom száll a lelkemre, s azt hiszem, ennél a tudatnál nincs is nagyobb öröm a földön.

„Hát ezt jól megcsináltam“, mondta majdnem hangosan Lala s feltápáskodott a bőrszékből, hogy az előcsarnokból kimenjen a szabad levegőre, mert az izgalomtól a gyomra is émelyegni kezdett. Éjfél körül járt az idő, a lépcsőn még most is jöttek fel emberek, s ha az épület mellett álló autók közül valamelyik eltávozott, helyét csakhamar elfoglalta egy másik. „Tisztán éreztem, hogy a vörös szerencsétlenséget hoz számomra, de még akkor sem volt erőm megállni, amikor nem lett volna késő. S most a zéró sem segített. Vége mindennek!“

Nem, semminek sem volt vége: odabent változatlanul folyt a játék, a térre nyíló ablakon át látni lehetett a játékosok hajlongását, amint a tétet rakják vagy a nyereség után nyúlnak, a Kaszinó homlokzatán most is ragyogtak a villany-fűzések, a Café de

Paris-ban csapzott játékosok számlálgatták pénzüket, a Sporting parkettjén is táncoltak a párok, — Monte-Carloban minden ment tovább a maga rendje szerint, csak Thomán Lajos pümkösdí királyságának lett vége. Vagy tegyen talán ő is úgy, mint azok a szájalmas roncok, akik az ember mellé állnak, amikor nyereségét számolja és egy ötfrankos zsetont kérnek, mellyel még mindent vissza lehet szerezni? Ha este Mentonba mennek át, amint Maria szeretne volna, most boldogan sétálna vele vagy hallgatná a zenét egy kávéház teraszán, s a kétezzer frank is meg lenne. De nem, neki fontos találkozója volt valakivel Monte-Carloban, amit nehéz lenne máskorra halasztani. Maria még meg is jegyezte mosolyogva: „Nem valami csinos nővel találkozik? Vigyázzon, féltékeny természetű vagyok, kémkedni fogok maga után“. Még jó, hogy nem kettő felé vesztette el a pénzét, gyalog bandukolhatna haza, egyedül az éjszakában, a tehetetlenség és a kétségbeesés furiáitól kísérvé. Húsz perc múlva van egy vonata, addig elmélkedhetik a szerencse forgandóságán és a bizonytalan holnapon. Mert összes vagyona három frank és egy rózsaszínű zálogcédula, „használt, egyfedelű SWC. aranyóráról“. Ha legalább kiváltotta volna Párizsban az órát, betehetné itt a zálogházba és a hagyományos fordulat

most is bekövetkeznék. De ezzel a papírlappal nem kezdhet itt semmit. Mi történnék, ha Mariától kérne kölcsön ötszáz frankot? Átutalási nehézségek miatt pénze néhány napot késik, ez nem feltűnő, s a lány örömmel fogja pillanatnyi szorult helyzetéből kiségiteni. Ötszáz frank nem sok, de egy délután vagy este könnyen megduplázhatja, még különösebb szerencse nélkül is. Azonnal visszaadná a kölcsönkért pénzt és a maradékkal elkezdene nyugodtan, hazardírozás nélkül játszani, mindaddig, amíg ismét együtt nem lenne a kétezer frank. És okulva a tapasztalatakon, a jövőben nem engedné magát elsodorni az árral. A mérnöknek igaza volt: a hatodik menet után nem szabad tovább tenni. Nem hitt neki, ez lett a büntetése. Tandíjnak is veheti.

Egészen felderítette ez a terv, de néhány percmulva bekövetkezett a visszahatás. Nem, ezt nem teheti. Maria ugyan szívesen teljesítené kérését, de könnyen rájöhetne a valóságra: este még minden rendben van, s másnap délelőtt ötszáz frankot kér kölcsön, ami másszóval azt jelenti, hogy nincs pénze. S arra is gondolni kell, a szerencse megint cserbenhagyhatja, Maria pénzét is elveszti s akkor még el sem tűnhet tisztességesen. Még szerencse, hogy panzióját előre kifizette, a hét végéig. Egy pillanatig arra

gondolt, mi lenne, ha a tulajdonostól kérne pénzt, ugyancsak átutalási nehézségekre hivatkozva. Ez sem jobb megoldás, Maria könnyen megtudhatja, s amellett teljesen mindegy, hogy kinek a pénzét vesztí el. A mérnökhöz hiába fordulna, nem felejtette el a szavait: „Legfeljebb egy frankot adok, perronjegyre...”. De valami megoldást mégis kell találni.

Az állomás felé indult. Vége, mindennek vége. Ahhoz még lesz ereje, hogy reggel, ha Maria jóreggelt kíván, visszakopogjon neki; de hogyan tud majd a szemébe nézni délelőtt, milyen embertelen kínlódást jelentenek majd azok az órák, melyeket holnap együtt fognak tölteni. Ha az első napokban mindent őszintén elmond, Maria legfeljebb szerencsétlen embernek tartja; most, amikor őszinte érzelem fűzi őket egymáshoz, arra gondolna, hogy szándékosan megtévesztették, galádul visszaéltek szívével, egy lelkiismeretlen kalandor hálójába jutott. Itt csak egy megoldás van: elbúcsúzni tőle egy levélben, megírva a teljes valóságot, és hajnalban, az első vonattal, elutazni. Ha ezt teszi, Maria talán elhiszi, hogy az elhallgatással nem akarta őt megtévesztetni, minden csak annak a véletlennek a következménye, mely a vonaton összehozta őket. Még élvezte a fájdalmas érzést, mely erre a gondolatra szívét összeszorította, egy pillanatilag tragikus

hősnek látta magát, — de már tudta, hogy nem fogja megírni ezt a levelet. Az érzelmi összekavarodottságnak abban az állapotában, mely a veszteség után úrrá lett felette, Thomán Lajos képtelen lett volna elszakadni attól a lánytól, aki nélkül — úgy érezte — nem tudna megbirkózni az ismeretlen jövő emberfeletti nehézségeivel. Inkább bármit is megkockáztat, csak Mariát ne kelljen elvesztenie! Nem gondolt arra, hogy néha csak úgy tudunk valakit megtartani magunknak, vagy ami ezzel egyet jelent: néha úgy őriz meg valaki legbiztosabban bennünket, ha belenyugsunk az elvesztésébe.

Margit az ablak mellett ült a nappali szobában és a Gréte születésnapjára szánt kék angora-pulover-t kötötte. Október végén, amikor az anyagot megvette hozzá, azt remélte, karácsonyi ajándéku-l adhatja lányának, de Bálint betegsége idejének legnagyobb részét lefoglalta, s így történt, hogy december végén még alig készült el belőle valami. A temetést követő hetekben sem maradt szabad perce: a változatlan házi munka mellett az ő vállára szakadt az a rengeteg gond, melyet az élethől kilépő ember hagy családjára. Adóügyekben szaladgálni, különféle bejelentéseket elintézni, árvaszéki ügyekkel foglalkozni, és elsősorban: valahogyan rendezni azt az adósságot, mely a betegség súlyosbodásával egyenes arányban nőtt, s csak a halál állította meg. Thomán Bálint szegény ember volt, a főmérnöki fizetés, amit a várostól kapott, talán

soknak tünt fel azok szemében, akik az Orgona-utcai házat kívülről látták, de ők bent csak a legnagyobb beosztással tudtak megélni belőle. A négy gyermek iskoláztatása már akkor is sokba került, amikor otthon voltak, később pedig Margit csak úgy tudott a két fiú számára minden elsején két-háromszáz pengőt postára adni, hogy minden szórakozásról lemondott. Évekig egyetlen egyszer sem volt színházban és moziban, ha szórakozni akart, meg kellett elégednie azzal, hogy délután néha leült a zongora mellé. Később, amikor Tamás visszakerült Kalánvárra és Gréte is kereső nő lett, valamennyire javult a helyzet, de Lala berlini és londoni „tanulmányútja” még mindig rengetegbe került és az első párizsi hónapok alatt is az otthonról kapott pénzből tartotta fenn magát. A betegséggel együtt a súlyos anyagi gondok újból beköszöntöttek az Orgona-utcai házba. Utazás Budapestre és professzori látogatás: váltó; különleges gyógyszerek, orvos, ápolónő: váltó; különszoba a kórházban: váltó. Amíg a beteg élt, csak többé-kevésbé távoli időpontokat jelentettek, de a temetés után Margitnak el kellett kezdeni törleszteni az adósságokat, s csak végszükségben kérte egy-egy nehezebb váltó prolongálását, ami nem mindig ment símán. Sok nyugtalan éjszakájába kerültek ezek a gondok, amikor alig volt pénz a háznál

és másnap ötven vagy száz pengőt kellett törleszteni. De Margit sohasem panaszkodott, s ha néha már kezében volt is a toll, hogy pénzt kér Grététől, aki minden levélben büszkén írta: ennyivel és ennyivel emelkedett a takarékbetétje, az utolsó pillanatban mindig meggondolta magát. Nem szabad a gyermekek nyugalmát megzavarni, önzés lenne tőle, ha Tomit arra kérné, segítse inkább az adósságot megfizetni, ahelyett, hogy könyveket vásárolna, vagy ha elvenné Gréte nehezen megtakarított pénzének csak egy részét is. S csak azért nem küldte el a cselédet, mert fia nem engedte volna meg, hogy ő maga végezze a háztartás durvább munkáját. Már Bálint életében is folyton hallania kellett: „Anyus mindig dolgozik, Anyus elrontja a szemét, Anyus nem törődik az egészségével”. De nem tudott megváltozni, eleme volt a munka, és amikor két évvel ezelőtt Tomi és Gréte saját pénzükön elküldték két hétre Hévízre pihenni, néhány nap múlva már otthon volt. „Éreztem, hogy megbetegszem, ha még tovább tétlenül kell maradnom”, mondta, s nem lehetett visszaküldeni. „Majd meglátja Anyus, egyszer a konyhában vagy a vasaló mellett fogösszeesni”, ijesztgette néha Tamás, de ő csak szótlanul mosolygott.

A kötés szépen halad, február végéig befejezi, és

Gréte születésnapján, március negyedikén már Pesten is lesz. Gréti néhány nap mulva huszonkét éves, csak az ilyen évfordulók alkalmával látja, hogy mennyire szalad az idő. A napok csigalassan haladnak — reggeltől estig csupa gond minden óra, az ember azt hiszi, sohasem jön el az éjszaka, amikor lepihenhet — de az évek oly gyorsan és riadtan futnak, mint a nyúl. Margit már régen belenyugodott abba, hogy fiai, ha férfivá nőnek, elszakadnak tőle; Tomi is csak addig marad vele, míg meg nem nőszül, az élet kérlelhetetlen rendje ez, nincs kihez fellebbezni ellene. De a lányoknak mindig anyjuk mellett kellene maradniok, gyöngé, védtelen kis lények, akiket az első szélvihar elsodor; s ha férjhezmennek, új otthonuk gyakran csak törékeny üvegház, elég egy karcolás és mindennek vége. Legalább egy lánynak az anya mellett lenne a helye, amíg az meg nem hal, s gyermeki ragaszkodásuk jutalmául az otthontöltött évek tisztábbá és szebbé varázsolnák, mint kagyló a mélyében rejtőző gyöngyszemet.

Valaki meghúzta a kapu csöngőjét, koldus lesz vagy árus. A ruhafogas mellett már ki vannak készítve a kétfilléresek, Rózsának be sem kell jönnie a pénzért. „Nagyságos asszony kérem — kiáltja a lány az előszobából — tessék kijönni, expressz levelet hoz-

tak". Margit összerezzen, kinek van olyan sürgős közlőnivalója? Felszólítás a banktól? De egyik váltó sem járt le. Amikor kiér a folyósóra, még mielőtt az írást látná, már tudja a bélyegről, hogy Lalától jött a levél. Ajánlott-expressz. Izgatottságában alig tudja a postás könyvébe beírni a nevét. Visszamegy a nappaliba és felbontja a hosszú úton megviselt borítékot.

Kedves Anyus, — Lala írása még sohasem volt ilyen ideges, s ügylátszik ő sem nyugodt, a betűk táncolnak előtte — ne tessék megijedni, nincs nagy baj, de Tominak azonnal ide kell utaznia legalább ötszáz pengővel. Illetőleg hozzon magával valami ékszer, aminek ennyi az értéke, mert napokig tartana, amíg Pesten valutát kapna, s egy napi késedelem is súlyos következményeket jelenthet számomra. Az útlevelet néhány órán belül megszerezheti, még francia vízumért se utazzék Pestre, Génúában is kap a konzulátuson rövidlejáratú beutazási engedélyt. Ne Cap-Martin-be, hanem egyenesen Nizzába jöjjön, és azonnal kérjen látogatási engedélyt az ügyészség fogházában, Rue des Épaves 29. Talán németül is beszélnek. Mégegyszer kérem Anyust, ne aggódjék, hosszú lenne most megírni, mi történt, Tomi majd elmondja, ha visszajött. Valami ostobaságot csináltam, de nem lesz semmi következménye, ha Tomi az o n n a l

kijön és a jelzett dolgot magával hozza. Talán én is hazautazom. Sokszor csókolom Anyust és türelmetlenül várom Tomit,

Lala.

U. i. Legjobb lenne, ha Anyus a smaragd melltűjét küldené ki.

Amikor Rózsi néhány perc múlva bement a nappaliba, megnézni a tüzet, asszonyát nem találta ott, s a sietségben nyitvahagyott szekrény, ahol Margit a télikabátját tartotta, azt is elárulta, hogy kiment a házból. Ez nyolc év alatt, amióta a Thomán-család szolgálatában áll, még sohasem fordult elő. Rózsi mindig tudta, mikor távozott el asszonya otthonról, hova ment s mikor jön vissza. De ami még nagyobb csodálkozásra készítette, sőt valósággal elképesztette, az a bejárat melletti hócipő volt: úrnőjének nagyon sietős dolga lehet, ha annyi ideje sem volt, hogy felhúzza a hócipőjét, pedig odakint bokáig ér a sár. Minden bizsonnyal az előbb érkezett levéllel függ össze ez a sietség.

Margit ekkor már a Horgos-utca végén járt. Máskor legalább negyedóraig tartott, amíg ezen az emelkedésen túljutott, de most valósággal szaladt fel-

felé, nem törődve szívének vad dobogásával, az ere-
szekről alácsorgó hólével, mely összefolyt arca veríté-
kével, és a kis fekete félcipőbe behatoló sárral. Egy
másodpercre megállt az utca végén, éppen csak annyi
ideig, amíg valami kevés levegőhöz jut, és máris meg-
indult a gyógyszerár felé, ugyanazon a sikátoron ke-
resztül, melyen délutánokint a temetőbe menet át-
halad.

Kellemetlen, nyirkos délelőtt volt, s szerencséjére
alig járt ember a csatakos utcákon. De eszébe sem ju-
tott, hogy másokra gondoljon, még azzal sem törő-
dött volna ebben a percben, ha megbotránkoznak a
városi főmérnök özvegyén, aki olyan sietős léptekkel,
majdnem futva halad fényes nappal, sárosan, rendet-
lenül begombolt kabátban, mintha valaki elől mene-
külne. Még nincs tizenegy. Ha Tomi azonnal bemegy
az alispáni hivatalba, kettőre kész az útlevél. Vagy
talán jobb, ha ő maga intézi ezt el, (van-e Tominak
két arcképe, ezért is haza kell még valakinek szalad-
nia) szükség esetén közvetlenül az alispánhoz fordul.
Mit csinálhatott Lala, hogy fogva tartják? S ha valamit
csinált, mit segíthet ötszáz pengő vagy egy ékszer?
Szegény, most izgatottan számolja a napokat, és nyug-
talan, mikor érkezik már meg Tomi. Nem lenne jobb,
ha ő maga utaznék ki, talán jobban segítségére lehetne

Lalának, s annyi még megmaradt a régi francia tudásból, hogy nagynehezen megértetné magát az emberekkel. De Tomi semmiesetre sem engedné el ilyen hosszú útra, még akkor sem, ha Lala őt, az anyját hívta volna segítségül. Mindegy, menjen Tomi, csak az a lényeges, hogy Lalának ne történjék semmi baja. S hozza haza, elég volt ezekből a bolyongásokból. Honnan vesz annyi pénzt, hogy Tominak megváltsa a jegyet? Otthon alig van harminc pengő, nemsokára vége a hónapnak.

Kiért a főútra, ahonnan még lassú lépésben is alig négy-öt perc a patika. A szíve erősen szúrt, kénytelen volt egy kertes ház ajtajához támaszkodni, mert félt, hogy összeesik. A februárvégi délelőttön szinte gözölgött, mint egy agyonhajszolt vad, melynek nincs elég ereje ahhoz, hogy üldözői ellen forduljon, és a futást sem bírja már sokáig. A városba igyekvő emberek csodálkozva s némi szánalommal néztek a feketeruhás asszonyra, de mert szeméből inkább elszántság sugárzott, mint esdeklés, senkisért merte segítségét felajánlani. Margit a csodálkozó tekintetek láttára kissé rendbehozta magát, megtörölte vizes homlokát, azután valamivel lassabban megindult a „Szent Kristóf” gyógyszertár felé. Nem szabad megijesztenie Tomit, anélkül is eléggé megrökönyödik

majd, ha megmondja neki, hogy még ma el kell utaznia Nizzába. Igen, még ma, holnap talán már késő lenne, éjszaka már idegen országon keresztül fog robbogni vonatja.

A gyógyszerértől néhány lépésnyire megállt. Ha Kelemen úr nincs bent, nyugodtan bemehet és az irodában mindent elmondhat fiának. Ha nincs egyedül, ki kell hívnia, de úgy, hogy más lehetőleg ne vegye észre. El kell kerülni minden feltűnést, még így is valószínűtlen, hogy a városban ne terjedjen el Tamás hirtelen utazásának a híre. De Margitot ebben a percben az izgatta a legkevésbé, mit fognak beszélni a kalánváriak. Beszéljenek bármit, csak egy a lényeges: Lalát megmenteni.

Amikor az asszony rövid tétovázás után benyitott a patikába, Tamás az ablak felé fordulva éppen cseppeket számolt. Azután felnézett, de pillanatokig tartott, amíg az összesározott, halálsápadt s kissé még mindig lihegő öregasszonyban megismerte az édesanyját.

— De Anyus — mondta, s hangja a szavaknál is jobban elárulta meglepődését — mi történt? Csak nincs valami baj?!

Válasz helyett Margit behúzta az irodába és kezébe adta Lala levelét. Tamás olvasni kezdte, közben

anyjára nézett, aki leroskadt egy székre, s még mindig nem szólt egy szót sem. De amikor fia a levél végére ért, energikus mozdulata világosan jelezte, hogy nincs idő kérdésekre és felesleges találgatásokra, cselekedni kell.

— Még ma elutazol — mondta s ebben a pillanatban megint a régi Anyus volt, akit nem tud megörömmel semmi. — Magam megyek útlevelet kérni számodra, csak azt mondd meg, melyik fiókban talállok két egyforma fényképet. — Majd rövid szünet után: — Mikor jön be Kelemen úr?

— Minden pillanatban itt lehet.

— Ha úgy gondolod, hogy az én kérésemre szívesebben elenged, esetleg megvárom, vagy visszajövök egy óra múlva, addig az útlevelet már elintéztam. Lala nem írja, meddig kell kint maradnod, én azt hiszem, elég, ha öt-hat nap szabadságot kérsz. Majd lesz elég alkalmad, hogy pótolod, amit most mulasztasz.

Tamásnak még hosszú percekre van szüksége, amíg teljesen magához tér. Mindez olyan váratlanul történt: Anyus megjelenése, a levél, melynek tartalmát érti, de nem látja mögötte az összefüggéseket, és a rögtöni utazás. Az ember reggel eltávozik hazulról, azzal a tudattal, hogy ez a nap is olyan lesz, mint a többi, és egy távolban feladott levél, néhány sor min-

dent megváltoztat. Mi történhetett Lalával? Kémnek hitték és letartóztatták? De akkor katonai fogházban ülne. És ötszáz pengő vagy egy mellű épügy nem tudna segíteni rajta, mint ő, a fivére. Legalább egy szóval megemlíthette volna, mit követett el, hogy az ember kellőleg felkészüljön minden eshetőségre!

— Nem, nincs szükség Anyus közbenjárására — mondja Tamás. — Csak azt nem tudom, mit mondjak Kelemen úrnak, miért kell elutaznom ilyen hirtelen. Reggel, amikor benézett egy pillanatra, nem említettem semmit, és most azonnal el kell utazni.

— Sürgős családi ügy, én szaladtam fel hozzád, hogy értesítselek. Nem kell megemlítened, hova utazol. Ha megtudja valakitől, nem történt semmi baj, de jobban szeretném, ha a városban nem beszélnének róla. Felesleges találgatásokra adna alkalmat.

Nedves rongyot kér fiától, letörli a harisnyára és a kabátra fröccsent sarat, megigazítja kalapját, és közben arra gondol, szólni kellene Tominak, kérjen száz pengő előleget, az ő pénzével együtt ez talán elég lesz a jegyre. De néma marad, talán ez kellemetlen lenne fiának, majd megszerzi ő maga a szükséges összeget. És máris indul, egy percre sem szabad télenkedni. „Siess haza ebédre — mondja az ajtóból — s ha lehetséges, délután maradj otthon.”

Amíg a „Szent Kristóf” gyógyszerútból a megyeházáig ér, a ráváró feladatokra gondol és igyekszik azokat pontosan elrendezni. Ha az útlevelet elintézte, a menetjegyirodába megy, megkérdezni, mennyibe kerül a jegy és milyen vonattal tud fia utazni. Akkor jön a legnehezebb: előteremteni a jegy árát. De már tudja, kihez fog fordulni. Az utolsó problémát Lala már elintézte: Tomi a briliánsokkal díszített smaragd melltűt viszi magával, a harminckét évvel ezelőtt kapott szülői nászajándékot. Szegény Bálint betegsége alatt nem egyszer gondolt arra, hogy újabb váltók helyett, inkább eladja a melltűt, de sohasem volt szíve megválni tőle. Ha hozományt nem tud majd adni Grétikének, legalább ezt az ékszert adhassa neki az esküvője napján. Tudta: sohasem fogja visszakapni, Lala félreérthetetlenül célzott arra, hogy a brosst el kell majd adni Nizzában, — s Margitnak mégsem fájt a szíve a drága emlékért. Csak egy a fontos: Lalát kiszabadítani nehéz helyzetéből. Mindegy, mit tett, bármilyen bűnt követett is el, anyai szíve már megbocsájtott a rossz fiúnak és tétovázás nélkül teljesíti kérését.

Kettő felé járt az idő, amikor hazaért. Rózsi sírvafakadt az örömtől: annyit hallott családi tragédiákról, melyeket egy váratlan levél vagy hír okoz, hogy

felizgatott képzeletében már holtan látta asszonyát. Nem mert kérdezősködni, de tekintete minden érdeklődő szónál nagyobb kíváncsiságot árult el. Margit behívta a szobába, és látható küszködés után:

— Rózi, — mondta — egy szívességet kell magától kérnem. A gyógyszerész úrnak még ma el kell utaznia, s nálam nincs elég pénz. Adjon nekem elsejéig százötven pengőt.

Margit tudta, hogy a lány évek óta csaknem teljes bérét félreteszi, amit annál is inkább megtehetett, mert amíg Thomán Bálint élt, a havi harminc pengőn kívül még ruházatáról is gondoskodtak. Tamás minden elsején külön öt pengőt adott neki, aminek ellenében a lány megígérte, hogy bármilyen rendetlenséget lát is íróasztalán „még a port sem törli le semmiről”. Nyolc év alatt sohasem fordult elő, hogy Rózi ne kapta volna meg pontosan a harminc pengőt, amivel nem minden kalánvári szolgáló dicsekedhetett. Margit kissé elpirult, de a lány már szaladt is a szobájába. Egyszerű cselédszíve boldog volt, hogy valami szívességet tehet úrnőjének.

— Tessék, itt van rögtön ötven pengő, — mondta — a többiért délután felszaladok a takarékbá. Ha nagyságos asszonynak több pénzre van szüksége, igazán szívesen adok.

— Nem, köszönöm Rózi — Margit hangja remegett a meghiúsultságtól. — Ebből az ötven pengőből is tartson mindjárt magánál harmincat, s ha kivette a száz pengőt, menjen be a menetjegyirodába, tudja, a fényképész mellett, és kérje el azt a jegyet, amit délelőtt megrendeltem. Százhuszonnyolc pengőt fog fizetni érte. De el ne veszítse!

A folyósóról már hallatszottak Tamás léptei. Margit a szemével intett a lánynak: „Minderről egy szót sem!”, s a következő pillanatban fia már a szobában volt.

— Elintézttem — mondta. — Kelemen urat látogatóság meglepte a kérés, de azonnal beleegyezett, anélkül, hogy bármit is kérdezett volna. Az útlevél?

— Délután fel kell menned érte. Elég, ha a két képet akkor viszed magaddal. A jegy is készen lesz, azt majd Rózi hozza haza. Oda-vissza megvettem, nehogy még te is kintmaradj.

— Most még valami francia frankra lenne szükség.

Igen, Margit már erre is gondolt. Azért tartott magánál a Rózi-féle pénzből húsz pengőt. Nála is van még harminc, ebből éppen ki tudja fizetni azt a háromszáz frankot és húsz lírát, amiért délután Tominak be kell mennie a bankba, ha az útlevél a kezében

van. Ő délelőtt már mindent elintézett, csak ki kell fizetni.

— És a vonatom? — kérdezi Tamás. A vonat, amellyel életében először utazik külföldre.

Margit elővesz egy papírlapot, arra írták fel a menetjegyirodában a pontos útirendet. Nyolc előtt indul Kalánvárról a vonat Lepsénybe. Oda húsz perc múlva érkezik a gyors. Közvetlen harmadosztályú kocsija van egészen Ventimigliáig, de Génúában már amúgyis kiszáll. Reggel ér Triesztbe, délben Velencébe, este hétkor Milánóba s tizenegykor Génúába. Másnap délelőtt tízig meg kell szerezni a vízumot, délután négykor Nizzában van.

Este kilenc. Margit beírta a napi kiadásokat, feljegyezte, hogy a lánynak százötven pengővel tartozik, azután fáradt léptekkel átment a hálósobába. Kilenc pengője maradt, ebből kell megélni február huszonnegyedikétől elsejéig, amikor a városi pénzkihordó megjelenik a nyugdíjjal. Mindegy, Tomi úgyszincs itt-hon, vacsorára majd a déli maradékot eszik meg, s ha a Rózsi éhes, valamit mindig talál a kamrában. Csak az a fontos, hogy Tomi már útban van Nizza felé a mellűvel, s meg fogja menteni Lalát.

Leveti magáról a fekete ruhát, melyet már akkor is

viselt, amikor Bálint még egészséges volt, letérdel az ágy mellé, mint negyven év óta minden este, és hosszasan imádkozik. Azután befekszik a hideg ágyba. Csak most érzi testében azt a nehéz, bénító fáradságot, melyet napközben nem volt szabad észrevennie, mert lerogyott volna az utcán vagy otthon a szobában. S megint Lala jut eszébe, a hűtlen, rossz fiú, aki most kemény fekhelyén forgolódik, éhesen, elcsigáztottan a nyugtalanságtól, kétség s remény között. És az Orgona-utcai házban egy megviselt, szomorú aszszony könnyei lassan átnedvesítik a párnát, mintha a zárt ablakon keresztül köd hatolt volna a szobába. Mindig volt annyi ereje, hogy uralkodjék magán, ha övéi a közelben tartózkodnak, de most — évtizedek óta először — egyedül maradt a házban; akiket szeret meghaltak vagy távol vannak, nem kell erősnek mutatkoznia, mosolyognia. Kornélka és Bálint halott, Gréti alszik a fárasztó munka után, Tomi már a gyorsan robog a határ felé, Lala... Szegény kis Lala...

A vicinális lassan megindult. Negyven kilométernyi út másfél óra alatt, minden állomáson megáll, és Királyfalván, mely fontos vasúti gócpontnak számított, mert a Győr felé vezető vonat is itt haladt át, tíz percig vesztegel. A kocsik csaknem mind üresek, az utolsóban még a lámpát sem gyújtották meg, és az egyetlen másodosztályú vagonnak Thomán Tamáson kívül nincs más utasa. Ilyenkor este senkisémet utazik Lepsénybe: Budapest felé nincs csatlakozás, az ellenkező irányban pedig kalánváriaknak csak nagyritkán van dolguk.

Behúzta magát a sarokba, és szemét lecsukva gondolatait igyekezett elrendezni. Holnap ilyenkor olasz földön fut majd a vonat, valahol Milánó és Génua között. Velence, Milánó, Génua, Nizza. Reggel csillogó nevek voltak, városok, melyek ha léteznek is, számára

alig jelentettek többet az égitesteknél. S most mintegy varázsszóra tapintható anyaggá válnak, megelevenednek, befogadják őt. Lalára akart gondolni, aki miatt ezt az utat meg kell tennie, elképzelte magában a fogházat, ahol öccse ebben a pillanatban a sötétben ül, kétségtől gyötörve: Tomi talán nem tud segítségére sietni, vagy a smaragdmelltűt elvitte Apus betegsége, sőt az is lehet, hogy a levelet fel sem adták, itt fekszik valahol az ügyészségi irodában. Mi történik akkor vele, ki segít rajta? Tamás szeretett volna átnyúlni a távolságon, egyetlen mozdulattal megnyugtatni Lalát, de erre még másfél napig kell várnia. Képzeteiben előre lejátszódott az az óra, amikor megérkezik Nizzába és autóba ülve, a Rue des Épaves-ba hajtat. Majd valami más számot fog mondani a soffőrnek, ne tudja meg, hogy az ügyészség fogházában van dolga, s a néhány lépésnyi távolságot gyalog teszi meg, ha a taxi eltűnt. „Thomán [Tamás] vagyok, Magyarországból jöttem, szeretnék beszélni öcsémmel, Louis de Thománnal.” Milyen lehet belülről egy ügyészségi fogház? Szabad élelmiszert hozni a foglyoknak? Majd félreteszi az Anyus által készített útravaló nagyrészét, ki tudja, mikor evett Lala utoljára rendesen. S mit fog mondani neki, ha meglátja? Bármit követett is el, mindent megkísérel, hogy kiszabadítsa nehéz helyzetéből. Valószínű-

leg van erre lehetőség, máskülönben Lala nem hívta volna ki. A melltű árából pedig valamit ki kell fizetni. Adósságot csinált volna? De ezért ma már nem csukják be az embert. Felesleges ezen töprengeni, másfél nap múlva mindent megtud.

Tamás ezekre a dolgokra gondolt, de lényét egészen más érzés tartotta hatalmában, melyet szavakkal nehezen lehetne kifejezni. Nem az utazás öröme volt ez: a városok csak állomások voltak, azt jelentették, hogy itt félórát áll a vonat, ott éjszakáznia kell s másnap vízum után futkosnia, Nizza pedig a Rue des Épaves-val volt egyenlő, ahol egy szerencsétlen gyerek vár a kiszabadulásra. S utána rögtön indulni vissza: Anyus türelmetlenül várja, és neki is kellemetlen lenne, ha a jelzett időnél tovább hagyná magára a „Szent Kristóf” tulajdonosát, éppen most, influenzajárvány idején. Egy pillanatig sem gondolt arra, hogy felhasználja a kedvező alkalmat és néhány napot tölt a Riviérán vagy az olasz városokban, talán nem is vágyott erre, de már itt, a vicinális homályos fülkéjében is boldogság fogta el, ha azokra a napokra gondolt, melyek most következnek. A sötét börtönben senyedő rab érezhet így, ha elérkezik a szabadulás pillanata, s ő kissé bizonytalan léptekkel megindul az állomás felé. A szembetűző nap elkápráztatja, füle még nem szokta

meg az utca zsivaját, mindenki őt nézi, de mindez nem zavarja boldogságát. Harminc év óta él ugyanabban a városban — az egyetemi évek Pesten talán még szürkébbek voltak — s egy nap váratlanul vonatra kell ülnie, hogy testvérén segítsen. Igen, az ok, amiért három országon átutazik, hogy néhány napot Nizzában töltsön, kétségtelenül Lala. De Tamás úgy érzi, ez csak alkalom, ravaszul kieszelt ürügy, és ezekben a napokban nem öccséről van szó, — bármilyen nehéz helyzetben legyen is, — hanem egy másik emberről, akinek eddig egész élete az Orgona-utcai földszintes ház és a „Szent Kristóf” gyógyszerár között folyt le. Néhány nap felelőtlen szabadság, nem kell a maga dolgaival foglalkoznia, helyesebben: foglalkozhatik a maga dolgaival, engedheti, hogy a benne élő másik ember, az igazi Thomán Tamás, hacsak rövid időre is, de felszabaduljon. Utána visszatérhet Kalánvárra, folytatódik a robot, de ennek a néhány napnak az emléke hosszú ideig él majd benne. Felriadt álmodozásából, a vonat Lepsénybe ért.

Egy nappal később, éjfél előtt. Megmosakodott, ruhát váltott, azután eltávozott a szállodából, mely a pályaudvar közvetlen szomszédságában volt. Nem érezte a hosszú utazás fáradságát, legszívesebben egész

éjjel bolyongott volna Génua utcáin, csak az a gondolat tartotta vissza, hogy másnap még meglehetősen hosszú út vár rá s utána valószínűleg Lala ügyében is szaladgálnia kell majd. Milyen nagyszerű érzés egy idegen városban kószálni, késő éjjel, idegen házak között, magányosan, nem ismerve senkit és semmit! Elindult arra, amerre a tengert sejtette.

Thomán Tamás még nem látott tengert, de azokban az éjjeli órákban, amikor naplója fölé hajolva a távoli országokra gondolt, melyek örökre ismeretlenek maradnak előtte, a tenger mindig úgy tűnt fel képzeletében, mint a földi végtelen jelképe, mely nemcsak emlékeztet a másik végtelenre, de mintegy átmenet a kettő között. A „Szent Kristóf” gyógyszerár hátsó szobájában, az íróasztali lámpa világánál Tamás látta a végtelen tengert, ijesztő nyugalmaival és vad hullámaival, az volt az érzése, hogy körülötte mindent elborít a víz, s csak ő emelkedik ki belőle biztos szigetként. Ha behúnyta a szemét, hallotta moráját, melyet semmiféle zajhoz nem lehet hasonlítani, csak önmagához, mélyen beszívta meleg, kissé kesernyés szagát, és ha kinyújtotta kezét a homályban, fehér szirteket érzett maga körül.

Mindez csak álmodozás volt, de most, a lejtős, szűk utcákon áthaladva, valóban a tenger felé tart, s

minden pillanatban elérheti. A sarki osztériából zene hallatszik, valaki énekkel kíséri, visszafelé majd benézhet ide is. És amikor a legkevésbé várta, egy lassan összeszűkülő utca végén hirtelen megpillantotta a Földközi-tengert.

Az ég olyan volt az éjszakában, mint valami óriási alagút, s ha a kikötő fényei nem csillogtatták volna meg a vizet, az ember azt hinné, lent is a sötét égbolt folytatódik. Tamás az első pillanatban nem tudta, az a távoli fény egy hajó lámpája-e vagy csillag, mely fáradtan pislákol a látóhatár felett. Megállt a part mellett és hosszú ideig nézte a csillogó tengert, mely néma mozdulatlanságában teljesen más volt, mint az, amit ő éjszakai magányában felidézett. „Ez hát a tenger, — mondta halkán — talán jobb lett volna, ha nem látom meg sohasem, s halálomig annak a másiknak a víziója él bennem.“

Éjfél már rég elmúlt, amikor lába még mindig Genua öreg kövein visszhangzott. Időnkint megállt egy épület előtt: „Ez a színház lehet, ez valószínűleg a városháza“, majd folytatta céltalan útját. Mások napokat töltenek itt, útikönyvvél a kezükben mindent megnéznek, engedik, hogy a város lelke beléjük hatoljon; neki csak egy éjszakája van, még annyi sem: néhány órája, de ez az idő is bőven elég ahhoz, hogy

később majd maga elé tudja idézni egy szökőkút zaját, a főtér árkádjait, egy palota sötét homlokzatát, vagy a hajókkal teli komor kikötőt. Thomán Lajos számára ezek a felvillanások, emlék-torzók fogják majd jeleníteni Genuát, és egy szálloda, melynek sivár, lilatapétás szobájában reggel nyolcig aludt.

Nizzában az állomáson hagyta táskáját, furcsa volna, ha elvinné a fogházba, s talán éjjelre nem is kell a városban maradnia. Csak az útravaló félretett részét tartotta magánál és a selyempapírba csomagolt smaragdmelltűt. Beszállt egy taxiba, de amikor a címet megadta, elpirulhatott, mert a soffőr különös tekintetet vetett rá, bár az is lehet, hogy csak képzelődött. „Most minden lényegtelen, — gondolta, amikor az autó megindult vele a Rue des Épaves felé — az utazás, az élmények; csak Lalával kell törődnöm, őt kell kiszabadítani. Negyedóra múlva valószínűleg már tudni fogom, mit követett el és mit kell tennem, hogy szabadon engedjék. Négy óra mult, ha szükséges, még ma is el lehet adni a brosst. S mihelyt lehetséges, táviratozok Anyusnak.” Ezt még közvetlenül az elutazás előtt beszélték meg: Tamás azonnal megnyugtatta anyját, ő viszont megígéri, hogy nem ijed meg, ha esetleg éjjel távirat érkezik. „Csak arra kérlek, —

mondta neki Margit — ha baj van, ne akarj engem mindenáron megnyugtatni; nem szeretek illúziókban élni.” — „Én sem”, mondta Tamás, s magában hozzátette: „Nem szeretem, ha halott van a szobában...”

A Rue des Épaves elején kifizette a taxit, majd amikor az autó eltűnt, elindult a 29-es szám felé. Kissé dobogott a szíve. Távolról könnyű volt elképzelni azt a jelenetet, amikor belép az ügyészségi fogházba és engedélyt kér, hogy Louis de Thománt meglátogathassa, de most úgy érezte, mindez nem olyan egyszerű. A hatalmas épülethez ért.

— Kihez kell fordulnom, — kérdezte németül a bejárat melletti fülkében levő embertől — ha meg akarom látogatni testvéremet?

A másik válaszolt valamit, amiből Tamás csak azt tudta meg, hogy a kapus nem érti azt a nyelvet, amit ő beszél. Tovább akart menni, talán a következő emberrel több szerencséje lesz, de úgylátszik, már ehhez is engedély szükséges, mert a kapus tiltakozó mozdulatot tett. Mit csináljon? Kitépett noteszéből egy lapot s felírta rá öccse nevét és ezt a szót: *visite*, amiből a kapus egyszerre mindent megértett. Válaszolt valamit, s biztonság kedvéért ő is leírta a papírra: II. 12. Ide menjen fel Tamás, ott majd megadják a látogatási engedélyt, ha nincs kifogásuk ellene.

De fent, a fogház irodájában szintén nem ment símán a dolog, s mindaddig eredménytelenül magyarázgattak egymásnak, amíg elő nem került egy tisztviselő, aki gagyogott valamit németül. Szóval Louis de Thomán urat óhajtja meglátogatni, a fivére, és most jött Magyarországról. Tudja igazolni magát? Igen, rendben van. Négy óra ugyan már elmúlt, s a látogatási idő kettő és négy között van, de kivételesen megengedik, hogy negyedórát beszélhessen a fogollyal.

A tisztviselő csengetett, mondott valamit a belépő altisztnek, s intett Tamásnak, menjen ezzel az emberrel. Ha valamit hozott a fogoly számára, hagyja itt, először megvizsgálják.

Megindult a sötét folyosón az őrrrel. Szíve erősen dobogott, talán erősebben, mint a mellette haladó ember bakancsa a kőkockákon. Egy-két perc, s látni fogja Lalát. Ki gondolta volna, hogy idegenben találkozik majd vele, s ilyen környezetben? Lementek a földszintre, de most valahol hátul jártak, a hatalmas épület túlsó végén. Az őr bevezette egy fapadlós, még a folyosónál is homályosabb szobába, melynek egyedüli bútorzata két pad volt s egy piszkos asztal. Tamás magára maradt.

Amikor Lala a veszteség éjjelén hazatért, hosszú ideig nem aludt el. Eddig legfeljebb az volt a gondja, mi történik, ha elfogy a pénz vagy valami különös szerencsétlenség folytán elveszti a ruletten. Már erre a gondolatra is nyugtalanság vett rajta erőt, de mindig sikerült kitermelnie magából a csillapító ellenszert: a kétezer frank nem fogyhat el, csak akkor, ha nagyon hosszú ideig nem játszik, ami pedig a játékot illeti, kétszer már sikerült megdupláznia vagyonát, felesleges önkínzás egy megtörténhető, de meg nem történt eshetőségre gondolnia. A „mi történik” után mindig a ha következett, s bármilyen gyöngye bástya volt is ez, megvédte a kétségbeeséstől, és legalább megadta neki azt a némileg megnyugtató érzést, hogy minden tőle függ, az ő fegyelmezettségétől, sokkal inkább, mint a szerencsétől. Bár azt sem szabad teljesen számításra

kívül hagyni, amint a zéróval szerzett háromezerhat-száz frank mutatta, mely valóban az utolsó pillanatban jött. Csakhogy a tegnap és a ma között lényeges különbség volt, áthidalhatatlan szakadék: tegnap bizonyos fokig még tőle függött, sikerül-e a játékkal újabb pénzt szereznie, kétezer frank állott ehhez rendelkezésére és egy csálhatatlan módszer, — míg ma csak a módszer van meg, aminek csálhatatlanságába vetett hite nem omlott ugyan össze (éppen azért vesztett, mert nem tudott ellenállni a kísértésnek és nem a szisztéma szerint játszott), de mit ér pénz nélkül akár Pascal legendás szisztémája is? Ezer vagy kétezer frankot kell szerezni, s akkor minden rendben van.

Olyan izgalom fogta el erre a gondolatra, hogy újra felöltözött — aludni ilyen lélekállapotban amügysem tudna — és sétálni indult. A mozgás kissé majd megnyugtatja, s talán közben valami jó gondolata is támad. Valami, amivel mindent vissza lehetne szerezni, s megtartani Mariát is. Megint átgondolta az összes lehetőségeket, de az eredmény mindenütt negatív volt. Helyzete ahhoz az emberéhez hasonlít, aki mély árokba zuhant s hasztalanul dobna le neki egy kötelet, amin felkapaszkodhatnék — hazautazni és tisztességes foglalkozás után nézni — nem tud kiszabadulni nehéz helyzetéből, mert nincs ereje ahhoz, hogy felmásszék

a kötélén. Csak vergődik lent, kétségek s hiú remények között, és minden percben más megoldásra gondol.

Amikor a vasúti hidhoz ért, egy társaság jött vele szemben. Az éjszaka elég homályos volt, inkább csak a szürkés bitumen-út világított, de hangjukról megismerte őket. Két hölgy volt és Woodson úr, a Château Diodato régi vendége, akivel este is összehatalkozott a Kaszinóban. A különböző szisztémákról beszélgettek, mielőtt leültek volna játszani, s az amerikai közben beváltott az előcsarnokban levő bankfióknál egy csekket. Thomán Lajos ott állt mellette, látta amint aláírta az *American Express* ötvendolláros címletű csekklapját, kitépte a füzetből és átnyújtotta az alkalmazottnak. „Igen, így könnyű játszani”, gondolta még magában Lala. Azután kiki ment a maga szerencséje után.

A társaság elhaladt mellette. Lala köszönt az amerikaiainak, s az válaszolt is, de hangjából érezni lehetett, hogy a sötétben nem ismerte őt meg. Vajjon ezek is vesztettek? De hiszen az ilyen ember számára a veszteség nem jelent különösebb izgalmat, csak a játék a fontos. Maga Woodson úr mondta beszélgetés közben: „Nincs nagyobb élvezet a világon, mint játszani és nyerni; s utána rögtön a játszani és veszteni követ-

kezik." Ha veszít, kitép csekkfüzetéből egy lapot s újabb kétezer frank van a kezében. Igen, kitép egy lapot, ez az egész...

Lala nyugtalanul nézett hátra, mintha attól félt, hogy a gondolatoknak hangjuk van, s az amerikai tudja, mire gondol ebben a pillanatban a hídon álló férfi. De a társaság már eltűnt a fák között, az egyetlen élőlény az állomás vörös szemaforlámpája, nem kell senkitől sem félnie, nyugodtan végiggondolhatja a hirtelen felmerült ötlet minden részletét.

A klasszikus tragédiák cselszövője az első pillanatban mindig elüzi magától a lélek sötét mélységéből előbukkanó gonosz gondolatot, s csak hosszas küzködés után enged a kísértésnek, melynek minden állomását lázas monológban közli a közönséggel. De Thomán Lajos már abban a pillanatban beleegyezett a gondolatba, amikor az felötlött benne, illetőleg, a gondolat csak úgy rögzíthetett meg agyában, hogy előzőleg már elfogadta s vállalta minden esetleges következményét. Reggel az amerikai mindig halászni megy, a monte-carloi sziklák felé, s csak a déli órákban tér vissza a szállodába. Minden valószínűség szerint nem viszi magával a csekkfüzetet, s tisztán a szerencsétől függ, sikerül-e azt gyorsan megtalálni, mert a szobába minden nehézség nélkül beléphet, a kulcs ott függ

az ajtó mellett. Ha az autóbuszra nem kell sokáig várakoznia, egy órán belül visszajöhet Mentonból és visszateheti helyére a füzetet. Talán nem veszi észre, hogy hiányzik belőle egy lap, s neki sikerült ötven dollárnak megfelelő frankot szereznie. Olyan melege lett, hogy kigombolta a kabátját.

„Közönséges tolvaj vagy, anyád meghalna szegénységben, ha megtudná, mire vetemedtél, s Maria rád sem nézne többé”, mondta benne valaki, de a lépések fémes hangja mindent elnyomott. Annyira elmélyedt gondolataiban, hogy csak akkor tért magához, amikor a roquebrune-i transzformátorokhoz ért. Nem akar lopni, majd megszerzi az amerikai címét, s mihelyt elutazott a *Château Diodato*-ból, utána küldi az ötven dollárt. Nem akar lopni? De minek lehet nevezni azt, ha behatol egy idegen szobába és elviszi valakinek a csekkfüzetét? „Nem találok más megoldást”, mondta hangosan Thomán Lajos, mintha az éjszaka árnyait akarná tanúnak hívni. Igazán nem talál? S az nem megoldás, ha becsületesen kölcsönkér a *Château Diodato* tulajdonosától háromszáz frankot, megváltja hazáig a jegyet s otthonról megküldi a pénzt? Miért késik a felelettel?!

Hazament és lefeküdt. De már hajnalodott, amikor hosszas vergődés után végre elszunnyadt. A vesz-

teség szorongó érzése és a másnap délelőttre kitűzött terv még álmába is elkísérte, csaknem félóránként felriadt és bizonytalan sorsára gondolva megint nem tudott elaludni. A halálraítélt rab töltheti így utolsó óráit a siralomházban, amikor kint a bitófa körvonala lassan már kirajzolódik a hajnal derengésében.

Reggel már korán lement a társalgóba, mert még éjszaka eszébe jutott, hogy a banktisztviselő jelenlétében alá kell írnia a csekket és annak egyeznie kell a már rajtalevő aláírással. Erre a nehézségre nem számított, de a mentőgondolat nem sokáig késett: a társalgó asztalán fekvő vendégkönyvben bizonyára megtalálja az amerikai aláírását, a múlt év telén is Cap-Martinben tartózkodott. Héttől tízig elég idő áll rendelkezésére, hogy azt valamennyire elsajátítsa. Woodson úrnak a társalgó előtt kell elhaladnia, ha halászni indul; utána azonnal felmehet a szobájába.

Lala jól számított. A csekkfüzetet néhány pillanat alatt megtalálta: az íróasztal középső fiókjában hevert, de kijönni már nehezebb volt a szobából, mert lépteket hallott a folyosón. Sápadtan várt néhány percig, azután, amikor csend lett, gyorsan kilépett, bezárta a szobát, a kulcsot visszatette a helyére, és nyugalmat erőltetve magára, lement a lépcsőn.

Félóra mulva kilépett a mentoni *Crédit Lyonnais* épületéből. Itt is simán ment minden, a tisztviselő rendben találta az aláírást, Lala a szeme előtt tépte ki a lapot, úgy amint azt tegnap az amerikai tette, s néhány perc mulva tárcájában volt az ötven dollárnak megfelelő kétezernyolcvan frank. Most csak gyorsan vissza, legjobb lesz, ha nem várja meg a következő autóbust és taxival viteti magát a Cap-Martin-i állomásra, ahonnan két perc a szálloda. Tizenegy előtt a csekkfüzet ismét a helyén feküdt.

A délelőtt hátralevő részében Lala került a Mariával való találkozást. Azt hitte, ha zsebében lesz a pénz, visszanyeri lelkingugalmát és minden emóció nélkül tud a lány szemébe nézni. De nem így történt. A vesztés után érzett feldúltság nem múlt el, és a reggeli órákat sem lehetett egykönnyen elfelejteni, amikor Thomán Bálint fiából szélhámós lett, aki csekket lop, aláírást hamisít, s mindezt azért, hogy folytathassa kényelmes életét a Riviérán. Most már nemcsak a játékra, de minden mozdulatára, szavára is vigyáznia kell, mert sohasem tudhatja, mikor árulja el magát. Nem valószínű, hogy az amerikai észreveszi a hiányzó lapot, de mindenre el kell készülnie. Az idegen pénz is bántotta, legjobban azt szeretete volna, ha délután gyorsan

sikerülne azt megdupláznia, s így legalább nem a jogtalanul szerzett összegből él.

Amikor délután rövid félóra leforgása alatt elvesztette az egész kétezer frankot, azt hitte, mindennek vége. De csalódott, a szomorú bonyodalom még csak ezután kezdődött. Woodson úr, aki előző nap szintén veszített, még aznap este megállapította, hogy füzetéből hiányzik egy szelvény, feljelentést tett ismeretlen tettes ellen a roquebrune-i csendőrségen, s két nap múlva Thomán Lajos a nizzai ügyészség fogházában ült. Felesleges volt minden tagadás: a mentoni bank tisztviselője azonnal felismerte, amikor ebédidő közben alkalma volt egy pillanatra végignézni a Château Dio d a t o vendégein. Lala tévedett: azt hitte elég, ha Monte-Carlo helyett Mentonban váltja be a csekket, de az amerikai is feltételezte ezt az ismeretlen tettesről s hamarosan ráakadt az első nyomra, melyet könnyű volt követni.

Lala bizonyára nem érezte volna magát annyira szerencsétlennek, ha megtudja, hogy Mariának sejtelmé sincs miért tűnt el. Az amerikai kérlelhetetlennek mutatkozott a bűnössel szemben, de a Château Dio d a t o tulajdonosán kívül senkinek sem említette az esetet, s így azt sem, hogy ki volt a tettes. A szállás pedig részint részvétből, részint üzleti érdekből

csak annyit mondott a lánynak, hogy Thomán Lajosnak azonnal el kellett utaznia, s általa búcsúzik el tőle. Mariát meglepte a hír, Lala ebédközben még nem mondott semmit, de nem is jutott eszébe kételkedni, mert délután, amikor az állítólagos sürgöny jött, ő Nizzában volt, s így érthető, ha Lala nem tudott elbúcsúzni tőle. „Nem mondta meg, hova kell utaznia s mikor jön vissza?“, kérdezte vacsora közben a Château Diodato tulajdonosától, de Clerc úr nem tudott bővebb felvilágosítást adni.

A nizzai ügyészség foglya azonban nem sejtette ezt, s cellájának magányában nem az bántotta, hogy vége a riviérai boldog heteknek, a szabadságnak, hatnyolchónapi börtönnel fizet majd esztelen tettéért, hanem hogy Maria Karsavina szélhámosnak fogja gondolni, aki visszaélt egy lány legtisztább érzéseivel s azonfelül a Château Diodato vendégei előtt is szégyent hozott rá.

— Lala, most nincs idő felesleges beszédre, — mondta Tamás, amikor megölelte öccsét, aki borostás arcával szánalmas látványt nyújtott — kivételesen engedélyt kaptam negyedórai látogatásra. Mi történt veled, s mit kell tennem?

A válaszból érezni lehetett, hogy Lala napok óta

készül erre a találkozásra, pontosan kitervelte a teendőket, mindent átgondolt:

— Igen, később, ha sikerült kiszabadulnom innen, majd mindent elmondok részletesen s talán megértesz. — Kis szünetet tartott, majd folytatta: — Azonnal Cap-Martin-be kell utaznod, autóbusszal gyorsabban odaérsz, mint vonattal. Felkeresed Woodson urat a *Château Diodato*-ban és addig könyörögsz neki, amíg meg nem ígéri, hogy visszavonja az ellenem tett feljelentést. Természetesen hajlandó vagy megtéríteni...

Megállt, majd izgatott hangon:

— Elhoztad a melltűt?! — Majd amikor Tamás szótlanul bólintott: — Hajlandó vagy megtéríteni az általam okozott kárt. Mondd meg, hogy Anyus a saját ékszerét küldte el, hogy megmentsen, ez talán meghatja. Kérdd meg, jöjjön be veled holnap reggel ide, és vonja vissza a panaszt. A francia törvények megengedik ezt s órákon belül kiszabadulok. Ha...

— De még mindig nem tudom, — vágott közbe Tamás — mit követtél el.

Lala röviden elmondta a kitépett csekk történetét s a délutáni szerencsétlen játékot, de az előzményekről hallgatott.

— És mi történik, ha nem hajlandó visszavonni

a feljelentést? Nem ajánlottad fel azonnal, hogy megtéríted a kárát?

— Nem tudtam beszélni vele, s valószínűleg meg sem hallgatott volna. Egészen más, ha te kéred meg erre, aki nem vagy vétkes semmiben. Tomi, minden rajtad mulik — tette hozzá csaknem könyörgő hangon.

— Mindent megteszek, amit csak lehet, de csodát én sem tudok tenni.

Lala egy levelet húzott elő kabátja belső zsebéből és átadta bátyjának:

— Ezt légy szíves odaadni egy lengyel lánynak, aki szintén a *Château Diodato*-ban lakik. Ha pedig elutazott volna, amit valószínűnek tartok, írd rá a borítékra a hátrahagyott címet, a név már rajta van, nem kell külön feljegyezned, és még ma dobd be egy levélszekrénybe. De Tomi — tette hozzá — ez legalább olyan fontos számomra, mint a másik dolog.

Az ór megjelent az ajtóban: letelt a negyedóra, holnap majd lehet folytatni a beszélgetést.

— Intézd úgy, hogy már holnap visszavonják a panaszt; nem tudom, mikor tárgyalják az ügyemet, de akkor már késő lenne. Ezt is mondd meg neki. Semmi érdeke, hogy tönkretegye valakinek az életét,

főleg ha jóváteszik az okozott kárt. Bármí történik is, holnap délután várlak, kettő és négy között.

— Mindent megteszek, Lala — mondta Tamás az ajtóben — remélem kiszabadulsz.

Hét óra múlt, amikor Tamás a Châteauda to kapuját átlépte. Woodson úr a szobájában van, Maria Karsavina kisasszony még nem jött haza. Elkezdheti a küzdelmet Laláért.

— Woodson úr várja önt a szobájában — mondta az inas, aki felvitte Tamás névjegyét.

Felment és bekopogott. Az amerikai leültette, igennel válaszolt, amikor a látogató megkérdezte, ért-e németül, és nyugodtan végighallgatta. Az autóbuzson Tamás jól átgondolta, mit fog mondani, de a hideg, majdnem gúnyos tekintet és a némaság most megzavarta. Nagynehezen mégis előadta kérését, s az utána beálló csendben a választ várta.

— Ön tehát azért utazott két napig, — szólalt meg az amerikai s hangja érzéketlenül és ellenségesen csengett, mintha a vele szemközt ülő férfinak is köze lenne Thomán Lajos tétéhez — hogy engem felkeressen és rábírjon, vonjam vissza a feljelentést. Mi történik, ha nem vagyok erre hajlandó?

— Öcsémet elítélik, s talán egész életére szeren-

csétlenné teszi. — Tamás hangja fáradt volt, úgy érezte, nem számíthat kíméletre, ennek a gazdag amerikaiinak a szemében Lala közönséges bűnöző, akinek börtönben a helye. Mit törődik azzal az anyával, aki most fiáért remeg a kalánvári házban, s aki teljesen összetörne, ha Lalát bezárnák. Szörnyű ez a tehetetlenség. Szeretné megéreztetni ezzel az emberrel, milyen tragikus következménnyel járhat ez a dolog, de szavakkal nem lehet ilyesmit kifejezni. Anyusnak kellett volna idejönnie, egyetlen tekintete meglágyítaná az amerikai szívét.

— Nem, — mondta Woodsan — a börtön senkit sem tesz szerencsétlenné, legfeljebb azt, aki ártatlanul került oda. Nem vezet semmi bosszúvágy, de szánalmat sem érzek Thomán úr iránt.

— Azt szerettem volna, — Tamás halkán beszélt, inkább már csak magának — ha egy anyát szán meg, aki ártatlanul sokkal jobban fog szenvedni, mint fia a börtönben. Önnek joga van ahhoz, hogy öcsémet bezárassa, de nem hiszem, hogy elégtétel lenne az ön számára, ha egy anyának bánatot okozna.

Felállt, meghajtotta magát és az ajtó felé indult. Keze már a kilincsen volt, amikor a másik megszólalt:

— Nem akarok az Ön anyjának bánatot okozni. Holnap bemegyek Nizzába és visszavonom a feljelen-

tést. Azt természetesen nem tudom, kiengedik-e azonnal Thomán urat, én mindenesetre megteszek mindent, ami tőlem telik.

Tamás odalépett hozzá:

— Köszönöm uram. Én mindettől függetlenül holnap visszajuttatom önhöz az ötven dollárt. Csak arra kérem, kövessen el mindent, hogy öcsém mielőbb szabadlábra kerüljön.

Kezefogtak és Tamás elhagyta a szobát. Maria Karsavina még nem jött haza, valószínűleg vacsora előtt nem is jön meg. Majd adják át neki ezt a levelet. Nem tudta, mit írt benne Lala, de valószínűleg nem árt, ha megnyugtatja az ismeretlen nőt is. „Minden rendben van”, írta a boríték hátára németül. Amikor Lala ezt a levelet fogalmazta, még nem tudhatta, kiszabadul-e vagy sem.

Késő este ért vissza Nizzába. Azonnal a főpostára ment és sürgönyözött anyjának: „Minden rendben Lalanak nincs baja Tomi”. Csak ezután ment ki a vasútra a bőrröndjéért. Az állomással szemben fekvő *Hôtel d'Angleterre*-ben szállt meg, ruhástól lefeküdt az ágyra, azzal, hogy ha kissé kipihente magát, megnézi a várost; de éjjel, amikor felébredt, még fáradtabbnak érezte magát, ledobta a sötétben ruháit és tovább aludt.

THOMÁN LAJOS LEVELE MARIA
KARSVINÁHOZ

Maria, — leírtam a nevét, azután megállt kezemben a toll és szomorúan néztem a fehér papírra, melyet egy nap majd a Maga vékony keze fog megérinteni. Megrohannak a gondolatok, szeretnék mindent elmondani, őszintén, egyszerűen, azzal a tudattal, hogy még akkor is elolvassa leveletem, ha szívében szánalmat sem érez irántam. Nem akarom és nem is fogom mentegetni tettemet: gyöngé voltam, jellemtelen, könnyelmű, megérdemlem, hogy szó nélkül elforduljon tőlem; csak azt kérem, higgye el nekem, soha, egy pillanatig sem akartam Magát megtévesztetni, s még kevésbé kihasználni. Amikor a véletlen másodszor összehozott bennünket, este, magamra maradva, arra gondoltam, milyen egyszerű

lenne minden, ha ez a szürkeszemű, minden közvetlensége mellett is tartózkodó lány éppolyan szegény és elhagyatott volna, mint én vagyok. Megfognám a kezét, nyugodtan a szemébe néznék, s azt mondanám: „Maradjunk együtt, kíséreljük meg közös erővel felépíteni az életünket, minden csak rajtunk múlik. Céltalanul bolyongtam eddig a világban, nem éreztem semmi szükségét annak, hogy biztos állást, polgári foglalkozást keressek magamnak, nem volt senkim, akiért ezt az áldozatot meghozhattam volna. Áldozatot, mert minden leszűkített, formákba zárt élet a szabadság elvesztését jelenti, tehát a legnagyobb áldozatot, melyet egy nyugtalan lelkű ember ebben az életben meghozhat. Számomra mindegy, mi vagyok, mennyi pénz van a zsebemben, olajbanfőtt burgonyát eszem-e vacsorára egy kerti padon vagy százfrankos dinét a *Hôtel de Paris*-ban, hiszen ezek csak külsőségek s a lényegyet mégcsak nem is érintik; de ha van valaki, akiért érdemes küzdeni, nincs az a munka, amitől visszariadnék. Küzdeni fogok, egész életemnek csak egy célja lesz, Magát boldognak látni, s csak azt kérem, bizzék bennem, álljon mellettem, vezessen engem. A többit én majd elvégzem magammal és a világgal...

Ezt szerettem volna mondani, Maria, de nem szólaltam semmit. Maga gazdag lány, szép is, azt választhatja élettársul, akit akar, mindenki boldogan csókolná meg

kinyújtott kezét; semmi szükségét nem érzi annak, hogy egy szegény ördöggel „küzdjön az életért”, amikor minden a rendelkezésére áll, amit ez az élet adni tud. Az pedig csak szentimentális filmekben és varrólányok számára gyártott regényekben történik, hogy milliomos lányok éppen az első jólfésült férfit választják élettársukul.

Nem volt erőm őszintén elmondani mindent, s ahhoz is gyöngének éreztem magam, hogy eltűnjek. Pedig még nem szerettem, csak örömet okozott a közelsége és jól esett szürke szemébe nézнем. Később — a *Hôtel du Cap*-i séta után — mindjobban éreztem, hogy többet jelent számomra kellemes szórakozásnál, de igyekeztem nem gondolni a jövőre, vagy azzal nyugtattam meg magam, hogy Maga előbb-utóbb elutazik a Riviéráról és a távolság majd mindent elrendez közöttünk.

A nagy szavak többnyire üresen konganak, mégis nyugodtan írom le: néha kimondhatatlanul szenvedtem és minden erőmet össze kellett szednem, hogy arcom ne áruljon el semmit. Emlékszik még arra az esti sétára, amikor visszafelé jövet eltévedtünk a sötétben és egy kapuhoz értünk? Mögötte, valószínűleg a villa bejáratánál, titokzatos fényt láttunk, melyet a könnyű esti szél időnkint majdnem kioltott. „Biztosan valami orosz arisztokrata lakik itt és ikonja előtt ég a mécses”, mondta Maga, és sokáig némán néztük imbolygását az óriási fák között,

melyeknek csak a taraján rezdült meg néha egy levél. Arra gondoltam akkor, Maria, hogy a kettőnket összekötő érzelem is olyan, mint az a fény a kapu mögött: sejtelmes és végtelenül szomorú, s erre a gondolatra könny szökött a szemembe. Sötét volt, szerencsére nem láthatta az arcomat, de azt hiszem, még így is észrevett rajtam valamit, mert belémkarolt és megsímogatta a kezemet.

Hangosan kimondom a nevét: „Maria”, mintha azt remélném, meghallja bívásomat és segítségemre siet, idejön, megsímogatni a kezemet, mely nyugtalanul szántja a papíron ezeket a sorokat. De távol van tőlem, mérhetetlenül távol, s azt hiszem, soha többé nem fogja megsímogatni a kezemet, s az arcomat sem. És én sem nézhetek azokba a szürke szemekbe, melyek mindig tisztán, okosan s kissé hűvösen ragyogtak rám, mint a téli csillagok a mentoni öböl felett.

Néha azt mondom magamnak vigasztalásul: minden elmúlik, még a legmélyebb érzelem is, Maria Karsavina egy nap majd távoli emlék lesz, akit minden fájdalom nélkül lehet felidézni, legfeljebb kis melankólia száll utána az ember szívére. De éppen ez ellen tiltakozik bennem minden: nem akarok meghalni, nem akarom, hogy mai énem, mely megremeg erre az egyetlen szóra: Maria, megsemmisüljön, elviselhetetlen az a gondolat, hogy a Maga arca majd mindjobban elhalványodik ben-

nem, mint azok a régi családi fényképek, melyeken egy sárga folt lassan mindent elmos. Vagy ha a legtisztább emberi érzelemnek is ez a sorsa, legalább gyorsan, hirtelen semmisüljön meg bennem a Maga képe, s ne kelljen éreznem és látnom annak a lénynek a lassú baldoklását, aki ma jobban él bennem önmagamnál. Mert bármilyen fájdalmas is a halál, a lassú agónia még a halálnál is rosszabb.

Nem tudom, miért kellett találkozoznunk egymással, de elképzelhetetlen, hogy ezt csak a véletlen szeszélye rendezte így. Furcsa elgondolni: ha egy későbbi vonatra ülök fel Párizsban, nem ismerem meg Magát és egész sorsom másként alakul. S mégis azt mondom, mindennek így kellett történnie, máshogyan nem történhetett volna. Még nem tudom, miért hozott össze bennünket a végzet, talán nem is fogom sohasem megtudni, csak azt érzem csalhatatlanul, hogy sorsomnak találkoznia kellett a magáéval, mint néha hulló csillagok találkoznak az égen. Egy pillanatig tart csak az egész, de megszámlálhatatlan mérföldeket futottak meg ezért a pillanatért.

Búcsúzom Magától, Maria. Szeretném megköszönni mindazt, amit az elmúlt két hónapban ajándékuul adott nekem. A néma könnyeket, amikor vonatunk az éjszakában száguldott s én egy szőke kisfiúról meséltem, homlokának hüvösségét, amikor megcsókoltam, zsebkendőjé-

nek lobogását az avignoni pályaudvaron és a szélről elsodort szavakat. Kis dolgok, Maria, de valaki szeretné örökre megőrizni az emléküket, olyan tisztán, amint ma él benne. Köszönöm a cap-martini napokat, túlságosan szépek voltak ahhoz, semhogy örökre tarthattak volna: a reggeli kopogásokat a fűtőtest csövén, a délelőtti sétákat a tengerparton, a délutáni órákat a zongora mellett, köszönöm, Maria, hajának finom illatát és a csókjait. Vigyázni fogok ezekre az ajándékokra, mélyen a lelkembe zárom őket, ne érhessen hozzájuk semmi tisztátalan anyag, el ne fakuljanak, meg ne rozsdásodjanak.

Sohasem fogok többé Cap-Martin-be menni, mert úgy akarom megőrizni emlékét, amint Magával láttam és túlságosan fájdalmas lenne egyedül kószálni azon a vidéken, ahol valamikor két boldog ember bolyongott.

Bocsássa meg nekem, ha bármivel is fájdalmat okoztam Magának, és gondoljon mindig szeretettel arra a férfira, aki most távol Magától becsukja a szemét s nagy magányában is megvigasztalódik, ha kimondja ezt a varázslatos szót: „Maria”.

Az örökre eltávozó barát utolsó üdvözlését küldi és kezeit csókolja

Lala.

Még világos volt, amikor Margit elhagyta a temetőt. De most nem a szokott úton indult haza, hanem a sétányon át, a város felé; ha a székesegyházba akar felmenni, csak erre mehet. A ligetben ilyenkor kevesen járnak, bent a városban pedig majd meggyorsítja lépteit, nem néz sem jobbra, sem balra, ha valaki üdvözli őt, visszaköszön, de talán szerencséje lesz és nem találkozik olyan ismerőssel, akivel beszélgetni kell, hacsak néhány szót is. Főleg Tomi utazásáról ne kérdezősködjenek, bármit válaszolna is, elpirulna, s az emberek ezt rögtön észreveszik. Honnan van az a különös ösztön bennük: mindig a többiek életét figyelni, baj után szimatolni és valami különös, megmagyarázhatatlan örömmel foglalkozni a más legbensőbb dolgaival? Önmaguk elől menekülnek, idegen életekben szeretnek vájkálni, hogy elfelejtsék saját nyomorúsá-

gaikat? Margit sohasem tudta ezt megérteni; jószívvel végighallgatta, ha valaki elmondta neki családi bajait, igyekezett megvigasztalni az embereket, de sohasem jutott volna az eszébe, hogy bármi után is érdeklődjék. És még otthon is csak a legritkább esetben kérdezősködött. Ha Bálint, vagy valamelyik gyermek arcán észrevett valamit, megvárta, míg elmondják neki bajukat, hiszen nincs természetesebb annál, mint ha hozzá fordulnak, a hitveshez és az anyához, aki azért él, hogy átvegye övéi gondját és elhárítsa felőlük a veszedelmet. A Thomán-család minden tagja érezte ezt, és soha nem volt titkuk egymás előtt. Csak természetes, hogy Lala még a távolból is hozzá fordul, ha veszedelem fenyegeti, a rögtöni segítség biztos tudatában. Milyen nagyszerű érzés segíteni másokon és elsősorban azokon, akik a lélek és a vér törvénye szerint egyek vele! Két napon át gondolatban végigkövette Tomi útját, s ugyanakkor elszorult szívvel gondolt Lalára is, aki türelmetlenül várja a szabadítót. Ma reggel megjött a távirat, minden rendben, Lalának nincs semmi baja. Majd szépen hazajön Tomival, kipihen a fáradalmakat és igyekszik elhelyezkedni Kalánvárott vagy Budapesten. Mindegy, csak legyen vége a kóborlásoknak, a cigányéletnek, melynek Lala számára sincs sok értelme, s az ő éjszakáit is nyugta-

lanítja. Ha a gyermekek tudnák, mennyi gondot, szomorúságot, rettegést okoznak az anyai szívnek, talán minden tettük előtt megkérdeznék magukban: „Mit szólna ehhez Anyus? ... Nem okozok neki fájdalmat, ha megtudja?“, és egész életükben, még az anya halála után is, ez lenne a biztos iránytű. Az sem baj, ha egyelőre itthon marad és utolsó szigorlatára készül. Ha a diploma a kezében van, valószínűleg sikerül állást kapnia a városnál vagy a megyénél. Bálint sohasem kért semmi szívességet attól a várostól, melyet harminc éven keresztül hűségesen szolgált; halála után megjutalmazhatják azzal, hogy fiának kenyeret adnak. Vagy ha Lala okvetlenül Pestre akar menni, nagybátyja mindent megtesz majd az érdekében. Egyelőre azonban még nincs itthon. „Lehet, hogy én is hazajövök“, írta Lala a segélykérő levélben, de Margit jobban ismeri fiát, semhogy erre biztosan számítana.

A főtérrre ért. Csak itt ne találkozzék ismerőssel! Meggyorsította lépteit, maga elé nézett, mintha ezzel azt is elérheti, hogy más sem veszi észre, s csak akkor nyugodott meg, amikor a tűztornyot elhagyta. Itt már a vár kezdődik, ahol ebben az órában csak öreg kanoonokok sétálnak és a gimnázium fehér ruhás szerzetes-tanárai. Arra az időre emlékeztetik Margitot, amikor

fiai még iskolába jártak, s ő minden félévben meglátogatta Surányi tanár urat és Ferjentsik tanár urat, a két osztályfőnököt, mert maga akarta hallani, hogyan tanulnak és nincs-e valami panasz ellenük. Bálint csak akkor ment fel, ha Lalával volt valami baj s az igazgató jónak látta figyelmeztetni az apát a gyerek viselkedésének esetleges következményeire. „A tanárok nincsenek figyelemmel egyéniségekre“, mondta este Lala, ha apja beszámolt az igazgatónál tett látogatásról. Ez az egyéniség abban nyilvánult meg, hogy szerenádott adott egy képzősnek az Angolkisasszonyok intézete előtt, vagy este kilencig futballozott a kereskedelmistákkal, ami hármas vétséget jelentett, mert a futball tilos volt, kereskedelmistákkal a gimnázium növendékeinek nem volt szabad érintkezniük, s végül ősszel és tavasszal, az iskolai szabályzat értelmében félnyolc után minden diáknak otthon a helye.

Margit előtt felvillanak ezek az emlékek, de gondolata már másutt jár. Évek óta minden hónap utolsó szerdáján szokott gyónni, s ma is azért megy a székesegyházba. Maradjon el mögötte minden, ami megzavarhatná figyelmét, az a negyedóra következik, amikor még az a nyá is elhalványul benne, hogy a lélek annál tisztábban ragyogjon. Amikor hat-nyolcéves kislány volt, a gyónás élménye mindennél többet je-

lentett számára, s ma is, negyven évvel később, úgy érzi, nincs fontosabb pillanat az ember életében, mint amikor letérdel a gyóntatószék kemény zsámolyára és megszabadul a lelkébe lerakódott tisztátalan anyagtól. „Nem, nyugodjék meg, ez a legnagyobb kegyelem, amit az ember Istentől kaphat, — mondta egyszer a lelkiatyja, amikor Margit azon aggályoskodott, hogy a gyónás után érzett öröm szinte gőgössé teszi — érezni, mennyivel erősebbek és fiatalabbak vagyunk, ha bűneinket, mint valami nehéz szemfedőt, ledobtuk magunkról. Szeretném, ha mindenki gőgösen hagyná el a gyóntatószéket, azzal a gőggel, mely voltaképpen a legnagyobb alázat jele”.

Gyónás után Margit lemegy a katedrális földalatti kápolnájába. Szereti a sötétséget maga körül, mely távoltart tőle minden idegen képet és gondolatot. Úgy érzi, nincs semmi közte és az Isten között, ezek azok a percek, amikor a test korlátai eltűnnek és a lélek nyugodtan társaloghat Azzal, aki bennünk van, még akkor is, ha nem veszünk tudomást jelenlétéről. Az örökmécs lángja időnkint meglobban, de az asszony nem veszi ezt észre, mert tekintete arra a kimondhatatlan látványra szegődik, melyet az üdvözültek örökké szemlélnek.

*

— Én megérttem, — mondta Tamás és megfogta öccse karját — ha idegenkedsz attól a gondolattól, hogy hazatérj Kalánvárra. Nehéz lenne megszokni azt, amit végeredményben sohasem szoktál meg. Érettségi után rögtön elkerültél otthonról, a gimnáziumi évek pedig mások voltak, egészen mások, mint amilyenek később vártak volna rád, ha otthon maradsz. Tudtuk, utánuk új élet kezdődik, vagy legalább is azt hittük, mert számomra ez az új élet sohasem jött el. És mégis, azt mondom neked, nincs értelme ezeknek a kószálásoknak...

A Masséna-tér egyik kávéházában ültek, Nizza központjában. Az amerikai, ígéretéhez híven, délelőtt megjelent az ügyészségen, visszavonta a feljelentést, sőt még külön is megkérte az ügyészt, engedjék szabadon Thomán Lajost. S így történt, hogy aznap délután Lala elhagyta a fogházat, ahol nyolc napot töltött, nyolc keserves napot, melynek emlékét nem fogja egykönnyen elfelejteni. Tamás már várta a kapuban s elvitte abba a szállodába, ahol egy nappal előbb szobát vett ki magának. Nem mondott egyetlen rosszaló szót sem öccsének, de nem is tehetne volna ezt, mert első beszélgetésük alkalmával Lalának nem volt alkalma mindent elmondani, s a tényeken kívül nem tudott semmit. De még attól is óvakodott, hogy

amikor magukra maradtak a szállodában, bármit kérdezzen Lalától, s ő volt az, aki azt ajánlotta, üljenek be egy kávéházba.

— Igazad van, nincs értelme a kószálásoknak — felelte Lala kis szünet után. — És azt gondolod, az úgynevezett polgári életnek, mint a tiéd vagy szegény Apusé volt, több értelme van? Ne akarjunk minden áron értelmet keresni az életben, legalább is ne ilyen értelmet. S még egy: minden ember különböző, vannak, akik nem arra születtek, hogy egy unalmas kisvárosban éljenek, másokat pedig arra predesztinált a sors, hogy sohase mozduljanak ki házukból. Mindezzel még nem azt akarom mondani, hogy nincs szándékomban visszatérni Kalánvárra.

Tamás az előttük hullámozó tömeget nézte és sokáig nem válaszolt, mintha nem is hallotta volna Lala szavait. Azután hirtelen megszólalt, de hangja olyan különösen csengett, hogy testvére meglepetten nézett rá.

— Nem hiszek abban, amit az előbb mondtál. Ha igazad volna, semmi közös vonás nem lenne bennünk: te, egyéniségednek megfelelően évek óta bolyongsz a világban, én évek óta ugyanabban a városban élek. De néha úgy érzem, fordítva is megtörténhetett volna, s csak valami rajtunk kívül álló titokza-

tos erő akadályozta meg, hogy Thomán Tamás kalánvári gyógyszerész ne Berlinben, Londonban és Párizsban töltse életének egyrészét, vagy talán az egészet, hanem egy unalmas kisvárosban.

— Talán igazad van, — felelte Lala — de azt hiszem, egyikünk sem járna jól a cserével. Valahogyan úgy kellene berendezni az életet, hogy minden ember bizonyos évek után, előre meghatározott szándékkal, máshoz kezdene, s néhány év után ismét máshoz. Életünk vége felé nagyon gazdagnak éreznők magunkat...

Elhallgatott, majd néhány perc múlva:

— Nem értetted félre a *Château Diodato* portásának a szavát? Biztosan azt mondta, hogy az, akinek a levelet címeztem, csak estig ment el a szállodából, s nem utazott el végleg?

Nem, Tamás nem téved, hiszen németül beszéltek, és a portás még felcsengetett a szobalánynak, nézze meg, nincs-e Maria Karsavina kisasszony a szobájában. Ha elutazott, nem vette volna át a levelet. De feleslegesnek tartja elmondani, hogy a borítékra, maga sem tudja, miért, ráírta azt a néhány megnyugtató szót. Lala talán megharagudnék érte vagy utólag felesleges bonyodalmakat okozna. Szeretné megkérdezni, ki az a lány, mi állt a levélben, de nem szól semmit.

— Érthetetlen — mondja Lala elgondolkozva.
— Érthetetlen, hogy miért nem utazott el.

Ha sejtene a valóságot, azt, hogy Maria nem tud semmit a lopásról, és még a váratlan eltűnésnél is jobban meglepte a levél, melyet egy ismeretlen, németül beszélő úr adott át a portásnak, miután ráírta: „Mind-en rendben van“, talán szó nélkül felugrana és rohanna Cap-Martin-be. De Lala mindezt nem tudja, és nem sejtí azt sem, hogy tegnap este valaki mindent megadott volna, ha beszélni tud vele és ágyára borulva hosszasan megsíratta.

— Szeretném, ha még ma véglegesen döntenél, hazajössz-e velem vagy sem. A magammal hozott pénz fele megvan, s a smaragdtű árából is maradt valami. Én holnap mindenképpen vonatra ülök.

— Maradj még egy-két napig itt — mondta Lala. — Mindent megbeszélünk, megnézed Nizzát és a környékét, s talán veled megyek én is.

— Nem Lala, nincs semmi értelme. Anyus nyugtalanul vár még a sürgöny után is, és a gyógyszer-tárban is szükség van rám. Most kell döntened, azonnal, s reggel indulunk, ha van megfelelő vonat. Ha úgy érzed, nincs erőd velem jönni vagy valami más terved van, odaadom neked összes pénzemet, csak arra kérlek, ne maradj itt a Riviérán. Becsületesen megélni

itt úgysem tudsz, s én otthon lelkiismeretfurdalást éreznék, hogy nem szakítottalak ki ebből a környezetből.

Fizettek és elindultak a szálloda felé. S már mindketten tudták, hogy holnap megint elszakadnak egymástól.

*

A Margithíd közepén Gréte leszállt a villamosról és megindult a Sziget felé. Délután félhat, hazamenni nincs kedve, Géza szolgálatban van, nem láthatják ma egymást, legokosabb, ha lesétál a szállodáig; s ha a sötétben nem akar vissza is gyalog jönni, felül az autóbuszra. Szerette ezeket a magányos sétákat, amikor az ember órahosszat nem találkozik senkivel és zavartalanul gondolhat az otthoniakra, itteni életének apró eseményeire, vagy a jövőjére. S a tiszta levegő majd kikergeti fejéből az irodai munka értelmetlen emlékeit, melyek gyakran még álmában is előjönnek. „Nem szabad olyan nagy odaadással dolgozni, Gréti, — mondja olykor Géza — mások mindent elfelejtenek, mihelyt felkelnek az asztal mellől, maga pedig egész lelkét beleviszi a munkába”. Csakhogy ezen nehéz változtatni, otthon szoktatták meg így, amikor még nem gondoltak arra, hogy naphosszat író-

gép mellett fog ülni. És Gréte még ezt a munkát is szereti, vagy inkább annak örül, hogy maga keresi meg a kenyerét, nem kell Anyus gondjait növelnie, sőt, ha arra kerülne a sor, még ő tudna Anyuson segíteni. De arra aligha van szükség, a kalánvári levelek hangja csaknem derűs, anyagi gondokról nem esik szó sohasem. A Lalának küldött száz pengővel együtt, pontosan ezer pengője lenne a takarékbán, ami nem sok, de csak ő tudná megmondani, mennyi kis lemondásba került két éven keresztül: minden reggel gyalog menni a Margit híd pesti oldaláig, ahonnan csak tizenhat fillér a villamos; egypengős ebéd, melyet ketten fogyasztanak el az irodában; a csütörtöki operaelőadáson és egy-egy jobb filmen kívül semmi szórakozás, sőt Apus halála óta még a mozi is elmaradt. De annál jobb érzés tudni, hogy minden elsején ötven pengővel emelkedik a takarékbetéte. Ha Gézát ősszel kinevezik alorvossá, semmi akadálya a házasságnak. Négyszáz pengőből gondtalanul megélnek, s jövőre valószínűleg az ő fizetését is emelni fogják.

Gréte szívesen gondol a jövőre. A kalánvári éveket nem felejtette el, fehér bárányokként járnak a nyomában, a jelen apró gondjai is gyakran foglalkoztatják, de nincs nagyobb öröm, mint arra az időre gondolni, amikor esténként majd a saját otthonába

megy haza, és a lámpafény mellett beszámolnak egymásnak a nap eseményeiről. Mindig ugyanaz történik, semmi változás, mintha az idő örökké valami óriási körben forogna, mint az óra mutatója. Mások talán többet várnak az élettől, de ő úgy érzi, a legnagyobb élménynél is többet jelent a nyugalmas hétköznapi élet, melytől az unalom éppolyan távol áll, mint a viharos szenvedély. Megvalósítani azt, ami csak keveseknek sikerül: az eseménytelen házasság kiegyensúlyozott boldogságát. Nem sok család életébe volt alkalma betekinteni, de tudja, hogy a boldogság ritka madár, vihartól éppúgy fél, mint az unalom tikkasztó szaharájától. Évtizedekig élni egymás mellett, dolgozni, küzdeni, örülni egy jó könyvnek, egymásbakarolva hazajönni az Operából, a nyári szabadság alatt hegyeket mászni vagy a víz partján feküdni mozdulatlanul, és lassan egymáshoz hasonulva megöregedni. És a másik élet, mely mintegy kiegészíti ezt: az anya élete. Amikor éjjel majd felriad álmából, mert mellerte nyöszörög a gyermek, az első szó és első lépés öröme, s a későbbi gondok, aggodalmak, rettegések.

Csaknem besötétedett. Mélyen magába szívja a nedves fák kissé égett illatát, megáll, mintha várna valakire, de csak az ágakról lecsurgó cseppek zaja hallatszik és az esti város távoli zsongása. Milyen külö-

nös a sors! Azt hitte, s vele együtt övéi is, hogy amíg nem megy férjhez, Anyus mellett fog maradni, és később sem kerül el Kalánvárról. Ha otthon marad, minden egészen másként alakul, s tíz év múlva legfeljebb csak külsőleg hasonlított volna ahhoz az asszonyhoz, aki itt, Pesten lesz ugyanannyi idő után. S amíg egy nizzai kávéházban két férfi a véletlen és a sors különös játékaikról beszélgetett, Thomán Gréte is arra gondolt, hogy talán egész élete más irányt vesz, ha nagybátyja egy vendéggel kevesebbet hív meg arra a bizonyos estélyre, s az a vendég éppen egy fiatal orvos. Ilyen lényegtelen dolgokon múlik az ember élete? Milyen megnyugtató érzés tudni, hogy az, amit egyesek véletlennek, mások a sors szeszélyének neveznek, a mindenre vigyázó Figyelem akaratából történik, s egyszer majd világosan fogjuk látni, hogy a legjobban történt! Az ember végezze becsületesen a kötelességét, igyekezzék mindent Isten nevében tenni, a többi ráadásul kapja, ajándéku, melyet talán meg sem érdemel.

Gézában is elsősorban a mély hitet szereti. Az orvosok, éppen mesterségüknél fogva, hajlamosak bizonyos fokú materializmusra, elsősorban a test és lélek összefüggésével kapcsolatban, és fölényes megjegyzéseikkel gyakran helyrehozhatatlan rombolást okoznak

jóhiszemű emberek lelkében. Gézát a tudás közelebb hozta Istenhez, és alázatossá tette azokkal a dolgokkal szemben, melyeket a hívő ember csak tisztelettel közelíthet meg. Talán akkor is szeretné, ha nem lenne ilyen vallásos, de nyugtalanul gondolna házasságukra, míg így nem választja el őket semmi.

A sziget felső részén fekvő szállodához ért. Jobb lesz, ha autóbusszal megy vissza a hídig; a nyirkos levegőben könnyen megfázhat s már hét felé jár az idő. A Néné bizonyára nyugtalanul várja, mikor szólal meg a csengő.

A vonat lassan megindult. „Vigyázz magadra és írd néha nekünk, Anyus minden reggel a te leveledet várja”, mondta Tamás s néhány lépést tett a vonat mellett. Lala még egyszer kinyújtotta a kezét: „Írni fogok, és köszönöm neked Tomi, hogy megmentettél”, azután növekedni kezdett köztük a távolság, s csak némán integettek, amíg látták egymást.

Lala még a kiszabadulás estéjén, alig félórával a kávéházi beszélgetés után határozta el, hogy elutazik, de nem Tamással, hanem az ellenkező irányba, Párizs felé. „Nincs erőm hazamenni veled, de mindkettőnk megnyugtatóására még ma elutazom innen. Holnap, magamra maradva, talán megint visszamennék Montecarloba. A játék elől valóban futásban a menekvés”. Tamás csodálkozott a váratlan elhatározáson, de nem ellenkezett. Ha már nem jön vele haza, ez a legoko-

sabb, amit csinálhat: azonnal elutazni. S ő is nyugodtabban ül fel holnap a vonatra. Lala talán maga sem tudja, hova utazik, mihez fog kezdeni, de nincs az a bizonytalan jövő, ami fojtogatóbb lenne a Riviéra arany poklánál. És amíg öccse újból becsomagolta a börtönben sebtében összegyömöszölt holmit, Thomán Tamás kalánvári patikus, ahogyan ő szokta gúnyosan önmagát nevezni, a lelke mélyén valami irigységet érzett. Lalának néhány nap múlva talán nincs mit ennie, idegen emberek veszik körül, nem lesz senki mellette, aki legalább megvigasztalná, — míg őt biztos keret várja, mely az Orgona-utcai háztól a „Szent Kristóf” gyógyszerertárig terjed. És mégis: ha lehetne, talán odalépne Lalához s megrökönyödésével mitsem törődve, így szólna: „Nincs jogod tovább ehhez az élethez. Cseréljünk szerepet, menj holnap reggel haza, s ma este majd én ülök fel a párizsi vonatra. Még a négyszáz frankot is megtarthatod”. Lala azt hinné, hirtelen megháborodott. De ki tartja őt vissza attól, hogy öccsével vagy öccse nélkül Kalánvár helyett Párizsba utazzék? „Íróasztalom baloldali fiókjában, a tankönyvek alatt, Anyus megtalálja a naplót. Olvassa el figyelmesen, s minden külön magyarázatnál jobban megérti, miért nem térek vissza Kalánvárra...” Kele-

men úrnak pedig szép nizzai képeslapon jelentené be, hogy nem hajlandó többé porokat keverni.

De a lázadás csak egy pillanatig tartott, távoli villámfény a nyári est egén, melyet nem követ semmi. Átadta Lalának a négyszáz frankot, nála csak a szoba ára marad s valami aprópénz a holnapi reggelire. „Nem sok marad belőle, ha megváltottad a jegyet Párizsig, — mondta — de ez az összes vagyonom. Ha megírod a címedet, azonnal küldök neked valami pénzt, vagy ha közben mégis meggondolod magad, jegyet hazáig.” — „Köszönöm Tomi, de azt hiszem, egyelőre inkább a pénzre lesz szükségem.”

A pályaudvaron Lala átadta a koffert egy hordárnak, amit Tamás felesleges költekezésnek tartott, de nem szólt semmit. S valószínűleg mégjobban meglepődött volna, ha látja, hogy néhány perccel a vonat elindulás után, öccse nyugodtan átköltözködik a szomszédos vagon egyik elsőosztályú fülkéjébe és a lámpát fel sem gyújtva, kényelmesen befészkeli magát az ablak melletti sarokba. „Mi lenne, ha Maria a következő pillanatban belépne a fülkébe?”, gondolta magában Lala, s a vonat már Saint-Raphaël felé járt, amikor képzelete még mindig ezt a jelenetet vetítette maga elé. Ezen a ponton teljesen megegyezett Tamással a természetük. Az egyik a nizzai tengerparton sétálva, most

anyját látta maga előtt, amint az Orgona-utcai házban a naplót olvassa és Lala után most őt is megsíratja; és Kelemen urat, aki megrökönyödve nézi a Riviéráról jött képeslapot, — a másik egy láthatatlan lánnyal beszélget.

„Maria, éreztem, hogy megint találkozni fogunk. Ne szóljon semmit, csak nézzen rám s tudni fogom, megérti, hogy búcsú nélkül tűntem el. Igen, megint első osztályon utazom, éjjel, mert ha megváltom Párizsig a jegyet, nem marad semmi pénzem és éhenhalok egy nyomorult szállodai szobában vagy a Concorde-tér közepén. Mihez fogjak, Maria? Dolgozni nem engednek, pedig tányérosónak is elmennék, vagy vissza a Chapelle-re, zsákokat és nehéz ládákat targoncázni este tíztől reggel ötig, ha már nem csinálhatom azt, amihez tehetséget érzek magamban. Nem, nem mondhattam el mindent őszintén az első pillanatban, mert a riviérai szép napokból nem lett volna semmi, s én még ma is úgy érzem, hogy a „Csillagok tánca“ megérte a sok nyugtalanságot és szenvedést. Csak azt szeretném Maria, ha elhinné: nem akartam megteveszteni, azért nem mondtam el őszintén mindent, mert úgy éreztem, elveszteném, s ennek még a gondolata is fájdalmat okozott. Mondjon valamit, szólaljon meg, nem bírom ezt a csendet. De Maga csak ül velem szemben, fázó-

san beburkolózva és tekintete a szívemig ér. Vagy ne szóljon semmit, nyujtsa ki némán a kezét, símogassa meg az arcomat, mint délelőttönkint, amikor a tengerparti sziklákon ülve, ölébe hajtottam a fejemet, — s én tudni fogom, hogy mindent megért és szeretete mindent megbocsát. Ó, Maria, Maria Karsavina, milyen boldog lennék, ha nem ismertem volna meg magát, és milyen boldogtalan!...“

Lala érezte, hogy meleg könnyek gördülnek le az arcán. Az ablakon keresztül látni lehetett Cannes fényeit, a Croisette szikrázó ívét, s ha elfordította tekintetét és lenézett a sötétbe, a parti sziklákat látta, melyek úgy gubbasztottak az éjszakában, mint a tenger mélyéből előjött őskori szörnyek. Egy óra múlva már a tengert sem látja, s reggel, ha kiszáll a vonatból, ez a két hónap úgy tűnik majd fel előtte, mint valami különös, csodálatos káprázat.

Majd kiszáll a vonatból, valahogy talán sikerül jegy nélkül is elhagyni a pályaudvart, de mi következik azután? Nem lenne jobb, ha — amint gondolt is egyszer erre, — csak Marseille-ig utaznék és felvételné magát az idegenlégióba? Egy másodpercre felvillant előtte az ötlet, de elűzte magától. Az idegenlégió és egy kalánvári állás között semmi különbség; mindkettő állandó megkötöttséget jelent, szabadságának tel-

jes feladását. Tétovázás nélkül vállalná, ha bármikor, minden indok nélkül visszajöhetne Afrikából. De az a tudat, hogy öt vagy tíz évig ott kell maradnia, jobban elriasztotta, mint a szolgálattal járó veszélyek és az embertelen környezet. Nem, akkor inkább árvaszéki ülnök lesz Kalánvárott, ott még mindig megteheti, hogy szó nélkül felkel az íróasztaltól, tisztelettudóan aláztos szolgáját köszön a főnöknek és kísértél az állomásra. De ha egyszer odakerülne, a kisváros, mint valami alattomos pók, észrevétlenül behálózná, s egy-két év múlva már nem tudna kiszabadulni fojtó öleléséből, élete végéig a Hivatal és a Polgári Kötelesség tehetetlen rabja lenne. Ezért, csak ezért választja inkább a bizonytalanságot, mely teli van ismeretlen lehetőségekkel.

Marseille után elnyomta az álom, pedig szeretett volna Avignonban kinézni az ablakon, ki tudja, talán az ívlámpa fényénél megpillant egy szürkeruhás lányt, fehér zsebkendővel a kezében. Nem tudja meddig aludhatott, hirtelen megszakadt az álma, mintha valaki megrázta volna a vállát. De a fölkében nem volt senki, s amikor kinézett a folyosóra, ott sem látott embert. A vonat egy hosszú hídon dübörgött, de a folyó vize elveszett az éjszakában, azután a kattogás lassulni kezdett és kétoldalt fények villantak fel. „A Rhône volt,

Lyonba érünk", gondolta, s ebben a másodpercben, mintha megint az előbbi titokzatos kéz irányítaná mozgulatait, táskája után nyult. Nem utazik Párizsba, talán itt könnyebben sikerül bejutnia egy gyárba, vagy elmegy napszámosnak valamelyik közeli faluba. Négy-száz frankból tíz napig megél, addig minden lehetőtl elkövet, hogy kenyérhez jusson.

A vonat befutott az állomásra s a következő pillanatban Thomán Lajos leugrott a lépcsőről. A kivilágított óra félhármát mutatott. Rövid töprengés után bement a másodosztályú váróterembe, s mert a pamlagok már nem voltak szabadok, leült a középső nagy asztalhoz, maga mellé tette kofferét, és fejét karjára hajtva, nemsokára elaludt.

THOMÁN TAMÁS NAPLÓJÁBÓL.

1938 március 5.

Nehezen tudnám megmondani, miért nem volt kedvem naplómat elővenni. Vagy talán nem is a kedvem hiányzott, hanem mindig valami félelem fogott el, ha elhatároztam: este magammal viszem a füzetet és egész éjjel írni fogok, csak ne kelljen hajnalig a gondolatokat elűznöm magamtól, melyek amúgyis visszatérnek és csillogó szemükkel rámbámulnak a homályból, mint valami titokzatos éjjeli állatok. Most vagy később le kell velük számolnom, s jobb ha ez ma éjszaka történik, holnap talán már remegne a kezem, ha a torkuk után nyúl...

Először az Illúzió-szörnyetegről. Az önámítást ma is az egyik legveszedelmesebb betegségnek tartom, s

úgy érzem, egész életünket megfertőzheti; mert az, aki állandóan illúziókban él, semmiben sem különbözik attól, aki azt álmodja, milliói vannak, s közben vele együtt egész családja is napok óta száraz kenyéren tengődik. De ez a kérdésnek csak érzelmi része, s ha valakinek az álombeli milliók örömet okoznak, legyen boldog vele. Ezért még nem idegenkedném annyira az illúziótól, úgy érezném, azt a lényt téveszttem meg önmagamban, aki megérdemli, hogy megtévesszék. De minden érzelmi szemponttól függetlenül, az igazság-érzés tiltakozik bennem az ellen, hogy kényelemszeretből vagy gyávaságból bármit is meghamisítsak. Az igazság mindig szép, még akkor is, ha emberi önzésből gyakran szomorúnak vagy lehangolónak találom. Ezért az illúziókban élő ember engem nem annyira a koldusra emlékeztet, aki álmában aranyat számlál, mint inkább egy matematikusra, aki nem bánja, ha számításai a kétszer kettő nem mindig négy, csak az a lényeges, hogy a kívánt eredményhez jusson. Nincs semmi értéke az emberi életnek, ha valóság helyett káprázaton épül fel.

Mindezt csak azért hangsúlyozom magam előtt, nehogy az a színezete legyen annak, ami utána következik, hogy én is beálltam azok közé, akik nem bánják, ha *halott van a szobában*. Jobban irtózom ettől, mint

valaha. De a nizzai út egy pontban megváltoztatta fel-fogásomat, s ma azt vallom, vannak esetek, amikor az illúzió megengedhető, mert ha nem is felel meg annak a valóságnak, amire vonatkozik, nem lehetetlen, hogy mégis közelebb áll ahhoz a Valósághoz, melynek a földi dolgok csak tökéletlen utánzatai. Jobb lett volna, ha bekötött szemmel teszem meg ezt az utat Nizzáig és vissza, s bennem tovább is úgy élnének a tájak, amint magamban elképzeltem azokat. Helytelen lenne azt mondani, hogy csalódtam bennük; inkább akkor közelítem meg a valóságot, ha azt írom: teljesen mások, mint azok a városok, melyek bennem éltek, nincs közöttük semmi kapcsolat, még az az anyagi összefüggés sem, ami egy marék homok és a Szahara között fennáll. Ezt leginkább Velencében éreztem. Nem akartam megszakítani visszafelé sem az utat, Anyusra gondoltam, aki nyugtalanul vár és a gyógyszerháza, de nem közvetlen vonattal jöttem és Mestrében lekéstem a csatlakozást. Három óra időm volt, bementem Velencébe, nem annyira kíváncsiságból, mint inkább „illendőség kedvéért”. Okosabb lett volna, ha a mestre-i állomás várótermének a falát nézem három órán át. Amit láttam: a Szent Márk-tér, a templom, a dózsák palotája, gyönyörű, s kétségtelenül élmény lehet az olyan ember számára, akinek nincs képzelete; de számomra kimond-

hatatlan csalódás volt, mert a bennem élő Velence más volt, egészen más. S ha most behúnyom a szemem, nem látom tisztán egyiket sem: nem létező és valóságos terek, utcák, templomtornyok kavarnak előttem, paloták verekszenek és a lagunák fekete vize előnti mindazt a csillogást, ami azelőtt feltűnt bennem, ha kimondtam ezt a mágikus szót: Velence. És így voltam Milánóval s Nizzával is. Csak Génua menekült meg a valóság árva elől, s ezt annak köszönhetem, hogy éjjel láttam, amikor még a legközségesebb bérház is alakul, szinte kitágul a sötétben, és mindaz, amit a nap kíméletlen fénye elrejt, lassan előjön a homályban. S így történt, hogy reggel, amikor a francia konzulátusra mentem, nem ismertem meg a főtér árkádjait, melyek az éjszakában hatalmasabbak és élőbbek voltak, mint a reggel józan világosságában.

Ezért írom tehát le: boldog az, aki sohasem mozdul ki szobájából, csak be kell csuknia szemét, s már látja is a káprázatos tájakat és városokat. És az a bölcs, aki megelégszik a vágygal, mely mindig több a beteljesülésnél. Így van ez mindennel, a szerelemmel éppúgy, mint az utazással. A valóság — bármilyen szép legyen is — mindig színtelenebb és unalmasabb a lelkünkben élő világnál, s ezért jobb, ha mindaz, amit

még nem láttam és nem éltem át, továbbra is csak elérhetetlen álom marad.

Ezt a tanulságot hoztam magammal utazásomból. De nem lennék őszinte, ha elhallgatnám, hogy az a néhány nap, amit Kalánvártól távol töltöttem, teljesen megzavart. Ezért kellene megfojtanom azt a másik állatot, mely napközben, amikor munkám minden percemet lefoglalja, a homályban marad, de éjjel előmerészkedik, s néha olyan közel jön hozzám, hogy arcomon érzem meleg leheletét. „A Szabadság-szörny megint itt van”, mondom magamban, mert azt az érzést, mely éjszakánként hatalmába kerít, csak így nevezem: a Szabadság-szörny. S ahelyett, hogy elűzném vagy véglegesen leszámolnék vele, simogatni kezdem, játszadoxva átfogom a fejét és a szemébe nézek. Tudom: veszedelmes játék, nincs nála alattomosabb állat, egyszer majd belémharap és megveszek, de mégis örömet okoz a jelenléte.

Azelőtt is megtörtént, hogy néha szűknek éreztem kalánvári életemet, s arra gondoltam, más sorsot érdekeltem volna. De ezek csak tűnő percek voltak, a minden ember lelkében élő szabadságvágy *lucidum intervallumai*. Utánuk megint hosszú mozdulatlanság következett. De amióta hazajöttem, megváltozott a helyzet, és egy majdnem tragikusan végződött esetből látom,

hogy még munkámat is megzavarják a bennem bujkáló gondolatok. Tegnapelőtt egy tízhónapos kislány részére gyomorrontás ellen kellett orvosságot készítenem. Egyszerű recept volt: *Extr. opii gr. 0.04; aqu. dest. gr. 100.0* pillanatok alatt összeállítottam. Félóra múlva a fejemhez kapok: tévedésből tízszeres ópiumot vettem, a gyermek örökre elalszik, ha egy kávéskanálnyit lenyel belőle. Az asszonyt, aki a receptet hozta, nem ismertem, ruházata szegénynek mutatta, de ez kevés volt ahhoz, hogy megtaláljam. Minden perc katasztrófát okozhat, gyorsan kell cselekedni. A receptről megállapítottam ki rendelte, azonnal telefonáltam Gencsy doktornak, megtudtam ki az asszony és hol lakik. Szerencsém volt, hogy az orvos otthon tartózkodott. A többi már magától ment: bezártam a gyógyszerért és rohantam a Temetőhegyre, ahol az asszony lakott. Igazán csak a gondviselésnek köszönhetem, hogy szórakozottságommal nem okoztam egy ember halálát.

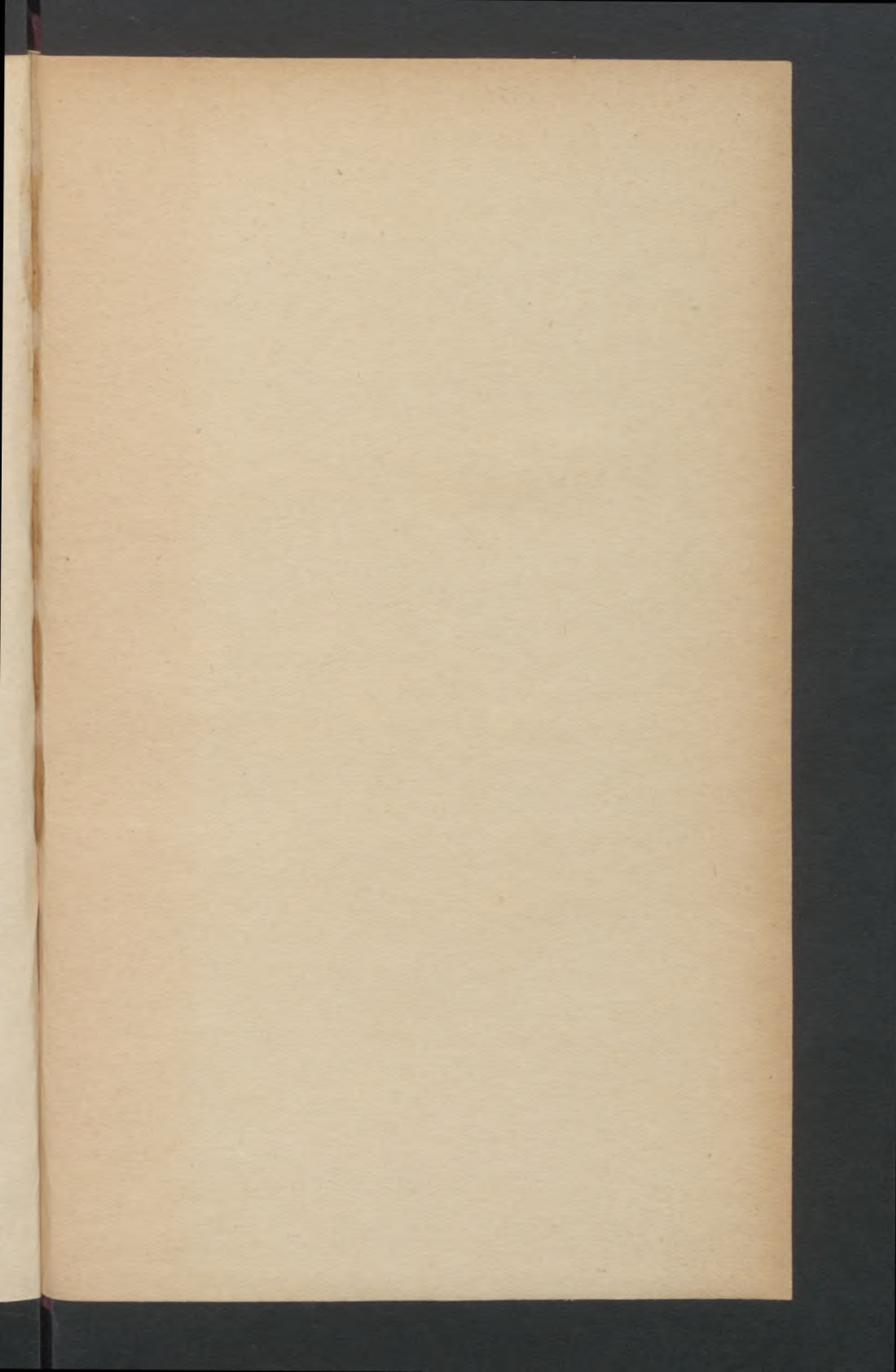
Anyus is észrevette, mennyire megváltoztam néhány nap óta. „Nem ismerék rád Tomi, — mondta a multkor — vacsora közben hallgatsz, utána rögtön eltűnsz, mintha megbántottalak volna vagy valami bajod lenne.” Nem válaszoltam, nehéz lett volna értelmes választ adni, csak megcsókoltam az arcát, ami még jobban meglepte, mert otthon a legritkább esetben

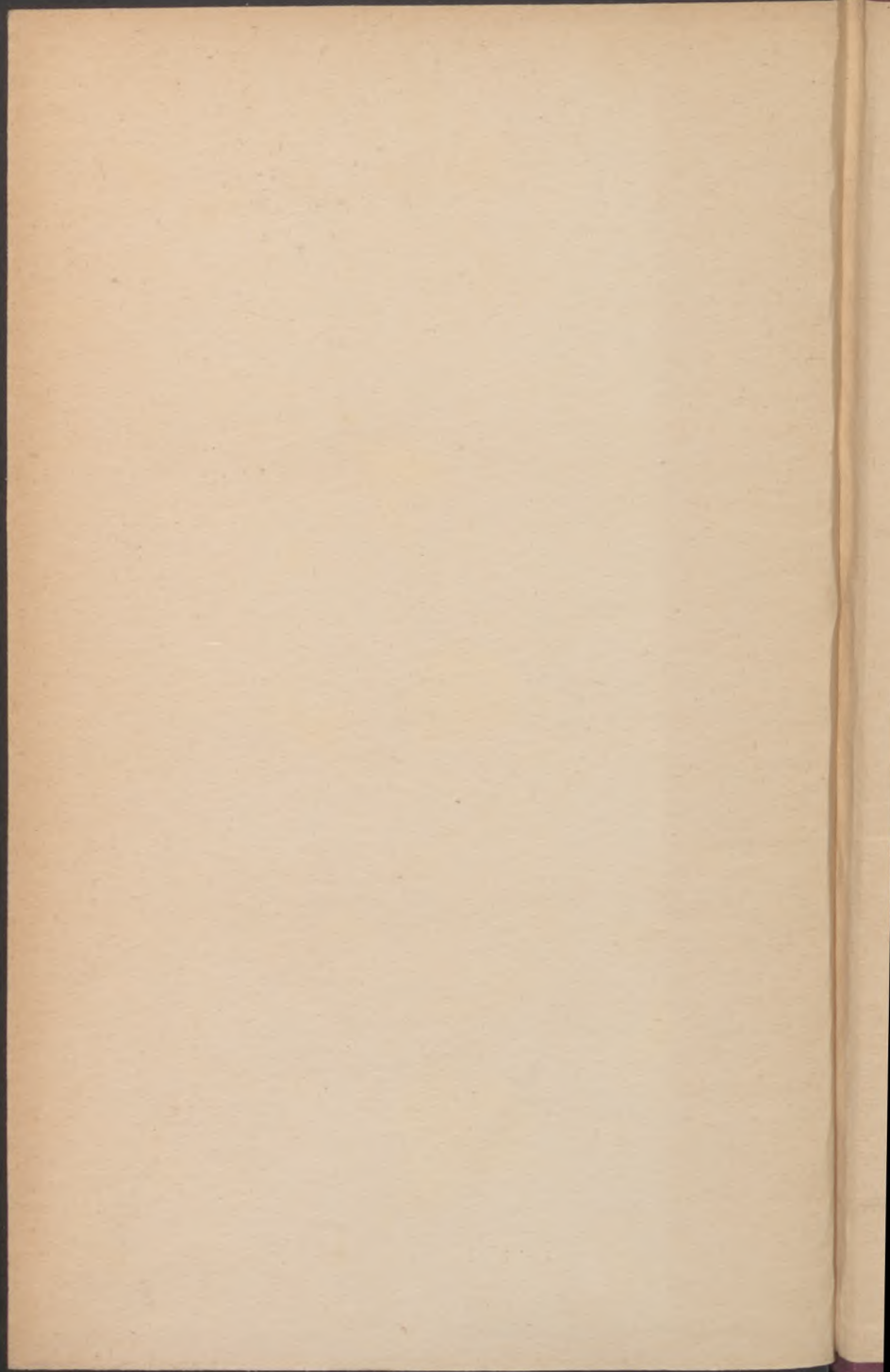
csókoltuk meg egymást, ha megjöttünk a szünidőben vagy ha valakinek névnapja volt.

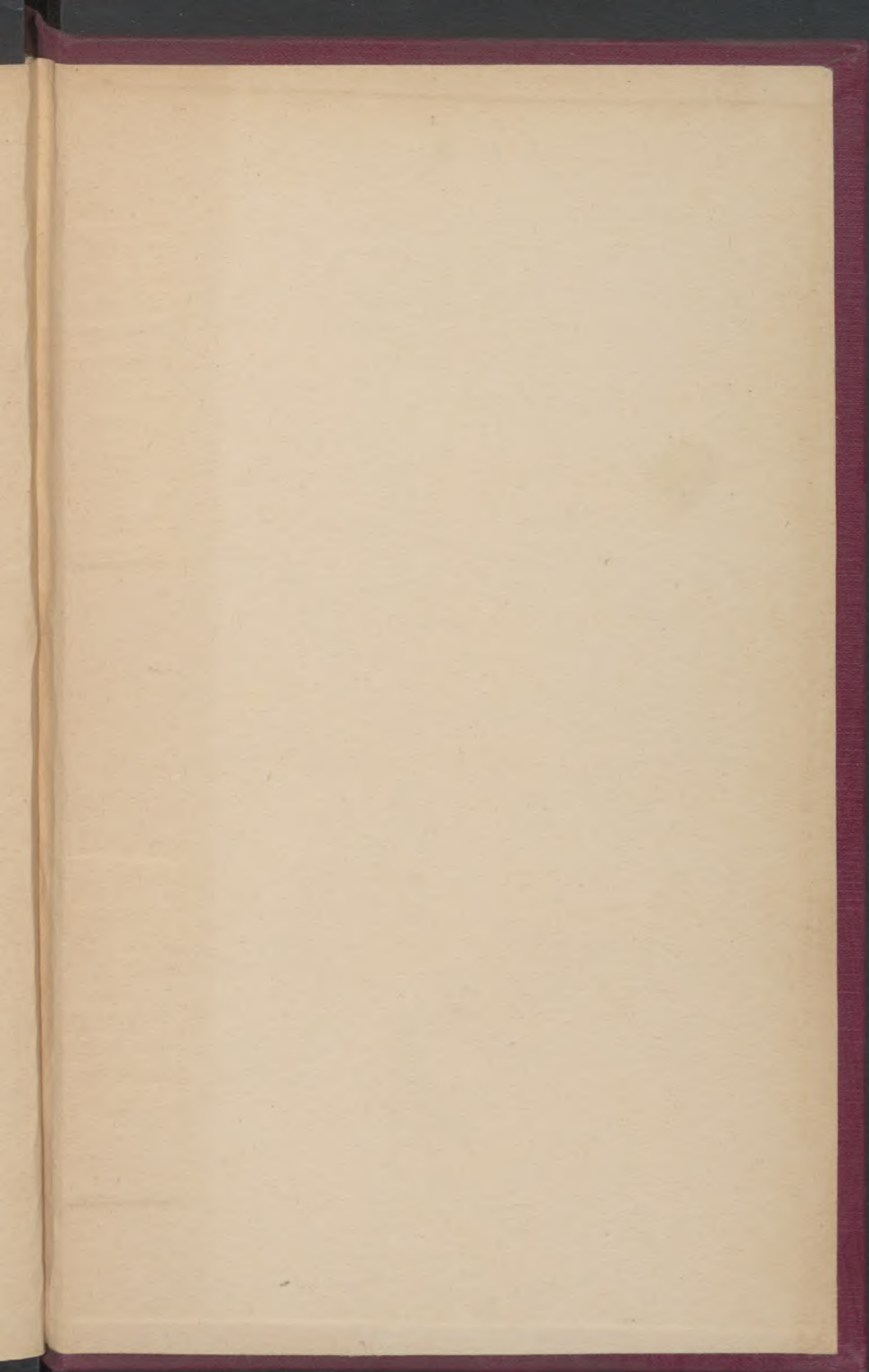
Jól tudom, az igazi hősiesség nem abban áll, ha az ember nagy tetteket visz végbe, vagy — mint Lala — elviseli egy bizonytalan élet összes nélkülözéseit, hanem ha vállalja a közepesnél is középszerűbb sorsot és nem rokkán meg harminc-negyven év eseménytelen-ségében sem. Azok, akik túlságosan ragaszkodnak a szabadsághoz vagy a kalandhoz, nem szabadok, — éppen ellenkezőleg: tehetetlen rabszolgái a szabadságnak és a kalandnak. Nincs nagyszerűbb feladat, mint öntudatosan vállalni azt a sorsot, amit egy magasabb Akarat számunkra elrendelt s minden lázadás nélkül leélni az életet. Ezt mondom magamban, és mégis: ha leteszem kezemből a tollat s az éjszaka csendjét hallgatom, úgy érzem, egyszer majd felkelek, leoltom a lámpát, nyugodtan kimegyek az állomásra és örökre elhagyom Kalánvárt...

V É G E

JUST BÉLA
VÖRÖS
VAGY
FEKETE

GSERÉPFALY